

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE UYGULANAN ÇEVRE POLİTİKALARININ
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ**

KAZIM SARIÇOBAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. MEVLÜT KARABIÇAK**

ISPARTA, 2011

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen :S. T. S. A. T...... EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız **YÜKSEK LİSANS / ~~DOKTORA~~** Programı öğrencisi
.....KAZANMIS ARAÇSIZLIK..... tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.
Tez Adı Değişikliği **~~YAPILDI~~ / YAPILMADI**

Tarih

15.08.2011

Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

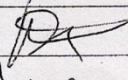
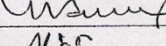
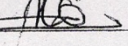
SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25/39. maddesi uyarınca 15/08/2011 Pazartesi
günü saat 14:00 'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Türkiye'de Mügülcü
Gevce'de Bilimlerin Sınırları konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile aşağıdaki kararı
almıştır.

KABUL

RED

DÜZELTME

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Doç. Dr. Bekir GÖVDELE	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Mevlüt KARAOĞAK	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	
Üye		
Üye		

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR.**
Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI :

Tarih:

Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığına tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

MADDE-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığına tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Türkiye'de Uygulanan Çevre Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Etkileri" adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi onurumla beyan ediyorum.

İmza
Öğrenci Adı ve SOYADI
Gün. Ay. Yıl

KAZIM SARIÇOBAN
19.08.2011

ÖZET

TÜRKİYE’DE UYGULANAN ÇEVRE POLİTİKALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Kazım SARIÇOBAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Tezi, 178 Sayfa, Ağustos 2011

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mevlüt KARABIÇAK

Bu tez çalışmasının amacı, ilk olarak Birleşmiş Milletler çevre konferanslarında küresel düzeyde ele alınan “sürdürülebilir kalkınma” anlayışının, Türkiye’nin çevre politikaları içerisindeki yeri ve kalkınma planlarında bu konuya verilen önemin incelenmesi olmuştur.

Dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak Türkiye’de de ilki 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı olmak üzere, 1973-2005 yıllarını kapsayan tüm beş yıllık kalkınma planlarında ve 2007-2013 yıllarını kapsayan yedi yıllık kalkınma planında çevre kavramı ayrı bir başlık altında ele alınmış, çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile çevre sorunlarının çözümüne yönelik politikalar üretilerek uygulamaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde çevre bilimi ayrıntılı olarak ele alınmış, çevrenin ekonomi politiği ve çevre politikası kavramı incelenmiştir.

İkinci bölümde ise sürdürülebilir kalkınma kavramının teorik çerçevesi çizilmiş ve Birleşmiş Milletler çevre konferansları ve diğer konferanslardaki yeri ve önemi incelenmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın; ancak, ekonomi ve çevre arasındaki karşılıklı ilişkilerin kurulması ile sağlanabileceği ve bu iki kavramın birlikte ele alınması düşüncesinin hakim olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Üçüncü bölümde Türkiye’de çevre yönetimi ve örgütlenmesi ele alınarak, Türkiye’nin Çevre politikalarında sürdürülebilir kalkınma kavramının kalkınma planlarındaki yeri incelenmiştir. Ayrıca çevre koruma harcamalarının da bir

değerlendirilmesi bu bölümde yer almaktadır. Genel olarak çevre konusunun olumlu yönde değiştiği; ancak, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda, çevre politikaları ile ekonomik ve sosyal gelişme politikalarının yeterince bütünleştirilemediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Sorunları, Çevre Politikaları, Sürdürülebilir Kalkınma, Çevresel Harcamalar.

ABSTRACT

**THE EFFECTS OF ENVIRONMENTAL POLICIES IN TURKEY
ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

KAZIM SARIÇOBAN

Süleyman Demirel University, Department Of Economics

Master Thesis, 178 Pages, August 2011

Supervising Professor: Asst. Prof. Dr. Mevlüt KARABIÇAK

The aim of this thesis study has firstly been the examination of the place of “sustainable development” approach, dealt with in the United Nations environmental conference at the global level, in the Turkey’s environmental policies and of the importance given to this issue in the development plans.

Depending on the developments in the world, first of one, third 5 year development plan in Turkey, the concept of environment has been discussed under a separate header in the whole five-year development plans covering the years 1973-2005 and in the seven- year development plans covering the years 2007-2013. Policies for the solution of such environmental problems as environmental protection and improvement of the environment have been produced and tried to be applied.

In the first part of the study, environmental science has been discussed in detail and the concept of the political economy of the environment and environmental policy has been examined.

In the second part, the theoretical framework of the concept of sustainable development has been drawn and its place and importance in United Nations environmental conference and in other conferences have been investigated. It is concluded that sustainable development can be achieved only with the establishment

of mutual relations between economy and environment and that the idea that these two concepts should be considered together has dominated.

In the third part, by considering Turkey's environmental management and organization, in Turkey's environmental policies, the place of the concept of sustainable development in the development plans has been investigated. An assessment of the environmental protection expenditure also takes part in this section. It is concluded that in general, the issue of environment has changed in a positive way; however, in accordance with the principles of sustainable development, environmental policies and economics and social development policies cannot have been integrated enough.

Key Words: Environment, Environmental Problems, Environmental Policies, Sustainable Development, Environmental Expenditure.

Önsöz

Yüksek Lisans Tez çalışmam esnasında bana yol gösteren ve her aşamada değerli fikirlerini aldığım sayın hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mevlüt KARABIÇAK'a teşekkürlerimi ve en derin saygılarımı sunarım.

Tez çalışmam boyunca manevi desteklerini her daim gördüğüm tüm dostlarıma sonsuz teşekkürler.

Her konuda maddi manevi desteklerini benden esirgemeyen, verdikleri sevgi ile beni hayata bağlayan ve bu günlere gelmemde büyük emekleri olan Anneme ve Babama binlerce kez teşekkür ederim. Ayrıca manevi desteğini benden esirgemeyen canım kardeşime sonsuz teşekkürler...

Kazım SARIÇOBAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
İÇİNDEKİLER	IX
TABLOLAR DİZİNİ	XIV
ŞEKİLLER DİZİNİ	XV
KISALTMALAR DİZİNİ	XVI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE BİLİMİ VE ÇEVRE POLİTİKASI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. ÇEVRE BİLİMİ VE ÇEVRE SORUNLARI	3
1.1.1. Çevreye İlişkin Temel Kavramlar ve Tanımlar	3
1.1.2. Çevre Konusunun Önemi ve Tarihsel Gelişim Süreci	6
1.1.3. İnsan ve Çevre	11
1.1.4. Çevre Sorunlarının Nedenleri	12
1.1.4.1. Nüfus Artışı	13
1.1.4.2. Sanayileşme.....	14
1.1.4.3. Kentleşme.....	15
1.1.5. Çevre Yönetimi	17
1.1.5.1. Çevre Yönetimi Kavramı.....	17
1.1.5.2. Çevre Yönetiminin Amaç ve İlkeleri	19
1.1.5.3. Çevre Yönetiminin Yöntem ve Araçları	20
1.1.6. Türkiye'nin Çevre Sorunları	22
1.1.6.1. Hava Kirliliği.....	22
1.1.6.2. Su Kirliliği.....	23
1.1.6.3. Toprak Kirliliği	25
1.1.6.4. Gürültü Kirliliği.....	25
1.1.6.5. Flora-Fauna (Bitki-Hayvan)	26

1.2. ÇEVRENİN EKONOMİ POLİTİĞİ	27
1.2.1. Çevre ve Ekonomi	27
1.2.1.1. Çevre ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	29
1.2.1.2. Dışsallıklar Kuramı	30
1.2.1.2.1. Dışsallıkların Önlenmesinde Kullanılan Çözümler	32
1.2.1.2.1.1. Piyasa Ekonomisi Çözümleri	33
1.2.1.2.1.1.1. Coase Teoremi	33
1.2.1.2.1.1.2. Kaldor-Hicks Teoremi: Tazminat Çözümü	35
1.2.1.2.1.1.3. Scitovsky Teoremi: Pazarlık Yöntemi	36
1.2.1.2.1.2. Kamu Ekonomisi Çözümleri	36
1.2.1.2.1.2.1. Pigou Teoremi	37
1.2.1.2.1.2.2. Pareto Teoremi	38
1.3. ÇEVRE POLİTİKASININ TEORİK ÇEVÇEVESİ	39
1.3.1. Kavramsal Olarak Çevre Politikası	39
1.3.2. Uygulamada Çevre Politikaları	40
1.3.2.1. Tepki ve Onarma Politikası	41
1.3.2.2. Tahmin ve Önleme Politikası	41
1.3.2.3. Sürdürülebilir Kalkınma Politikası	42
1.3.3. Çevre Politikasının Genel İlkeleri	43
1.3.3.1. Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi	43
1.3.3.2. Kirleten Öder İlkesi	43
1.3.3.3. İhtiyat İlkesi	44
1.3.4. Çevre Politikası Araçları	45
1.3.4.1. Hukuki Araçlar	45
1.3.4.1.1. Yasaklama	45
1.3.4.1.2. Ruhsat (İzin) Alma Yükümlülüğü	46
1.3.4.1.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yapma Yükümlülüğü	46
1.3.4.1.4. Standartlar ve Sınır Değerler	47
1.3.4.1.5. Bildirim Yükümlülüğü	48
1.3.4.1.6. İşaretleme Yükümlülüğü	48
1.3.4.2. Mali Araçlar	49

1.3.4.2.1.Kirletme Harçları	49
1.3.4.2.2.Kirletme Sertifikaları	49
1.3.4.2.3.Çevre Vergileri	49
1.3.4.2.4.Sübvansiyon ve Fonlar	51
1.3.4.2.5.Vergi İndirimleri	51
1.3.4.2.6.Depozito-Geri Ödeme Sistemleri	51
1.3.4.3.Genel Destekleyici Araçlar	52
1.3.4.3.1.Bilgi Edinme Hakkı	52
1.3.4.3.2.Halkın Bilinçlendirilmesi	52
1.3.4.3.3.Planlama	53
1.3.4.3.4.Baskı Gruplarının Örgütlenmesi	53
1.3.4.3.5.Gönüllü Uygulamalar	53

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI

2.1.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ	55
2.1.1.Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı	55
2.1.1.1.Sürdürülebilir Kalkınmanın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi	56
2.1.1.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Tanımı	59
2.1.1.3.Sürdürülebilir Kalkınmanın Özellikleri	63
2.1.1.4.Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaç ve Hedefleri	64
2.1.1.5.Sürdürülebilir Kalkınmanın Göstergeleri	68
2.1.2.Ekolojik Düşüncenin Eyleme Dönüşmesi	70
2.1.2.1.Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı) .	71
2.1.2.2.Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu	74
2.1.2.3.Rio Zirvesi	76
2.1.2.4.Rio +5 Zirvesi	79

2.1.2.5.Johannesburg Zirvesi (Rio +10)	80
2.1.2.6.Avrupa Birliğinde Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı.....	83
2.1.3.Sürdürülebilir Büyüme ve Kalkınma Modeli ve Modelin İnsani Yönü ..	85
2.1.4.Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları.....	87
2.1.4.1.Çevresel Boyutu	88
2.1.4.2.Ekonomik Boyutu.....	90
2.1.4.3.Sosyal Boyutu.....	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN ÇEVRE POLİTİKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMI

3.1.TÜRKİYE'DE ÇEVRE YÖNETİMİ VE ÖRGÜTLENMESİ	94
3.1.1. Türkiye'de Çevre Yönetimi	94
3.1.1.1.Merkezde Çevre Örgütlenmesi.....	96
3.1.1.2.Yerel Düzeyde Çevre Örgütlenmesi.....	108
3.1.1.2.1.Belediyeler	108
3.1.1.2.2.Köyler	110
3.1.1.2.3.İl Özel İdaresi.....	111
3.1.1.3.Gönüllü Kuruluşlar	112
3.2.CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN 1970'LERE ÇEVRE KORUMA DÜŞÜNCESİ VE ÇEVRE POLİTİKALARI	117
3.3.KALKINMA PLANLARINDA ÇEVRE POLİTİKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA.....	121
3.3.1.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	121
3.3.2.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	123
3.3.3.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	126
3.3.4.Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	128
3.3.5.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	132
3.3.5.1.Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)	136
3.3.5.2.Ulusal Gündem-21	139

3.3.5.3.Yerel Gündem-21	141
3.3.6.Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	142
3.3.6.1.Ulusal Rapor	148
3.3.7.Dokuzuncu (Yedi Yıllık) Kalkınma Planı (2007-2013)	149
3.4.TÜRKİYE’DE ÇEVRE KORUMA HARCAMALARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	155
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	167
KAYNAKÇA	171
ÖZGEÇMİŞ.....	179

Tablolar Dizini

	Sayfa No
Tablo 1,1. Çevre Yönetimi Araçları	21
Tablo 2,1. Sürdürülebilir Kalkınma Tanımları.....	62
Tablo 2,2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları	88
Tablo 2,3. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Çevresel Göstergeler.....	89
Tablo 2,4. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ekonomik Göstergeler	91
Tablo 2,5. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Sosyal Göstergeler	93
Tablo 3,1. Çevresel Konulara Göre Kamu Kuruluşlarının Cari ve Yatırım Harcamaları – TL (1997-2009)	156
Tablo 3,2. Kamu Sektörü Çevresel Harcamaları – TL (2005-2009).....	160
Tablo 3,3. Kamu Sektörü Çevresel Harcamalarının GSYİH* İçindeki Payları (2005-2009).....	160
Tablo 3,4. AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin Toplam Çevresel Harcamaları – Milyon Avro (1997-2009)	164
Tablo 3,5. AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin Toplam Çevresel Harcamalarının Toplam Harcamalar içindeki payı (%) – (1998-2009).....	165
Tablo 3,6. AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin Toplam Çevresel Harcamalarının GSYİH içindeki payları (%) – (1997-2009).....	166

ŞEKİLLER DİZİNİ**Sayfa No**

Şekil 3,1. Çevresel Konulara Göre Kamu Kuruluşlarının Cari ve Yatırım Harcamaları - TL (1997-2009).....	158
--	-----

KISALTMALAR

AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
ÇEVKO	Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı
D.S.İ.	Devlet Su İşleri
ECOSOC	Ekonomik ve Sosyal Konsey
EMME	Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Örgütü
IUCN	Uluslararası Doğal Hayatı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
IULA	Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği
İKR	İnsani Kalkınma Raporu
SKDK	Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Konferansı
SO ₂	Kükürt Dioksit
TÇV	Türkiye Çevre Vakfı
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TUBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜDAV	Türkiye Deniz Araştırmaları Vakfı
TÜRÇEK	Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu
UNCED	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP)
WCED	Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

GİRİŞ

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanı çevreden koruma düşüncesi hâkimken, sanayi devrimi ve sonrası dönemde çevrenin aşırı tahribatı sonucu doğal kaynakların ve doğanın hızla tükenmesi ve artık kaynakların kendini yenileyememesi, çevrenin insandan korunması gerektiği düşüncesini hâkim kılmıştır.

Sanayi devrimi ile başlayan bu süreçte hızla tüketilen doğal kaynaklar ve aşırı tahrip edilen çevre, bugün insanlığı tehdit eder boyutlara ulaşmış ve çevre sorunları günümüzde dünya gündemini meşgul eden en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir.

Roma Kulübü'nün "Büyümenin Sınırları" adlı çalışması gündeme geldiği zaman, dünya kamuoyunda önemli bir yer tutmuş ve dünya kamuoyunu ikiye ayırmıştır. Bir taraf çalışmanın sonuçlarının doğru olduğunu ve insanlığın sonunun yaklaşmaya başladığını düşünmüş ve acil önlemler alınması gerektiğini vurgulamış; diğer taraf ise, çalışmanın sadece sansasyonel gündem yaratmak olduğunu ve büyütülecek bir şeyin olmadığını dile getirmişlerdir. Ancak, 1970'li yıllardan itibaren, büyük çevre sorunları ile karşı karşıya kalan dünya ülkeleri, geçmiş ile yüzleşmek zorunda kalmış ve mevcut çevre sorunlarını ülkelerin kendi başlarına üstesinden gelemeyeceği anlaşılmıştır. Bu bağlamda, çevre sorunlarının çözümüne yönelik ortak girişimler Stockholm Konferansı (1972) ile başlamıştır. Bu konferansın başka bir önemi de ülkelerin çevre politikalarını oluşturma sürecini de başlatmış olmasıdır. Son yıllarda, hem küresel hem de ulusal düzeyde çevre koruma politikalarında genel kabul gören kavram da "sürdürülebilir kalkınma" kavramıdır.

Sürdürülebilir Kalkınmanın, ilk resmi tanımı olan Brundtland Raporundaki şekliyle; "gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini giderme olanaklarını tehlikeye atmadan bugünün gereksinimlerinin yerine getirmesi" anlamına gelmektedir.

Türkiye sanayileşme ve kentleşme sürecine geç girmiş olmasına rağmen, özellikle 1970'lerden sonra ciddi çevre sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ile çevre politikalarına yer verilmiş; ancak, çevre sorunlarını çözmeye yönelik bu çevre politikalarının çoğu uygulama

aşamasında gerekli denetimlerin olmayışı ve siyasi istikrarsızlıkların var olması sebebi ile çevre sorunlarının çözümü gecikmiştir.

Açıklamalar neticesiyle bu tez çalışmasının amacı: Türkiye'nin çevre politikalarının ve bu politikaların uygulanma süreçleri olan kalkınma planlarında, Sürdürülebilir Kalkınma ilkeleri doğrultusunda, ekonomik ve sosyal politikalar ile bütünlüğünün sağlanıp sağlanamadığı konusunda saptamalar yapmaktır.

Üç bölümden oluşan tezin birinci bölümünde çevre ve çevre bilimi üzerinde durulmuştur. İnsan ve çevre ilişkileri ele alınmış, Türkiye'nin çevre sorunlarına değinilmiş, çevrenin ekonomi politiği incelenmiş ve çevre politikası kavramına geniş yer ayrılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, sürdürülebilir kalkınma kavramının küresel düzeyde ortaya çıkış süreci, tanımı, özellikleri, amaç ve hedefleri ile göstergeleri yer almıştır. Bu süreçte ekolojik düşünceden eyleme geçişte yapılan konferanslar incelenmiş ve sürdürülebilir kalkınmanın boyutları ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'nin kuruluşundan 1970'lere çevre koruma düşüncesi ve çevre politikaları incelenmiş, daha sonra çevre konusunun ilk kez ayrı bir başlık halinde yer aldığı Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlayan süreçte sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda kalkınma planları incelenmiştir.

Çalışma sırasında konu ile ilgili literatür taraması yapılmış; internet, basın ve dergi gibi çeşitli yayın araçları takip edilmiş ve yayınlanmış tezlerden yararlanılmıştır

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE BİLİMİ VE ÇEVRE POLİTİKASI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.ÇEVRE BİLİMİ VE ÇEVRE SORUNLARI

Çevre bilimi, canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan etkileşimlerini inceleyen bilim dalıdır.¹ Çevre bilimi, daha önceleri ilgi uyandırmayan bilim dalı iken günümüzde teknoloji ve sanayinin ilerlemesi ile artan çevre sorunlarının yol açtığı çevresel tahribat nedeniyle önemini giderek arttırmaktadır.

Çevre bilimi başlığı altında, çevre kavramları, çevre sorunlarının tarihsel gelişimi, insan ve çevre, çevre yönetimi ve Türkiye'nin başlıca çevre sorunları üzerinde durulacaktır.

1.1.1.Çevreye İlişkin Temel Kavramlar ve Tanımlar

Çevre sözcüğünün toplumların günlük dilinde yaygın olarak kullanılması 1970'li yılların başına rastlamaktadır. Kavram olarak çevre ilk bakışta kolay ve anlaşılabilir görünmekteyse de, incelendiğinde karmaşık bir yapıda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çevre geniş anlamda, insan ve diğer tüm canlı varlıklar ile birlikte doğanın ve doğadaki insan yapısı öğelerin tümüdür.² Başka bir tanımla çevre, insanın sosyal biyolojik ve kimyasal bütün faaliyetlerini devam ettirdiği bir ortamdır.³

Genel bir tanımla çevre, insan etkinlikleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da uzun dönemde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek, fiziksel, kimyasal ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır. Böyle bir

¹ UŞAK, Muhammet, "Çevre Nedir?", Mustafa Aydoğdu, Kudret Gezer (ed.), **Çevre Bilimi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s.2

² ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009 s.93

³ UŞAK, Muhammet, a.g.e. s.4

tanımlamayla çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmaz. Bu tanımı belirgin kılmak için şu temel öğelerin altı çizilebilir:⁴

- İnsanla birlikte tüm canlı varlıklar,
- Cansız varlıklar,
- Canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal nitelikteki tüm etkenler.

Çevreyi insan etkisinden ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. Çevre incelenirken doğal ve yapay çevre olarak ele alınmaktadır. Doğal çevre, oluşumunda insanın katkısının olmadığı, yani insan elinden çıkmayan ve henüz insanın müdahale edemediği veya değiştiremediği tüm doğal varlıklar olarak tanımlanabilir. Canlı ve cansız varlıklar bu doğal unsurlardır. Yapay çevre ise, insanlığın başlangıcından itibaren günümüze kadar doğal çevreden yararlanılarak insan tarafından oluşturulan tüm varlıklardır. Kentler, evler ve yollar yapay çevrenin unsurlarıdır.⁵

Bazı kuruluşlar çevre kavramının kendi etkinlikleri açısından tanımlamalarını yapmışlardır. Örneğin, Avrupa Toplulukları içinde çevre, ilişkilerin karmaşıklığı içinde, insan yaşamının çerçevesini, ortamını ve koşullarını olduğu gibi ya da duyulduğu gibi oluşturan öğelerin bütünü anlamına gelmektedir.⁶

Ekoloji kavramı ilk kez, 1894 yılında Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından, canlı varlıkların yaşam ortamlarıyla olan ilişkilerini inceleyen bir disiplini tanımlamak için kullanılmıştır.⁷ Ekoloji sözcüğü eski Yunanca oikos (konut) ve logos (bilim) köklerinden türemiştir.⁸

Ekoloji, doğa ve insanlığın doğal yaşam ile ilişkisi hakkında çevreye göre daha geniş bir açıklama getiren ve biyosferin dengesini ve bütünlüğünü amaç olarak gören bir bilimdir.⁹ Türlerin birbirleriyle ve çevreleriyle karmaşık şekilde olan

⁴ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.51

⁵ UŞAK, Muhammet, a.g.e. s.4

⁶ KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e. s.52

⁷ KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e., s.46

⁸ O' CONNOR, Martin: "**Sustainable Development: Some Starting Points**", Merlin's Forest/La Forêt de Brocéliande, Versailles,2002, http://broceliande.c3ed.uvsq.fr/DD/DDpres/Sust_dev.pdf, (15.02.2011)

⁹ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.5

ilişkileri ekolojik yaklaşımlarla yorumlanmaktadır.¹⁰ Ruşen Keleş (2009: 46-47) bu yaklaşımları dört ayrı başlıkta anlatır:

- Doğal olarak ekoloji: Maddi gerçeklik olarak doğa ve canlıların varoluşunun maddi temeli
- Bilim olarak ekoloji
- Düşünce olarak ekoloji: İnsanın varoluşu hakkında bilinen görüşler doğrultusunda ne yapmak gerektiğine ilişkin kurallar öngören düşünüş
- Hareket olarak ekoloji: Ekolojik düşünceye uygun olarak toplumun dönüştürülmesini amaçlayan siyasal etkinlikler.

Ekoloji, 1970'li yıllarda biyolojinin bir alt bilim dalı olarak, bitki ve hayvanların çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir içeriye sahip olduğu kabul edilmiştir.¹¹ Ancak son yıllarda çevre sorunları nedeniyle insan çevre ilişkileri ekoloji içinde ön plana çıkınca, bu bilim dalı içinde canlıların çevre ile olan ilişkilerinin incelenmesi önem kazanmıştır.

Ekolojinin bir bilim dalı olarak kendini kanıtlaması ile bu dalda çalışan bilim insanları da diğer doğa bilimcilerden ayrılmış ve "ekolojist" olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle ekolojist sözcüğü, hem ekoloji bilimiyle uğraşan bilim insanlarını hem de belirli bir siyasal düşüncenin savunucularını anlatmak için kullanılmaktadır.¹²

Doğa; kendini sürekli olarak yenileyen ve değiştiren, canlı ve cansız maddelerden oluşan varlıkların hepsini kapsar.¹³ İnsanın dışında oluşan, herhangi bir insan müdahalesi olmadan ortaya çıkan, gelişen her şey, örneğin toprak, toprak altı zenginlikler, su, hava, bitkiler, hayvanlar doğayı oluşturmaktadırlar.¹⁴ Bir başka deyişle doğa, canlı ve cansız varlıkların tümüdür. Bu açıdan bakıldığında insan doğanın bir parçasıdır. Doğada her olgu ve süreç birbiriyle etkileşimde ve bu anlamda da sarmal bir döngü içindedir.

¹⁰ UŞAK, Muhammet, a.g.e. s.2

¹¹ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.3

¹² KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e. s.47

¹³ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fa> (29.01.2011)

¹⁴ KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e. s.49

Doğa sözcüğü, ekoloji ve çevre ile birlikte, çevreye dönük ilginin odağında yer alır. Doğanın dengesi ile ekolojik denge kavramları aynı olguyu açıklamak için kullanılmaktadır.

1.1.2.Çevre Konusunun Önemi ve Tarihsel Gelişim Süreci

Çevre, bütün canlıların hayatları süresince ilişkilerini devam ettirdikleri ve karşılıklı etkileşim için bulunmuş oldukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortama verilen isimdir. Bu nedenle canlıların sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi de sadece sağlıklı bir çevre ile mümkündür.

İnsanlık tarihine baktığımızda endüstri devrimine kadar insan çevre ile bütüncül bir biçimde yaşamıştır. Ancak sanayi ve gelişen teknolojiyle insanoğlu çevreyi yeniden düzenlemeye başlamış ve bu düzenleme sonucunda doğaya binlerce yılda verilemeyen zarar bir yılda verilir olmuştur.

Sanayi devrimiyle ortaya çıkan ve giderek etkisini arttıran ekolojik sorunların ve yıkıcı etkilerinde, son yıllarda geliştirilen ve uygulanan önlemlere rağmen kayda değer bir azalma görülmemektedir. Daha önceleri sadece kirlenme olarak algılanan ve gün geçtikçe toplumsal yaşamın bütün alanlarını kapsayan bu sorun üzerinde araştırmalar gittikçe yoğunlaşmaktadır.¹⁵

Üretim faaliyeti sonucu olumsuz etkilenen akarsular, göller ve denizlerin kirletilmesi bu çevrelerde yaşayan varlıkların bazılarını yok etmiş, bazılarını da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.

Günümüzde dünyada her gün en az 140 bitki ve hayvan türü yok olmaya mahkûm edilmektedir. Havadaki karbondioksit seviyesi endüstri devrimi öncesi yoğunluğa göre %26 fazladır ve gittikçe de artmaktadır. Bunun yanında her yıl 17 milyon hektar orman yok edilmektedir.¹⁶

Yirmi Birinci Yüzyıl, nükleer silahların yayıldığı, kimyasal silahların çok sayıda ülke için sıradanlaştığı, atmosfere salınan zehirli gaz ve kimyasalların yoğunluğunu arttırdığı, içme sularının giderek azaldığı, verimli tarım alanlarının ve

¹⁵ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.12

¹⁶ ERDOĞAN, Nazmiye, **Çevre ve Ekoturizm**, Erk Yayınları, Ankara, 2003, s.16

yerkürenin soluk alıp veren yapıları olan ormanların yerleşim yeri ya da sanayi için tahrip edildiği bir zamanı simgelemektedir.¹⁷ Böylesi bir durumda insanoğlu “çevre”sini tüketmekte ve bunu önleyemediği takdirde aslında kendi geleceğini tüketme noktasına doğru ilerlemektedir.

Tüketim modellerinin küreselleşmesiyle, kirlilik ve çöpler de küreselleşmiş, kimyasal ve zehirli atık dağları, sanayi atıkları gibi özellikle sanayileşmiş ülkelerin attıkları çöpler sistematik olarak az gelişmiş ülkelere taşınmaktadır. Ancak göz ardı edilen konu bu çöpler nereye giderse gitsin kirlettiği ortam yine yerküredir.

Taşıtlardan ve yakıttan çıkan karbonmonoksit ve karbondioksitin önemli derecede artması sonucu küresel ısınma, sera etkisi, ozon tabakasının delinmesi ve bunun sonucunda güneşin kanser yapan ultraviyole ışınlarının yeryüzüne ulaşması, kentlerin hava kirliliğinden yaşanmaz hale gelmesi, asit yağmurları sonucu ormanların yok olması ve bununla birlikte canlı hayatının yok olması, nükleer atıkların dünyayı öldürücü bir çöplük haline getirmesi, denizlerin, göllerin ve nehirlerin atıklarla kirletilmesi gibi birçok etken günümüzün çevre sorunlarını oluşturan listenin sadece bir kısmıdır.¹⁸

Çevre biliminin tarihsel süreç içinde yerini alması Rönesans sonrası ortaya çıkarılan Yunanlı bilim adamı Teofrostus’tan kalan yazılardır. Yine karıncalar üzerine gözlem yapan Reanmur ve insan popülasyonları üzerine analizler yapan Malthus’un çalışmaları 18. yüzyılın çevre bilimi ile ilgili önemli örnekleridir. Daha sonra Alman bilim adamı Haeckel (1894) ilk kez ekoloji kavramını kullanmıştır. 19. yüzyıl başlarından itibaren İngiliz bilim adamları Blackman (1905), Shelford (1911) ve Adams (1911) çevre konusuna yoğunlaşmışlardır. Modern çevre biliminin kurucusu Charles Elthon’dır. C. Elthon 1927 yılında “Hayvan Ekolojisi” adlı kitabını yayımlamıştır.¹⁹

1800’lü yıllardan itibaren sanayileşmenin ortaya çıkardığı olumsuzluklara karşı doğayı korumaya yönelik çabalar ilk olarak İngiltere’de daha sonra tüm Avrupa’da kurulan çevreci dernekler olmuştur.

¹⁷ PARLAK, Bekir, **Çevre-Ekoloji-Çevrebilim: Kavramsal Bir Tartışma**, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.16

¹⁸ ERDOĞAN, Nazmiye, a.g.e. s.17

¹⁹ UŞAK, Muhammet, a.g.e. s.5

Çevre sorunlarına ilgi daha öncelere dayansa da, 20. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren daha somut olarak görülmeye başlanmıştır. 1930 yılında Belçika'nın Meuse Vadisinde yaşanan kirlilik sonucunda ölüm, kalp ve solunum rahatsızlıklarının ortaya çıkması, hava kirlenmesi olgusunu gözler önüne sermiştir. 1948 yılında Pensilvanya'nın Donora kentinde ve 1952 yılında Londra'da baş gösteren kirlilik olayları, insan ölümlerine yol açtığı için kısa sürede duyularak, kirliliğe karşı önlem alınmasının gereği anlaşılmıştır.²⁰

1960 yılından itibaren dünyanın çeşitli yerlerindeki bilim insanları, çevrenin insanlar tarafından giderek kötüleştirildiğini ve bu durumun sürmesi halinde yeryüzünün yaşanabilirliğini kaybedeceğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda Rachel Carson'ın 1962'deki *Silent Spring* ve Paul Ehrlich'in 1968'deki "Population Bomb" adlı eserleri çevre konusunun önemini vurgulamış ve bu iki kitap geniş halk kitlelerinde büyük yankı yaratmıştır. 1969 yılında ilk kâr gütmeyen gönüllü bir organizasyon olan Friends of The Earth kurulmuştur. Ve yine aynı yıl dünyada ilk kez ABD'de Ulusal Çevre Politikası Kanunu yürürlüğe girmiştir.²¹

İtalyan iktisatçı ve sanayici Aurelio Peci'nin yönlendirmesiyle, Dünyanın sayılı bilim adamlarından yüze yakını bir araya toplayan Roma Kulübü, birçok projeye konuya katkıda bulunmuştur. 1972 yılında Roma Kulübü himayesinde yapılmış olan Gelişmenin Sınırları (Limits to Growth) projesi Dünya kamuoyunda ekoloji devriminin başlangıcı olarak gösterilebilir. Hatta çevre ile diğer bilim dallarını ilişkilendirmesi bakımından "çevresel bilimlere sosyal bilimlerin ilgisinin başladığı yer" tanımlaması da yapılmaktadır.²² Bu projede Dünya nüfusunun artması, sanayinin gelişmesi, toplumun doğayla uyumlu olmayan teknolojiden istifade etmesi, çevre sorunlarının esas sebepleri olarak gösterilmiştir.²³

Çevre konusundaki uluslararası ve bölgesel düzenlemelerin başlangıcı Birleşmiş Milletler tarafından 5 Haziran 1972'de Stockholm'de gerçekleştirilen

²⁰ TÜRKMAN, Ayşe, **Yaşanabilir Bir Çevre İçin**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000, s.36

²¹ KARABIÇAK, Mevlüt, **Çevre Sorunlarının Ekonomik Analizi ve Bu Sorunların Yerel Yönetimler Açısından Değerlendirilmesi**, <http://www.yerelsiyaset.com/v4/sayfalar.php?goster=ayrinti&id=1074> (02.02.2011)

²² FINCO, A., NIJKAMP, P., "Pathways to Urban Sustainability", **Journal of Environmental Policy & Planning**, 2001, s. 292

²³ MAMEDOW, Nizami, **Toplum ve Doğanın Karşılıklı Etkileşimi: Sosyal Ekoloji**, <http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/21-3.pdf> (02.02.2011)

“İnsan Çevresi Konferansı”dır. Bu konferansın ardından Stockholm Deklarasyonu kabul edilmiştir. Deklarasyon ile insan ve çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkisine, devletlerin ekonomik gelişme sorunlarına, çevrenin korunması konusunda uluslararası işbirliğinin önemine değinilmiş ve insanların sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkı kabul edilmiştir.²⁴ Yine bu konferansta 5 Haziran’ın Dünya Çevre Günü olması kararlaştırılmıştır.

1973 yılında AET Birinci Çevre Eylem Programı yürürlüğe girmiş, 1974’te Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuş ve 1975’te Barselona’da, Akdeniz Eylem Planı onaylanmıştır.²⁵

1983 yılında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun 1987 yılında yayınladığı “Ortak Geleceğimiz” başlıklı, komisyon başkanının adıyla, “Brundtland Raporu” olarak bilinen ünlü raporda, “Giderek ağırlaşan çevresel sorunlar karşısında, insanlığın çıkış yolu olarak, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki yaşamsal köprünün kurulması ve gelişmenin sürdürülebilir olması gerekmektedir”²⁶ denilmiştir.

Yine bu rapor üzerine oluşturulan gündemle, Birleşmiş Milletler 1992 yılında Rio’da, yeni bir konferans düzenlemiş ve sürdürülebilir kalkınma konusundaki en önemli ikinci adım bu konferansta atılmıştır.²⁷

1995 yılında Berlin’de yapılan COP 1 (Conference of The Parties) anlaşması gereğince, 1992 yılında sera etkisi yapan gazların 2008-2012 yılları arasında atmosfere salınmasının en az %5 azaltılmasını öngören Kyoto protokolü 1997 yılında Kyoto’da benimsenerek 16 Mart 1998 tarihinde New York’ta imzaya açılmıştır.²⁸ Protokolün yürürlüğe girebilmesi için, onaylayan ülkelerin 1990’daki emisyonlarının (havaya salınan karbon miktarının) yeryüzündeki toplam emisyonun %55’i bulması

²⁴ TOZAR, Türker, **İnsan Çevresi Konferansı**, <http://www.genbilim.com/content/view/1286/84/> (02.02.2011)

²⁵ KARABIÇAK, Mevlüt, a.g.m. s.3

²⁶ TOZAR, Türker, a.g.m.

²⁷ KARABIÇAK, Mevlüt, a.g.m. s.3

²⁸ KARABIÇAK, Mevlüt, a.g.m. s.3

gerekmekteydi. Bu yüzden bu orana 8 yılın sonunda Rusya'nın katılımıyla ulaşılabilmiş ve 2005 yılında protokol yürürlüğe girmiştir.²⁹

Kyoto Protokolü ile devreye girecek önlemler:³⁰

- Atmosfere salınan sera gazı miktarı %5'e çekilecek,
- Endüstriden, motorlu taşıtlardan, ısıtmadan kaynaklanan sera gazı miktarını azaltmaya yönelik mevzuat yeniden düzenlenecek,
- Daha az enerji ile ısınma, daha az enerji tüketen araçlarla uzun yol alma, daha az enerji tüketen teknoloji sistemlerini endüstriye yerleştirme sağlanacak, ulaşımda, çöp depolamada çevrecilik temel ilke olacak,
- Atmosfere bırakılan metan ve karbon dioksit oranının düşürülmesi için alternatif enerji kaynaklarına yönelinecek,
- Fosil yakıtlar yerine örneğin bio dizel yakıt kullanılacak,
- Çimento, demir-çelik ve kireç fabrikaları gibi yüksek enerji tüketen işletmelerde atık işlemleri yeniden düzenlenecek,
- Termik santrallerde daha az karbon çıkartan sistemler, teknolojiler devreye sokulacak,
- Güneş enerjisinin önü açılacak, nükleer enerjide karbon sıfır olduğu için dünyada bu enerji ön plana çıkarılacak,
- Fazla yakıt tüketen ve fazla karbon üreten daha fazla vergi alınacaktır.

Güney Afrika Cumhuriyetinin Johannesburg kentinde gerçekleştirilen Johannesburg Zirvesinin (26 Ağustos - 4 Eylül 2002) üst düzeyli bölümünün açılışında, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Mbeki tarafından kullanılan "Küresel Ayrımcılık" ifadesiyle, küreselleşen dünyada refahın eşit olarak paylaşılmadığının, kuzey ve güney ayrımının devam ettiğinin, endüstrileşmiş ve fakir ülkelerin sorunlara farklı bakış açılarının bulunduğu altı çizilmiştir. Zirve sonunda iki temel belge ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri "Uygulama Planı", diğeri ise siyasi kararlılığın yansıtıldığı "Siyasi Bildiri"dir. Uygulama planı taslağı 24-25 Ağustos 2002'de gayri resmi olarak tartışmaya açılmış ve sonrasında alt çalışma grupları

²⁹ Kyoto Protokolü, http://tr.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protokol%C3%BC (02.02.2011)

³⁰ Kyoto Protokolü, a.g.m.

seviyesinde sürdürülmüştür. Üzerinde uzlaşmaya varılamayan konular Bakanlar düzeyindeki toplantılarda ele alınmış ve on iki gün süren yoğun tartışmalar sonucunda yenilenebilir enerji, kimyasallar, doğal kaynaklar, iklim gibi konular sonuçlandırılarak 4 Eylül 2002 tarihinde genel kurulda kabul edilmiştir.³¹

1.1.3. İnsan ve Çevre

Canlı ve cansız unsurlardan meydana gelen çevrede, canlıları insanlar, hayvanlar, bitkiler ve mikroorganizmalar oluştururken cansızları hava, su, toprak gibi doğal unsurlar ve bir de insan tarafından yapılan bina ve buna benzer eserler oluşturur. İnsan çevreye verdiği zararlarla ön plana çıkmakta ve yaşadığı çevreyi yaptığı faaliyetlerle tehdit etmektedir. Başlangıçta çevreye karşı güçsüz olan insan aynı zamanda çevreye bağlı ve uyumludur. Fakat zamanla bu ilişki insanın çevreye egemen olma yolunda ilerlemiştir. İnsan dışındaki hiçbir varlık çevreyi bu kadar etkilemeyi ve değiştirmeyi başaramamıştır. İnsanın düşünme yeteneğinin olması onu çevre üzerinde hâkimiyet kurmasında etkili olmuştur. Özellikle sanayi devriminden önce insanın doğayla uyumlu yaşadığı ve doğal yaşama ve doğal kaynaklara zarar vermediği görülmektedir. Bunda teknolojinin gelişmemesi en önemli etkidir. Ancak, özellikle 21. yüzyıldan sonra çevre de büyük tahribatlar ortaya çıkmış ve sonucunda da başta insan olmak üzere tüm canlıları olumsuz etkilemiştir.

İnsan yaşadığı dünya ile iki tür etkileşim içindedir. Üretmek ve yaşamını sürdürmek için çevreden yararlanır, ikincisi de üretim ve tüketim sürecinin sonucunda çevreye atıklar bırakır. Bu durumda insan hem çevreden etkilenmekte hem de çevreyi ve ekosistemi etkilemektedir. Bu etkileşim sanayi devriminden sonra nüfus artışı, kentleşme ve teknolojik gelişmelerle hız kazanmış ve hava, su, toprak gibi çevrenin temel unsurları hızla kirletilmeye başlanmıştır. Tüm bu olumsuzluklar ülkeleri yeni politika araçlarını uygulamaya yöneltmiştir.³²

³¹ AĞCA, Barçın, **Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi**, http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_tr.mfa (02.02.2011)

³² BAŞOL, Koray vd. **Doğal Kaynakların ve Çevrenin Ekonomik Analizi**, Alfa Akademi Yayınları, Bursa 2007, s.151

Çevre sorunları sonucu ortaya çıkan bazı olumsuzlara örnek verilebilir. Bunlar:³³

- 1952 yılında Londra’da havadaki kükürtdioksit ve kömür tozu yoğunluğundan dolayı 4000’in üzerinde birey solunum yetmezliği sebebiyle yaşamını yitirmiştir.
- 1950’li yıllarda Japonya’nın yoğun sanayi tesisinin olduğu Minamata bölgesinde sanayi atıkları ırmağa boşaltılmış bunun sonucunda 1955-1958 yılları arasında balıkların, balık yiyen kedi, köpek gibi hayvanların vücutlarına giren civanın sinir sistemi ve beyinde tahribata neden olduğu saptanmıştır. 1971 yılında bölgede 798 kişi civa zehirlenmesi sonucu ölmüş, 3000’e yakın kişi de tedavi altına alınmıştır. Kendilerinde zehirlenme belirtileri görülmeyen gebe kadınlar küçük kafalı, beyin kanamalı ve zekâ özürlü çocuklar doğurmuştur.
- 1984 yılında Hindistan’ın Bhopal bölgesindeki bir ilaç fabrikasında yaşanan sızıntı sonucu 2000’den fazla insan yaşamını yitirmiş ve 200.000’den fazla insan da yaralanmış ya da kör olmuştur.
- 1986 yılında yaşanan Çernobil Nükleer Santral faciası sonucu oluşan radyoaktif sızıntı sonucu insanların gelecekte kanser olma ihtimalini büyük ölçüde arttırmakla kalmamış, etkileri yıllarca devam etmiş ve hâlâ devam etmektedir.

Günümüzde de durum farklı değildir. Her ne kadar böyle toplu ölümlere rastlanmıyor olsa da Dünya Sağlık Örgütü’nün açıklamalarına göre bir milyarı aşkın insan hava kirliliğinin tehdidi altındadır.³⁴ Ve bu durum insanlığın en büyük düşmanı çevre kirliliği olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

1.1.4.Çevre Sorunlarının Nedenleri

Çevre sorunlarının çeşitli nedenleri olmakla birlikte, temelinde insan ve doğa ilişkisinin bozulması yatmaktadır. Geçmişte insanla çevre arasındaki ilişkide çevre

³³ KINACI, Bahar vd. **Turizm ve Çevre**, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s.24-25

³⁴ İnsan ve Çevre Kirliliği, http://www.mucizeler.com/bolumler/40_insanvecevrekirli.htm

etken, insan ise edilgen iken günümüzde çevrenin edilgen insanın ise etken faktör konumuna geçtiğini söylemek mümkündür.³⁵

Çevre sorunları, ekonomik sistemi biçimlendiren üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkilerinin bir sonucudur. Ülkeler düzeyinde toplumların çevre üzerinde yarattığı baskılar incelendiğinde bu baskıların nedenlerinin ve düzeylerinin farklı olduğu görülmektedir. Bir ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile çevre sorunlarının nedenleri, nitelikleri ve boyutları arasında yakın bir ilişki vardır.³⁶

Gelişmiş ülkelerde çevre sorunları daha çok sanayileşme ve kentleşmeye paralel olarak gelişen üretim ve tüketim faaliyetlerinin artışlarından kaynaklanmaktadır. Sanayi kuruluşlarının faaliyetleri sonucu ortaya çıkan su kirliliği, yine bu kuruluşların atmosfere bıraktıkları kirleticiler sebebiyle oluşan hava kirliliği, motorlu araçların artmasıyla birlikte gürültü kirliliği ve katı atık miktarındaki artış gelişmiş ülkelerin en temel çevre sorunlarını oluşturmaktadır. Ancak bu ülkeler, ekonomik olanakları ve sahip oldukları teknolojiler ile bu sorunlara çözüm getirme olanağına sahiptirler. Gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya oldukları çevre sorunları ise belirli ölçüde gelişen sanayinin yarattığı sorunların yanı sıra, daha çok azgelişmişlikten kaynaklanan sorunlardır. Yetersiz sermaye birikimi ile birlikte geri kalmış teknolojinin kullanımı önemli ölçüde havayı ve suyu kirletirken, düzensiz kentleşme ve nüfusun hızlı bir şekilde artışı ise üretim ve tüketim faaliyetlerinin artmasıyla doğal kaynaklar üzerinde yoğun bir baskı oluşturmaktadır.³⁷

Bu başlık altında nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmeden kaynaklanan çevre sorunlarının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1.1.4.1.Nüfus Artışı

Hızlı nüfus artışı, çevre sorunlarının ortaya çıkmasına ortam hazırlayan etmenlerin başında gelmektedir.³⁸ Nüfus artışı mal ve hizmetlere duyulan

³⁵ SENCAR, Pelin, **Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi** (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), <http://193.255.140.18/Tez/0059225/METIN.pdf> (04.02.2011)

³⁶ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.143

³⁷ SENCAR, Pelin, a.g.e.

³⁸ ALTUĞ, Fevzi, **Çevre Sorunları**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1990, s.13

gereksinimi arttırmakta ve artan bu ihtiyaçlar doğal kaynaklar için büyük bir baskı oluşturmaktadır. Nüfusun fazla olması aynı zamanda atık oluşumunun ve insan sağlığına yönelik tehditlerin de fazla olması anlamına gelmektedir. Dahası nüfus artışının fazla olması çevrenin kendini yenileme özelliğini zorlayan doğrudan bir etkidir.³⁹

Nüfus artış hızı, son yüzyılda geçen yüzyıllara göre birkaç kat artmıştır 1650 yılında %0,04, 1750 yılında %0,29 ve 1900 yılında %0,65 olan dünya nüfus artış hızı 1970'te %2,09'a yükselmiştir. Son yıllarda bu oran %1,70 seviyelerindedir.⁴⁰ Hızlı nüfus artışı, üretim ve tüketim etkinliklerindeki artışla birlikte, doğal çevre üzerindeki baskıları ve kirlenmeyi arttırıcı bir unsurdur. Diğer yandan da belirli ekonomik unsurların etkisiyle artan nüfusun belirli alanlarda yoğunlaşması da dolaylı olarak çevre kirlenmesinin etkilerinin daha da artması sonucunu doğurmaktadır.⁴¹

Özetle hızlı nüfus artışı, üretim ve tüketim etkinliklerindeki artışla birlikte, doğal çevre üzerindeki baskıları ve kirlenmeyi arttırıcı bir unsurdur. Ayrıca nüfusun büyüklüğü ve artış hızı ile nüfusun doğal kaynaklara göre dağılımı ve yerleşimindeki dengesizlikler, çevre sorunlarının artmasına ve sürdürülebilir kalkınma hedefinden uzaklaşılmasına neden olmaktadır.⁴²

1.1.4.2.Sanayileşme

İnsanlık, tarihsel süreç içinde kendi özgürlüğünün bir aracı olarak teknolojiyi geliştirmiş ancak bir dönemden sonra geliştirdiği bu teknolojiye tutsak olmaya başlamıştır. Sanayileşme ve kitle üretimi, günümüzde çevre üzerinde ciddi tahribatlara neden olmuştur. Diğer taraftan giderek endüstrileşen bilimin kullanımı doğanın sırlarını keşfetme sürecinden sonra doğaya hâkim olmaya ve onu dönüştürmeye başlamıştır.⁴³

³⁹ MAZI ve TAN, **Nüfus Artışı, Kaynak Tüketimi ve Çevre**, <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/02.htm> (05.02.2011)

⁴⁰ BAŞOL, Koray vd. a.g.e. s.157

⁴¹ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimlerine Giriş**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1996, s.89

⁴² DAĞDEMİR, Özcan, **Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s.26

⁴³ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.13

Sanayileşme arzu edilen gelişmiş bir yapay çevrenin oluşturulması için gerekli olan sosyo-ekonomik gelişmenin bir ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Bu oluşumun plansız ve düzensiz gelişmesi çevre sorunlarına ortam hazırlamaktadır. Sanayileşme ekosistemdeki doğal enerji akımını ve madde döngülerini bozarak, doğal ortamda biyolojik süreç içinde ayrışmayan ve yeniden değerlendirilemeyen atıkların çoğalması yoluyla artan miktarda kirliliğe sebep olmaktadır.⁴⁴

Sanayileşme ve teknolojik gelişme bir yandan doğal kaynakların aşırı kullanımına ve hızla tükenmesine yol açarken, diğer yandan üretim süreci sonunda tüketime sunulamayan sıvı, katı ve gaz şeklindeki atıklarını çevreye bırakarak kirlenmeye neden olmaktadır. Ayrıca sanayinin yanlış yerde kurulmuş olması da tarım, turizm gibi sektörlerin kaynaklarının heba edilmesine yol açmaktadır. Sanayileşme ayrıca, kentleşmenin çekici gücü olarak nüfusu bu alanlarda yoğunlaştırarak çevre kirlenmesinde dolaylı bir rol oynamaktadır.⁴⁵

Özet olarak kaynakların değerlendirilmeden yok edilmesi, nükleer silah üretimi, tüketim toplumu yaratma, verimli tarım alanlarının yok edilmesi ve ayrıca ilk kitlesel insan ölüm vakaları, hayvan ve bitki türlerinin ilk ciddi boyutta azalması sanayileşme ile birlikte görülmeye başlamıştır.⁴⁶

1.1.4.3.Kentleşme

Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlanır. Geniş anlamda kentleşme ise, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlanır.⁴⁷

Nüfusun belirli bir alanda yoğunlaşması bazı sonuçları da beraberinde getirmektedir. Kentlerde ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri hava kirliliğidir. Diğerleri ise trafik yoğunluğudur. Kısaca kentler sağladıkları ekonomik olanaklarıyla

⁴⁴ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.24

⁴⁵ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.145

⁴⁶ KINACI, Bahar vd. **Turizm ve Çevre**, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s.26

⁴⁷ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.25

var olur ve gelişirken, optimal genişliğe ulaşmaları sonucunda bazı sorunları da bünyelerinde taşımaktadırlar.⁴⁸

Günümüzde yaşanan bazı kentsel sorunlar için örnekler verebiliriz.⁴⁹

- 1950 yılında insanların %30'undan azı kentlerde ve kasabalarda yaşarken, bugün dünya nüfusunun neredeyse yarısı kentlerde yaşamaktadır. 2030 yılında bu oranın %60'lara çıkması beklenmektedir.
- Çoğunluğu Asya, Afrika ve Latin Amerika'da bulunan en az 1 milyar insan, kent yönetimlerince yasal olarak kabul edilmeyen ya da herhangi bir hizmet götürülmeyen gecekondu ve uygunsuz yerleşim alanlarında yaşamaktadır. 2020 yılında bu rakamın 2 milyara ulaşması beklenmektedir.
- Yerleşim yerleri büyüdükçe doğal varlıklara olan bağımlılık da artmaktadır. Kent çevresindeki doğal alanların yol ve binalarla kaplanması nedeniyle kentsel hava sıcaklığı ortalama değerlerden 5 derece daha sıcak olabilmektedir.
- Gelişme olan ülkelerde, atıkların güvenli bertaraf edilmesi için gerekli altyapı sistemi bulunmamakta, küresel ölçekte kentsel katı atıkların %30-60'ı toplanmamakta ve nüfusun %50'sine bu hizmet ulaştırılmamaktadır.
- Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, kentlerde yaşayan 1.5 milyar insan, izin verilen en yüksek hava kirliliği seviyesine maruz kalmaktadır. Çoğunluğu araçlardan kaynaklanan duman ve kükürt sonucunda oluşan hava kirliliği her yıl 500.000 kişinin ölümüne yol açmaktadır.

Hızlı ve düzensiz kentleşme nedeniyle, dünyada pek çok verimli tarım alanları yerleşim alanlarına dönüştürülmüş, doğal, tarihi ve turistik alanlar yok edilmiştir. Hızlı ve düzensiz şekilde ortaya çıkan bu yerleşim alanlarına yeterli altyapı hizmeti götürülemediği ve bunun sonucunda da “çarpık ve sağlıksız kentleşme” ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Özetle kentleşme, çevre kirlenmesi olarak adlandırılan ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olan unsurları doğrudan etkilemektedir. Ancak bu etkileşimde

⁴⁸ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.148-149

⁴⁹ DEMİR ve ÇEVİRGEN, **Turizm ve Çevre Yönetimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.75-76

⁵⁰ KINACI, Bahar vd. a.g.e. s.26

sağlıksız olan kentleşme değil, bu olgunun yol açtığı yersiz ve aşırı tüketim nedeniyle ortaya çıkan sosyal zararlardır.

1.1.5.Çevre Yönetimi

Dünya yüzeyinin %71'i sularla kaplı, yaklaşık olarak da 149 milyon km²'lik kısmı karalarla kaplıdır. İnsanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için, yerleşim alanı, tarımsal üretim alanı, otlak alanı ve de sanayi için kullanacağı alanlara ihtiyacı vardır. Buzullarla kaplı kutuplar, çöller, dağlar, bataklıklar ve diğer yaşam için uygun olmayan alanlar çıkarıldığında, insanın yaşayabileceği çok küçük bir alan kalmaktadır.⁵¹ Bununla birlikte dünya üzerinde her geçen gün yeni sorunlar ortaya çıkmakta ve çevre kalitesi giderek azalmaktadır. Kaliteli ve yaşanabilir bir çevrenin varlığı ancak sahip olunan çevresel kaynakların etkili yönetimi ile sağlanabilir. Bu nedenle çevre yönetimi, kaynakların korunması ve geliştirilmesi açısından önemli bir rol üstlenmektedir.⁵²

1.1.5.1.Çevre Yönetimi Kavramı

Çevre yönetimi, insan, bitki ve hayvan varlığının dengeli ve sağlıklı yaşaması için gerekli doğal kaynakların değerlendirilmesi, üretilmesi, ulaşımı ve tüketimi sırasında ortaya çıkabilecek olumsuzlukları saptamak, olumsuzluklara çözüm yolu aramak ve çözüm yollarını uygulama alanına koymak için yapılan planlama, eşgüdüm, haberleşme, denetim ve yürütme işlevlerinin bütünüdür.⁵³ Bir başka tanımla çevre yönetimi, doğayı değiştirmeye kalkmadan onunla birlikte yaşama becerisidir. Yani herhangi bir faaliyetin planlama ve uygulama aşamasında ekonomik gelişme ile çevreyi koruma gayretlerinin bir arada yürütülmesidir. Doğal kaynakları koruyarak ve biyosferi taşıma kapasitesinden fazla yüklemeyen mal ve hizmet üretimini planlamak ve bu planı gerçekleştirmek için ürün ve faaliyetleri yönetmektir. Çevre yönetimi, çeşitli kuruluşların çevre ile ilgili konulara sistematik

⁵¹ BAL, Durmuş Ali, "Çevre Nedir", **Çevre Bilimi**, (Edi.) Mustafa Aydoğdu ve Kudret Gezer, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s.195

⁵² DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e., s.78

⁵³ TC Çevre ve Orman Bakanlığı, **2006 Yılı İl Durum Raporu**, http://www2.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/bursaicd2006.PDF s.476 (05.02.2011)

yaklaşmalarına ve onların iş strateji ile işlemlerine çevre boyutlarını bütünlendirmelerine yardımcı bir yaklaşımdır.⁵⁴

Çevre yönetimi, insanın çevre üzerindeki tahrip edici etkisini asgari düzeye indirmek, doğal dengenin kendini yenilemesine imkân tanıyabilmek ve doğal dengenin bozulmasını önleyebilmek amacıyla mevcut sorunları ortaya koyar ve çözüm yolları arar. Bunun yanında toplumun çevre bilincini artırıp çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla çıkartılan kanun, yönetmelik ve kararları sıkı bir biçimde uyulmasını sağlamak amacıyla örgütsel kuruluşlar oluşturur. Bu kuruluşlar, çevre yönetiminin milli ve milletler arası alanda amaçların gerçekleştirilmesi ve işbirliği amacıyla oluşturulmuştur.⁵⁵

Çevre yönetimi, çevreye ilişkin strateji, politika ve programların uygulanma aracı olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle çevre yönetimi, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik eylemlerin tümünü kapsamaktadır.⁵⁶

Çevre yönetimi geniş anlamlar içeren bir kavramdır ve genel olarak aşağıdaki unsurları içermektedir.⁵⁷

- Çok disiplinli bir niteliğe sahiptir ve disiplinler arası yöntem ve araçları kullanmaktadır.
- Çevre kirlenmesi ve bozulmasına yönelik insan etkilerinin planlanması, yönetilmesi ve yönlendirilmesi ile ilgilenir.
- Çevre kirliliği üzerindeki insan etkilerini planlama, yönetme ve yönlendirme süreçlerinde çevre ve ekonomi arasında sürekli ve dengeli bir ilişki kurmaya çalışır. Bu nedenle çevre yönetiminin temel amacı, sürekli ve dengeli kalkınmanın yani sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasıdır.
- Sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak amacı doğrultusunda, gelişmenin unsuru olarak niceliksel değişkenlerin yanı sıra niteliksel unsurları da dikkate almaktadır. Bu çerçevede yaşam kalitesini artırma amacına yönelik bir araç olup,

⁵⁴ BÜYÜKGÜNGÖR, Hanife, **Çevre Kirliliği ve Çevre Yönetimi**, <http://www.toprakisveren.org.tr/2006-72-hanifebuyukgungor.pdf> s.11 (06.02.2011)

⁵⁵ **Çevre Yönetimi Tanımı ve Amaçları**, <http://www.genbilim.com/content/view/6276/39/> (06.02.2011)

⁵⁶ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.449

⁵⁷ DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e. s.78

sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamayı, yaşam kalitesini arttırmanın en önemli unsuru olarak kabul eder.

- Çevre sorunları ortaya çıktıktan sonra etkilerini ortadan kaldırmak ya da tahrip olan çevreyi onarmaktan çok, çevre sorunları ortaya çıkmadan engellemeye yönelik “önleyici yaklaşım”ı esas alır.
- Kısa dönemli etkileri ortadan kaldırmanın yanında, planlama araçlarını etkin kullanarak uzun dönemli etkilerin de planlanması ve yönlendirilmesini ilke edinir.

1.1.5.2.Çevre Yönetiminin Amaç ve İlkeleri

Çevre yönetiminin amacı, insan ile çevre sisteminin diğer unsurları arasında dengeyi oluşturmak, insanların çevreye verdiği zararı en aza indirmek ve tüm yaşam biçimlerini en üst düzeye çıkarmaktır. Bir başka ifadeyle insan faaliyetleri karşısında çevre sistemin sürdürülebilirliğini sağlayıcı yöntemleri uygulamaya aktarmaktır.⁵⁸

Çevre yönetiminin amacı, çevresel kaliteyi korumak ve çevreye ilişkin sorunları çözmektir. 1972’de toplanan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nda da çevre koruma ve geliştirmenin ekonomik kalkınma sürecinin bir parçası haline getirilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Çevre yönetimi, sürekli ekonomik kalkınmanın bir aracıdır ve çevreye ilişkin sorunları, ekonomik planlama sürecinin ilk aşamalarında ele almayı planlamaktadır.⁵⁹

Çevre yönetiminde önemli beş temel ilke söz konusudur. Bunlar:⁶⁰

1. Çevre yönetiminde yerel yönetimlerin güçlü bir irade göstermesi
2. Uygun bir planlama yapılması ve bu plana bağlı kalınması
3. Uygulanabilir sistemlerin oluşturulması
4. Uygun bir performans gösterilmesi ve sorumluluğun üstlenilmesi
5. Politika ve programların geliştirilmesi ve sürekli denetimi.

⁵⁸ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009 s.450

⁵⁹ ERTÜRK, Hasan, a.g.e. s.449

⁶⁰ DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e. s.79

1.1.5.3.Çevre Yönetiminin Yöntem ve Araçları

Çevre yönetiminde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanabilmesi için aşağıdaki yöntemler uygulanmalıdır.⁶¹

- Çevre sorunları ortaya çıkmadan önce önlemek için çözümler üretmek.
- Her türlü etkinliğin çevreyi kirletecek ölçülerini belirlemek.
- Çevre araştırmaları, denetim ve çevre yönetimi süreçlerinde etkin destek sağlayacak kurum ve kuruluşlar kurmak ve onları desteklemek.
- Çevre üzerinde olumsuz etki yaratacak tehlike ve riskleri belirlemek ve bunlar konusunda ilgili birimleri ve halkı uyarmak.
- Tehlike ve riskleri önlemek için yeni yöntemler üretmek ve olanaklar yaratmak.
- Mevcut doğal kaynakları iyileştirmek ve geliştirmek.
- Toplumun yaşam kalitesini mümkün olduğunca geliştirmek.
- Mevcut olan çevre kirliliğini ortadan kaldırmak.
- Çevre kirliliğinin önlenmesi konusunda yeni teknoloji ve politikalar üretmek ve bu tür faaliyetlere destek vermek.

Çevre yönetiminde yapılan faaliyetin konusu, etkinliğin türü, faaliyet alanları gibi çeşitli faktörler değerlendirilip uygun yönetim aracı seçilir. Çevre yönetimde kullanılan araçlar Tablo:1,1'de özetlenmiştir.

Çevre yönetim araçlarının kullanımının ortak amacı, ekonomik faaliyetlerin çevreye zarar vermeyecek şekilde sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu araçlar, kaynakların yönetimi ve çevreye duyarlı ürünlerin oluşturulması ile işletmelere olumlu imaj kazandırmakla birlikte rekabet üstünlüğü de sağlamaktadır.⁶²

⁶¹ DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e. s.80

⁶² DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e. s.82

Tablo 1.1. Çevre Yönetimi Araçları

Sıra	Adı	Faaliyet Alanı (Konusu)
1	Çevre Yönetim Sistemleri	İşletmelerin faaliyetleri, ürünleri ve hizmetlerinin doğal çevre üzerindeki etkilerinin kontrolü. Örnek ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Serisi
2	Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)	Önerilen projelerin ve faaliyetlerin çevresel etkilerinin belirlenmesi, tahminlerin ve değerlendirmelerin yapılmasını sağlayan sistematik bir süreçtir.
3	Stratejik Çevresel Değerlendirme	Bir plan, proje ya da programın uygulanabilirliği konusunda, çevresel potansiyel sonuçlarının sistematik analizine dayanan bir süreçtir. Karar alma sürecinde ÇED’i tamamlayan önemli bir çevre yönetim aracıdır.
4	Sağlık, Güvenlik ve Çevre Yönetim Sistemleri	İşletmelerin yapısı, sorumlulukları, faaliyetleri ve kaynakları ile ilgili sağlık, güvenlik ve çevre yönetimi uygulamalarını kapsar.
5	Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi	Üretim sistemlerinin yaşam döngüsü süresince girdilerinin, çıktılarının ve potansiyel çevresel etkilerinin değerlendirilmesidir.
6	Çevresel Risk Değerlendirmesi	Bir girişimin çevresel sonuçlarının belirlenmesinde, çevre ve halk sağlığı açısından taşıdığı risklerin analizidir.
7	Çevresel Teknoloji Değerlendirmesi	Kullanılan teknolojilerin sosyo-ekonomik ve kültürel sonuçları, sürdürülebilir gelişme ve çevre üzerindeki potansiyel etkilerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesini sağlayan sistematik bir prosedürdür.
8	Çevre Yönetimi Muhasebesi	Organizasyon içinde geleneksel ve çevresel kararların alınmasında; kullanılan finans ve malzemelerle/ekipmanlarla ilgili bilgilerin toplanması, analizlerin ve tahminlerin yapılması ve işletme içi raporların hazırlanmasını kapsar.
9	Ürün ve Hizmet Sistemleri	Daha az hammadde ve enerji tüketimi gibi düşük çevresel etkileri olan fiziksel ürünlerle özel tüketici taleplerini karşılamayı amaçlayan bir sistemdir.
10	Tedarik Zinciri Yönetimi	İşletmeler ve tedarikçilerine çevresel faydalar yaratmanın yanında kirlenme maliyetleri, risk yönetiminin geliştirilmesi, çevre kalitesi ve marka imajının güçlendirilmesi konularında da olanaklar sunan bir yönetim sistemidir.
11	Çevresel Kontrol	Enerji, çöp, emisyon, kirlilik, çalışanların sağlık ve güvenliği gibi çevresel konularda hazırlanan kriterlerin kontrolü ve onayını sağlayan sistematik bir süreçtir.
12	Şirketlerin Çevresel Faaliyet Raporları	Şirketlerin çevre yönetim sistemleri ile entegrasyonu, şirket sorumlulukları, çevre ile ilgili gönüllü girişimleri ve etik kuralları gibi konulardaki çevresel performansını tüm kamuoyuna açıklamak için kullandıkları bir araçtır.

Kaynak: DEMİR ve ÇEVİRGEN, Turizm ve Çevre Yönetimi, Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.81

1.1.6.Türkiye'nin Çevre Sorunları

Türkiye sanayileşme ve beraberinde getirdiği çevre sorunları ile geç tanışmış bir ülkedir. Ancak sanayileşme dışı faktörlerin etkisiyle kırsal kesim çevre sorunları geçmişten bu yana devam etmektedir. Kırsal kesimdeki konutların standartlara uygun olmaması, tarım topraklarının bir kısmının erozyonla yok olması ve orman alanlarının tarım alanı yaratma isteğiyle tahrip edilmesi kırsal kesimin çevre sorunlarından bazılarıdır. Türkiye 1950'lerle sanayileşme sürecine girdiği için geniş boyutlu çevre sorunları 1970'li yıllardan itibaren görülmeye başlamıştır. Aynı yıllarda kentleşme de hız kazanmış ve beraberinde bir takım çevre sorunları getirmiştir. Örneğin 1970'lerden önce birkaç büyük kentte görülen hava kirliliği daha sonları hemen hemen çoğu büyük kenti etkisi altına almış, bunun dışında gecekondulaşma, gürültü kirliliği gibi pek çok sorun ortaya çıkmıştır.⁶³

Türkiye'de sanayileşme ile beraber hızlı nüfus artışı ve kentleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan çevre sorunlarının başında hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği ve flora-fauna (bitki-hayvan) gelmektedir. Bu bölümde Türkiye'de görülen çevre sorunlarının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1.1.6.1.Hava Kirliliği

Hava kirliliği, doğal ya da insan faaliyetleri sonucu atmosfere karışan her türlü kirleticilerin etkisiyle havanın doğal bileşimlerinin değişmesiyle ekosistemi olumsuz yönde etkilemesi olarak tarif edilebilir.⁶⁴

Bir başka ifadeyle hava kirliliği, bir veya birden fazla maddenin, canlı sağlığını, doğal veya insan eliyle yapılmış cansız varlıkların yapısını etkileyecek düzeyde atmosferde doğal olarak var olan konsantrasyonundan daha fazla miktarda bulunması sonucu oluşan bir hava koşulu olarak tanımlanabilir.⁶⁵

⁶³ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.39

⁶⁴ ÇOKADAR, Hulusi v.d. "Çevre Sorunları", **Çevre Bilimi**, Mustafa Aydoğdu ve Kudret Gezer (ed.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s.88

⁶⁵ SOFUOĞLU, Aysun ve CEMİL, Sait, "Hava Kirliliği ve Kontrolü", **Çevre Kirliliği ve Kontrolü**, Derl. Özer Çınar, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s.114

Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan sonra sanayileşme, beraberinde çarpık kentleşmeyi getirmiş ve bu da hava kirliliğine ortam hazırlayan en önemli olgu olmuştur. Hava kirliliği genel olarak kentlerdeki ısıtma sistemleri ve taşıtların egzoz gazlarından kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak da sanayi bölgelerindeki emisyonlar sonucu oluşan kirlilikte eklenebilir. Birçok ilde hava kirliliği ölçümleri günlük olarak yapılmakta ve sonuçların, özellikle kış döneminde sınırları aşan derecelere ulaştığı görülmektedir. Isınma ve sanayide kalitesiz yakıt kullanılması, eski yakma teknolojilerinin kullanılması, yakma kazanlarının düzenli bakımının yapılmaması ve yanlış yakma yöntemlerinin kullanılması gibi nedenler hava kirliliği sorununu arttırmaktadır.⁶⁶

Türkiye’de özellikle büyük kentlerde ve sanayi yoğun bölgelerde ciddi boyutlarda hava kirliliği sorunu yaşanmaktadır. Bunlara bazı örnekler verebiliriz.⁶⁷

- Ankara’da kış aylarında fosil yakıt kullanılması hava kirliliğini doğurmaktadır. Kışın ölçülen kükürt dioksit (SO₂) oranı ortalama 192,20 mg/m³’tür. Bu değer Dünya Sağlık Örgütü’nün verdiği sınır değerinin çok üstündedir.
- İstanbul’da kış aylarında artık, geceleri pencere açmak ya da gece yürüyüşleri yapmak imkansız hale geldi. Bazı semtlerde nefes almak bile zorlaştı.
- İzmit’te 1980’li yılların sonunda kent, BBC’ye göre, dünyada çevre kirliliğinden en çok etkilenen büyük 25 yerleşim birimleri arasında 10. sırada yer almaktaydı.
- Yatağan Termik Santralinde günde 15 bin ton kömür kullanılmakta ve çevreye her gün 50 ton baca külü, 600 ton kükürt dioksit gazı saçmakta ve 5000 ton atık kül çıkartılmaktadır. Kirlilik sonucunda başta çamlar olmak üzere ormanlar kurumakta, oluşan asit yağmurları tarımda geçim sağlayan kesim zarar görmektedir.

1.1.6.2.Su Kirliliği

Dünyanın $\frac{3}{4}$ ’ünün sularla kaplı olduğu ve canlı hayatı için suyun hayati önemi olduğu düşünüldüğünde, tüketilen suyun temiz olması sağlık açısından

⁶⁶ AKDUR, Recep, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2005, s.169-170

⁶⁷ GÜNEY, Emrullah, **Türkiye Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004. S.107-113

önemlidir. Suya dışarıdan gelen yabancı maddelerin karışmasıyla suya ait bazı özelliklerin bozulmaya başladığı görülür. Gerek atmosferde gerekse yeryüzünde suya karışan yabancı maddeler suyun kirlenmesine neden olmaktadır. Su kaynaklarını; endüstriyel atıklar, deterjan gibi kimyasal atıklar, tarım alanlarında kullanılan ilaç ve gübreler kirletmektedir.⁶⁸

Su kirliliği, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak veya zarar verme derecesinde kalitesini düşürecek biçimde suyun içerisinde organik, inorganik, radyoaktif veya biyolojik herhangi bir maddenin bulunması olarak tanımlanabilir.⁶⁹

Türkiye, su kaynakları bakımından dünyanın zengin ülkelerinden biridir. 8272 km kıyıya sahiptir. Nehir, göl ve derelere hemen hemen her yerinde rastlanır. Ancak su kirliliği de Türkiye'nin çevre sorunları arasında önemli bir yer tutar. Suların kirlenmesi kirlenici kaynaklar açısından incelendiğinde üç kaynaktan söz edilebilir. Bunlar evsel atıklar, endüstriyel atıklar ve tarımsal atıklardır.⁷⁰

Evsel atıklar, kasabalardan, kentlerden doğrudan doğruya akarsulara ya da denizlere verilir. Sentetik maddeler, temizlik ürünleri, deterjan, sabun gibi maddeler evsel atıklar içinde büyük bir orana sahiptir ve bu maddeler çözünmeden yıllarca doğada kalabilmektedir.⁷¹ Tarımsal faaliyetlerin neden olduğu kirlilik, tarlanın verimini arttırmak için kullanılan yapay gübrelerin, bitki besin maddelerinin, hayvan atıklarının ve tarımsal ilaçların toprağa karışıp su kaynaklarına ulaşmasıyla ortaya çıkar. Çukurova'da, Ege ovalarında, Karadeniz kıyılarında önemli bir kirlilik kaynağıdır. Endüstrileşmenin neden olduğu sulardaki kirlilik, sanayi kuruluşlarının katı ve sıvı atıklarının doğrudan suya karışması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Dicle'nin yukarı kesimi Etibank Bakır Fabrikasının atık maddeleriyle zehirlenmiştir.⁷²

⁶⁸ ÇOKADAR, Hulusi v.d. "Çevre Sorunları", **Çevre Bilimi**, Mustafa Aydoğdu ve Kudret Gezer (ed.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s.86-87

⁶⁹ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.165

⁷⁰ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.46

⁷¹ GÜNEY, Emrullah, **Türkiye Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004. S.107-113

⁷² SENCAR, Pelin, a.g.e. s.30

1.1.6.3.Toprak Kirliliği

Toprak kirliliği, toprağın bölgede normal yapısına aykırı katı veya sıvı maddelerle karışması, toprak yapısının fiziksel, kimyasal veya biyolojik özelliklerinin değiştirilmesi ve toprakların esas kullanım amaçları dışında kullanılması olarak tanımlanabilir.⁷³

Türkiye'nin çevre sorunları içerisinde en eskisi toprak kirlenmesidir. Bu kirliliğin birinci sebebi erozyondur. Türkiye'nin topraklarının %66'sının erozyonlu ancak %34'ünün normal durumda olduğu düşünülürse bu sorunun boyutları daha iyi anlaşılacaktır. İkinci sebebi ise, yaşlılık ve çoraklıktır. Ayrıca, toprağa rastgele yapılan gübreleme de kirliliğe yol açmaktadır. Bunların yanında endüstriyel atıkların toprağa verilmesi, özellikle sanayi yeri seçiminin yanlış yapıldığı zamanlarda ciddi boyutlarda kirlenmelere yol açmaktadır.⁷⁴

Türkiye'de toprak erozyonu, dünya ortalamasının çok üstündedir. Avrupa'da yirmi yılda meydana gelen erozyon, Türkiye'de bir yılda oluşmaktadır. Türkiye'deki erozyonun en önemli kısmı, Fırat su toplama havzasında oluşur. Yıllık olarak yaklaşık 500 milyon m³ toprağın erozyonla kaybolduğu tahmin edilmektedir.⁷⁵

1.1.6.4.Gürültü Kirliliği

Gürültülerin kaynağı sestir. Ses kaynağı titreşime başlayınca havayı geri iter tekrar eski haline getirir. Bu olay sesi oluşturur. Rahatsız edici sesler gürültü olarak tanımlanır. Gürültü, ulaşım, sanayi kuruluşlarının çıkardığı ses, ticari amaçlı reklam ve müzik yayını gibi sebeplerle ortaya çıkabilir.⁷⁶

Gürültü kirliliği büyük ölçüde kentlere ilişkin bir sorundur. Karayolu trafiği, bina ve yol inşaatı çalışmaları, sanayi kuruluşlarının faaliyetleri, havayolu ve demiryolu trafiği, eğlence yerleri ve stadyumlar gürültü kirliliği yaratan faktörlerdir.

⁷³ ÖZDİLEK, Hüseyin, Hava, Su ve Toprak Kirliliği, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.91

⁷⁴ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.44

⁷⁵ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.32

⁷⁶ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.59

Kentleşme ve sanayileşme ile artan gürültü kirliliğinin kaynakları toplumların sahip oldukları kültür ve teknolojiye göre farklılık göstermektedir. Türkiye’de düzenleme konusu olan gürültü kaynakları, motorlu araçlar, motosiklet, inşaat makine ve donanımları, uçaklar, ev aletleri ve çim biçme makineleri olarak belirtilmektedir.⁷⁷

Türkiye’de en çok gürültü kirliliği kalabalık kentlerde meydana gelmektedir. İstanbul, İzmit, Bursa, İzmir, Adana, Ankara gibi büyük şehirler gürültü kirliliği yaşayan yerlerdir.

1.1.6.5. Flora Fauna (Bitki-Hayvan)

Belli bir ülkeye, bölgeye ya da yöreye özgü bitki örtüsü flora; yabani hayvan topluluğu da fauna olarak adlandırılır. Flora ve fauna, mikroorganizmalarla birlikte çevrenin insan dışında yer alan ve biyolojik zenginlik de denilen canlı öğelerini oluştururlar.⁷⁸

Türkiye coğrafi durumu, iklimi ve topoğrafik yapısı itibariyle çok çeşitli hayvan türlerini barındırmaktadır. Toplam 74 milyon hektarı bulan habitat alanlarını: tarım alanları, ormanlar, çayır ve meralar ve göller oluşturmaktadır. Ormanlık alanlarda özellikle geyik, alageyik, karaca, yaban domuzu ve ayı gibi büyük memeli hayvanların ve birçok kuş türünün yaşaması için elverişlidir. Akarsu ve göllerde 192 balık türü yaşamaktadır. Ayrıca nesli tükenme tehlikesi altında 36 memeli hayvan türünün 15’i (%42’si), 72 kuş türünün 46’sı (%63,8’i), 47 sürüngen türünün 18’i (%38’i), 13 kurbağa türünün 5’i (%38’i) Türkiye’de yaşamaktadır.⁷⁹

Ormanlar, orman köylerinde artış, yangın ve tarımsal faaliyet için alan açma nedenlerinden ötürü giderek azaldığı görülmektedir. 1961-1979 yılları arasında meydana gelen 15589 orman yangınında 2 milyon 293.390 hektar orman alanının yandığı düşünülürse sorunun büyüklüğü anlaşılacaktır. Aynı şekilde Türkiye’nin çayır ve meralarının da giderek azaldığı görülmektedir.⁸⁰

⁷⁷ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.20

⁷⁸ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.21

⁷⁹ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.174

⁸⁰ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.58

Türkiye bölgenin en fazla floraya sahip ülkelerinden biridir. Ancak gerek flora gerekse fauna bakımından zengin olan Türkiye’de son yıllarda bu türlerin giderek azaldığı bilinmektedir.

1.2.ÇEVRENİN EKONOMİ POLİTİĞİ

1.2.1.Çevre ve Ekonomi

Çevre sorunları ile ekonomi arasında çok yakın ve karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik gelişmenin devam etmesi ya da ekonomik faaliyetlerin arttırılması çevre sorunlarına neden olurken, çevre sorunları da ekonomik gelişme ve ekonomik yapı üzerinde etkili olmaktadır. Yani ekonomik gelişme bir neden, çevre sorunları ise bir sonuçtur. Ekonomik büyüme çevre bozulmasının temel nedeni olarak görülmekte ve ekonomik gelişme devam ettiği sürece çevre sorunları da artmakta ve genişlemekte ancak, belirli bir düzeyden sonra bu olumsuz etki azalmaya başlamaktadır. Çevre sorunlarını doğuran ekonomik gelişme süreci doğrudan doğruya üretim ve tüketim faaliyetleriyle ilgilidir.⁸¹ Ayrıca sorunların iktisadi analizinde üzerinde durulan temel hedef, optimal kirlilik düzeyinin belirlenmesidir.⁸²

Ekonomik gelişmenin temelinde, çevresel kaynakların toplumsal gereksinimler açısından verimli kullanılıp kullanılmadığı sorunu yatar. Çevresel kaynakların ekonomik faaliyet nedeniyle bozulması veya azalması üretim ile tüketim arasındaki gelişmeyi olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle, çevre değerlerinin verimliliği ve kalitesi birlikte algılanarak ekonomik gelişmede denge sağlanması son derece önemlidir. Çünkü doğal kaynakların kıt olması ekonomik faaliyetleri doğrudan etkilemekte ve kıtlığa karşı mücadele ekonomik faaliyetlerin özünü oluşturmaktadır.⁸³

⁸¹YILDIRIM, Uğur, “Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.189-190

⁸² CARLTON, Dennis W. ve J. M. PERLOFF: **Modern Industrial Organization**, New York, USA, 1994, s.119

⁸³ ER, Fevzi, **Çevre Maliyet İlişkisinin Ekonomik Sonuçları**, <http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/cevre-maliyet-iliskisinin-ekonomik-sonuclari-4974.html> (03.02.2011)

Ekonomi bilimi, üretim ve tüketim ile büyüme ve kalkınma ilişkilerinde “doğal kaynakların tükenmezliği” ve “doğal çevreye egemen olma” düşüncesinden hareketle çevresel kirlenmenin bu süreç içinde kendi kendini yenileyebileceğini kabul etmiş ancak, ekosistemdeki kaynakların ekonomik anlamda fiyatı sıfır olan bir serbest mal olarak kabul edilmesi, üretim faaliyetleri sırasında karşılık ödenmeden kullanılması, çevre kirliliğine dahası ekolojik dengenin bozulmasına yol açmıştır.⁸⁴

Ekonomik sistem açısından, insanların gereksinimlerini karşılayarak toplum refahını yükseltecek mal ve hizmetlerin meydana getirilmesi ve miktarlarının artırılması işlemlerini tanımlayan üretim sürecinde çevre, üretimin temel faktörü olarak alınmaktadır. Yine ekonomik sistem içinde çevrenin üstlendiği diğer fonksiyon, çevrenin bireyin ve toplumun refah düzeyini doğrudan etkileyen ve yaşam kalitesini yükselten vazgeçilemez bir tüketim malı olmasıdır.⁸⁵

Çevre sorunlarına ekonomik sistemlerin bakış açıları arasında ayırım bulunup bulunmadığı tartışma konusudur. Bu konuyu ele alanların görüşleri başlıca iki başlıkta toplanabilir.⁸⁶

Birinci görüşe göre, çevre sorunu, kapitalist sistemde de, sosyalist sistemde de aynı nitelikte ve önemdedir. Bu görüşe göre farklı gelişme ve sanayileşme düzeyinde, farklı nüfus yoğunluğunda, kentleşme oranında, coğrafya ve iklim şartlarındaki ülkeler birbirine benzemezler. Aynı zamanda ekonomik sistemlerin, siyasal rejimlerin ve ideolojilerin, çevre açısından önemli bir rolü olduğu ileri sürülemez. Kamunun mülkiyetindeki sanayi işletmelerinin, çevreyi kirletmekte özel sanayi kuruluşlarından daha geri kalmadıkları bu görüşü savunanlar tarafından ileri sürülen görüşlerdir.

İkinci gruptakiler ise aksi görüşe sahiptirler. Bunların görüşlerine göre durum piyasa ekonomilerinde ve sosyalist ekonomilerde birbirinden ayrıdır. Bu düşüncelerini şuna dayandırırılar. İlk olarak kapitalist ekonomilerde, etkinliklerin başlıca itici gücü tüketimdir. İkinci olarak her iki sistem arasında, kirlenmenin nedenleri yönünden bir ayırım bulunmasa bile, izlenen politikalar özde birbirlerinden

⁸⁴ YILDIRIM, Uğur, “Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.191

⁸⁵ DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.21-22

⁸⁶ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.236

ayrıdır. Örneğin, piyasa şartları içinde tüketiciler, kirleticiler topluma verdikleri zararları ödeme sorumluluğu duymadıkları gibi, kirleten öder kuralı da gereği gibi işlemez.

Üçüncü olarak da salt kapitalizmin özünde çevre ve kent sorunlarına kalıcı çözümler bulmak için geleceğe dönük planlar yapmak yoktur. “Profitopolis”, kazanç kenti, olarak adlandırılan batının büyük kentlerinde kâr güdüsü çevre için böyle bir kaygı duymayı ikinci plana atarak, toplumsal sorumluluk duygusunu zayıflatmaktadır.

Çevre sorunları için klasik ekonomi ile neo-klasik ekonominin yaklaşım biçimleri arasında farklar bulunmaktadır. Klasik ekonomide sadece nicelik dikkate alınırken neo-klasik ekonomide nitelikte önem arz etmektedir. Klasik iktisatçılardan J.B.Say’a göre; doğal kaynaklar tükenmezdir ne çoğaltılabilir ne de tükenirler, dolayısıyla ekonomi biliminin dışındadır. A. Simith’de serbest mal olarak nitelendirdiği doğal kaynakları ekonomik analizlerin dışında tutmuştur. Neo-klasiklere göre kaynakların kıtlığı demek, söz konusu kaynakların bir fiyat ödeyerek elde edilebileceği yani arz ve talebe göre belirlenen fiyat ödendiği sürece kaynakların hazır olması anlamına gelmektedir. Bu anlamda çevre ekonomisinin temellerini atan Pigou, çevre kavramını ilk defa ekonomik analiz içine almış bir neo-klasik iktisatçıdır. Çevre sorunlarının ekonomik analizine katkıda bulunan bir diğer isim olan A.Marshall, ekonomik açıdan çevre kirliliği sorununun temelinde piyasa ekonomisinin yattığını savunmuş ve 1890’da yayınladığı eserinde ilk defa dışsallıklardan bahsetmiştir. Keynes ise çevre kirliliğinin oluşturduğu dışsallıkların piyasa mekanizması dâhilinde içselleştirilmesi konusunda günümüze kadar gelen bir tartışma platformu oluşturmuştur.⁸⁷

1.2.1.1.Çevre ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ekonomik büyüme, üretilen mal ve hizmet kapasitesinde meydana gelen artıştır. Yani bir ülkenin ekonomik büyümesi, ülkedeki kişi başına GSYİH’nın sürekli olarak artması anlamına gelmektedir. Ekonomik büyüme, bir ülkede yaşayan

⁸⁷ YILDIRIM, Uğur, “Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.191-192

insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur. Bu nedenle ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerinden birisi, hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmektir.⁸⁸

Çevre sorunları ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı ve önemli ilişkiler bulunmaktadır. Ekonomik büyüme ile çevre arasındaki ilişki öncelikle, toplumların doğal çevreyi dikkate almayan faaliyetleri nedeniyle, ekonomik büyümenin bir neden, çevre sorunlarının da bir sonuç olması biçiminde ortaya çıkmaktadır. İlişkinin diğer boyutu ise, toplumların çevre konusunda bilinçlenmeleri nedeniyle, çevre korumanın ekonomik büyüme üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler ortaya çıkabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, çevre koruma harcamaları genel olarak ekonomik büyümeyi azaltıcı ve yaşam standardını düşürücü etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle çevre koruma bir neden, ekonomik büyümenin yavaşlaması ise bir sonuç olmaktadır.⁸⁹

1.2.1.2.Dışsallıklar Kuramı

Dışsallık kavramı ekonomi literatürüne yakın tarihte girmiştir. Devletin ekonomiye müdahalesini zorunlu kılan, tam rekabet şartlarında ciddi sapmalar sonucu serbest piyasa işleyişinin sosyal denge ve etkinlik aleyhinde gelişmesi, ekonomi de dışsallık kavramını doğurmuştur.⁹⁰

Bireylerin, giriştikleri üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda çevrelerinde yarattıkları olumlu ya da olumsuz etkilere dışsallık denilmektedir. Bir başka deyişle, bir ekonomik birimin, başka bir ekonomik birimi etkilediği ve bu etkinin piyasa ekonomisi yöntemleriyle giderilemediği durumlarda dışsallıklardan ya da “dış etki”den söz edilmektedir. Dış etki denilmesinin sebebi, etkiyi yaratan ekonomik karar mekanizmasının, etkilenen birimin dışında bulunmasıdır.⁹¹ Başka bir tanımla

⁸⁸ TUĞCU, Cansel, **Çevre Ekonomisine Teorik Bir Yaklaşım: Sürdürülebilirlik Kavramının Üretim Fonksiyonuna Dahil Edilebilirliği**, <http://www.belgeler.com/indir?id=chp&key=8112d7bc3b81e4cc4a5008b643795bb5> s.2 (05.02.2011)

⁸⁹ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.184

⁹⁰ DEVRİM, Fevzi, **Kamu Maliyesine Giriş**, İlkem Ofset, İzmir, 2002, s.39

⁹¹ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.42

dışsallık, ödenmeyen ve ödettirilmeyen, diğer bir ifade ile fiyat sistemine yansımaya yarar ve maliyetlerdir.⁹²

Klasik iktisadi düşüncenin tam rekabet varsayımına göre; bütün üreticiler kâr maksimizasyonu, bütün tüketiciler de fayda maksimizasyonu peşinden koşacaklar ve bunun sonucunda genel ekonomide denge sağlanacaktır. Zaman içinde bu varsayımların geçerliliğini yitirmesi ile ekonomide mikro ve makro boyutlarda ciddi dengesizlikler ortaya çıkmış ve sosyal hayatta ciddi bunalımlar yaşanmıştır. Ekonomide dengeyi bozan bu durum, esas itibariyle kendi haline bırakılmış ekonominin üretimde ve tüketimde sapmalar yaşaması, yani dışsallıklardır.⁹³

Dışsallıklar konusunda çok farklı sınıflamalar yapılmaktadır. Ancak, öncelikle, dışsallıklar yaratmış olduğu etkinin sonucuna göre negatif ve pozitif dışsallıklar gibi genel bir ayrıma tabi tutulmaktadır.⁹⁴

Negatif dışsallık: firma ya da bireylerin ekonomik faaliyetleri sonucunda zararlı etkilerin bir kısmının ya da tamamının üçüncü kişilerin fayda ve maliyet fonksiyonunda yer alması durumunda ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomik karar vericilerin eylemlerinin diğer birimler için zarara neden olduğu, ancak eylemi gerçekleştiren birimin bu zararı karşılamak için ödeme yapmadığı durumdur.⁹⁵

Negatif dışsallıklara çevresel kirlenmenin nedenlerinde sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, deniz veya akarsu kenarında bulunan bir sanayi tesisinin atıklarını arıtmaya tabi tutmadan denize veya akarsuya saldığını düşünürsek; bu durumda üretim sonucunda doğan kârlardan firma faydalanırken kirlenmenin yol açtığı maliyetlere ise herhangi bir katkıda bulunmamaktadır. Dolayısıyla da maliyet topluma yüklenmektedir. Otomobillerin yaydığı egzoz gazları, bir apartmanda aşırı sesli

⁹² YILDIRIM, Uğur, “Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, S.193

⁹³ DEVRİM, Fevzi, **Kamu Maliyesine Giriş**, İlkem Ofset, İzmir, 2002, s.39

⁹⁴ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.42

⁹⁵ GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Negatif Dışsallıklar**, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/dissal5.htm> (06.02.2011)

müzik dinlenmesi, kapalı bir mekândaki sigara dumanı, alkollü sürücüler, zehirli kimyasal atıklar ve yer altı sularının kirletilmesini örnek gösterebiliriz.⁹⁶

Pozitif dışsallıklar: Ekonomik karar vericilerin eylemlerinin diğer birimlere fayda sağlaması ve bu faydayı elde edenlerin eylemi gerçekleştirene ödemedi bulunmaması durumunda ortaya çıkar.⁹⁷ Pozitif dışsallıklara verilebilecek klasik örnek şöyledir. Arı yetiştiricisi ve elma bahçesi sahibinin komşu olduğunu düşünelim. Arı yetiştiricisi, arılarının polen taşıması sonucu komşu elma bahçesinin sahibine bir dışsallık aktarmış olur. Arı sayısı ne kadar çok olursa, elma bahçesinin verimliliği o derece artar. Aynı şekilde elma bahçesi de arıcı üzerinde olumlu dışsallık yaratmaktadır. Elma bahçesinde ne kadar çok elma olursa, arıcı da arılardan o kadar çok bal alacaktır. Elma bahçesi sahibi komşusu olan arı yetiştiricisinden sağladığı faydanın bedelini ödememektedir ve elma üreticisinin elde ettiği bu fayda piyasada işleme konu olmamaktadır.⁹⁸ Pozitif dışsallığa başka bir örnek gübre imalatçısıdır. Gübre imalatçısı hayvan atıklarını toplamakta ve girdi olarak kullanmaktadır. Çevresel kirliliğe neden olabilecek atıkların toplanması pozitif bir dışsallık yaratmaktadır.

1.2.1.2.1.Dışsallıkların Önlenmesinde Kullanılan Çözümler

Olumsuz bir dışsallık olan çevre kirliliği dışsal maliyetlere yol açmaktadır. Dışsal maliyetlerin önlenmesinde vergi, sübvansiyon, kontroller ve regülasyon politikaları yanında bazı yaklaşımlardan ve çözüm önerilerinden yararlanılmaktadır. Bu bölümde dışsallıkların önlenmesi konusunda piyasa ve kamu ekonomilerindeki yaklaşımlar ele alınacaktır.

⁹⁶ YÜKSEL, Cihan, **Dışsallıklarda Kamusal Çözümler – Türkiye Uygulaması** (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), <http://www.belgeler.com/indir?id=134r&key=bbf223b7b3f7897a45acb4dcef482a6c> (07.02.2011)

⁹⁷ GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Pozitif Dışsallıklar**, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/dissal5.htm> (06.02.2011)

⁹⁸ SENCAR, Pelin, a.g.e. S.42-43

1.2.1.2.1.1.Piyasa Ekonomisi Çözümleri

Piyasa ekonomilerinde, çevre sorunlarının çözümünde amaç, çevre unsurunun fiyat mekanizması içine nasıl dâhil edileceğinin belirlenmesidir. Bu açıdan piyasa ekonomisine dayalı ülkelerde, çevre kirlenmesini denetlemenin en iyi yöntemi onun fiyat sistemine eklenmesi olacaktır.⁹⁹ Bu bölümde piyasa ekonomisinin çözüm önerileri olarak; Coase Teoremi, Kaldor-Hicks Teoremi ve Scitovsky Teoremini inceleyeceğiz.

1.2.1.2.1.1.1.Coase Teoremi

Ronald Coase, 1960 yılında yayınladığı makalesinde Pigou tipi vergilerin Paretoyu optimumu bozduğu iddiasını ortaya atarak, dışsallıkların varlığının, etkinliği engellediğini ve bu durumun kamu müdahalesini gerektirdiği görüşüne karşı çıkmıştır.¹⁰⁰

Coase, önemli dışsal etkilerin varlığında bile tam rekabetçi bir ekonomide kaynakların optimal dağıtımını sağlayacak bir mekanizmanın oluşturulabileceğini ileri sürmüştür. Coase'e göre, dışsal etkiler mülkiyet haklarının dağılımı yoluyla ortaya çıkar.¹⁰¹

Çevre kirliliğinin yol açtığı bir negatif dışsallık için de, Coase bir işletmenin yarattığı kimyasal atıklar ya da ses kirliliği gibi dışsal maliyetlerden etkilenen kişilerin, kirliliği yaratan birime atıkları azaltması ya da kontrol altına alması için para teklif edebileceğini söylemektedir. Bu şekilde kirlilik yaratan atıklar, fabrika için değer yaratan varlıklar haline gelmiştir. Çünkü kirlilik azaltılmadığı sürece teklif edilen paradan yoksun kalınacaktır. İşletme sahibi kendisine sunulan para teklifinden yararlanmak için atıklarını azaltma yollarını aramaya başlar. Örneğin arıtma

⁹⁹ SENCAR, Pelin, a.g.e. S.45

¹⁰⁰ GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Coase Yaklaşımı**, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum10.htm> (06.02.2011)

¹⁰¹ YILDIRIM, Uğur, Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar, **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Derl. M.C. Marin ve Uğur Yıldırım, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2004, S.193

teknolojisi kurar ya da başka tedbirler alarak, çevreyi kirletmeden üretime devam eder.¹⁰²

Coase, çevreden doğan dışsallıkları karşılıklı dışsallıklar olarak düşünmektedir. Eğer, açık bir şekilde belirlenmiş olan mülkiyet hakları uygulanabilir ise bütün ekonomik birimler olası durumlar hakkında tam bilgi sahibi olacak ve işlem maliyetleri de düşecektir. Zira işlem maliyetlerinin yokluğunda dışsallıkların içselleştirilmesi, kaynak dağılımını olumlu yönde etkileyecek ve Pareto etkinlik piyasada sağlacaktır.¹⁰³ Böylesi bir durumda, kamunun dışsallıkları düzeltmek adına ekonomiye müdahalesine gerek kalmayacaktır. Çünkü ekonomik birimler kendi aralarında yapacakları pazarlıklar sonucunda optimal kaynak dağılımına ulaşacaklardır.¹⁰⁴

Zarar konusu ister mülkiyet hakkıyla korunmuş olsun, ister korunmamış olsun, taraflar anlaşarak, kendileri ve toplum için en uygun üretim miktarını gerçekleştirebilmektedirler. Ancak mülkiyet haklarının başarılı olabilmesi için üç koşulun sağlanması gerekmektedir.¹⁰⁵

- Mülkiyet hakları iyi tanımlanmalı, yürürlüğe konabilmeli ve devredilebilmelidir.
- İlgili tarafların, çevresel mülkiyet haklarının nasıl kullanılacağı konusunda bir araya gelmesini ve görüşebilmelerini sağlayacak etkin ve rekabetçi bir sistem mevcut olmalıdır.
- Özel mülkiyet sahiplerinin çevresel değerlerden yararlanmalarına yardımcı olacak toplumsal değerlere ulaşabilmeleri için, piyasa sisteminin tam olarak işlemesi gerekmektedir.

¹⁰² YÜKSEL, Cihan, **Dışsallıklarda Kamusal Çözümler – Türkiye Uygulaması** (Yüksek Lisans Tezi), <http://www.belgeler.com/indir?id=134r&key=bbf223b7b3f7897a45acb4dcef482a6c> s.72 (07.02.2011)

¹⁰³ DAHLMAN, Carl. J., "The Problem of Externality", *The Journal of Law and Economics*, 1979, s.141-162.

¹⁰⁴ GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Coase Yaklaşımı**, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum10.htm> (06.02.2011)

¹⁰⁵ YILDIRIM, Uğur, "Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, S.196

Sonuç olarak Coase, devletin müdahale etmemesi gerektiğini, tarafların kendi aralarında anlaşması ve dolayısıyla mülkiyet haklarının fiili duruma göre belirlenmesi gerektiğini söyler. Çevreyi kirletme ya da havayı temizleme açısından mülkiyet haklarının tanımlanması ve herkesin sorumluluğunun paylaşılması, gerçekten Pigou'cu vergiye karşı alternatif bir yaklaşım getirmektedir.¹⁰⁶ Bu durum pratikte çevre kirliliğinden zarar görenlerin kirliliğe neden olanlara bedel ödemesini, üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduranların, çevresel kaynakların mülkiyetine de sahip olması anlamına gelmektedir.¹⁰⁷

1.2.1.2.1.2.Kaldor-Hicks Teoremi: Tazminat Çözümü

Tazminat çözümü olarak da bilinen bu yaklaşım, Pareto kriterlerinin bir uzantısı niteliğini taşımaktadır. Pareto kriterinin uygulama alanını genişleterek, mevcut belirsizliği ortadan kaldırmak için, devlet müdahalesi olmadan bir tazminat ilkesi oluşturmaktadır.

Negatif dışsal ekonomilerin söz konusu olduğu üretim faaliyetlerinde, dışsal maliyete neden olan firmanın zarar gören birime denkleştirici miktar olarak, üretim faaliyetinden elde ettiği dışsal yararı karşılık olarak ödemesini öngörür. Bu görüş ilk olarak sosyal refahtaki artış ve azalışları açıklamada İngiliz iktisatçı Nicholas Kaldor tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Hicks tarafından geliştirilmiştir.¹⁰⁸

Kısaca Kaldor-Hicks yaklaşımı, çevresel negatif dışsallık ortaya çıkaranların bu dışsallıklardan elde ettikleri artı değeri, dışsallık sonucu zarar görenlerle paylaşılması üzerine kurulmuştur. Sosyal refah artışı söz konusu olduğu sürece bu zararın tazmin edilmesi, zarar verenin elde edeceği kârdan bütünüyle yoksun kalmasına yol açmamakta; zararı tazmin etmesi halinde bile marjinal kârı kendisine kalacaktır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ MCNUTT, Patrick. "Public Goods and Club Goods", *Encyclopedia of Law and Economics*, 1999, s.932

¹⁰⁷ GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Coase Yaklaşımı**, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum10.htm> (06.02.2011)

¹⁰⁸ YILDIRIM, Uğur, "Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, S.197

¹⁰⁹ YILDIRIM, Uğur, "Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, S.197

1.2.1.2.1.1.3.Scitovsky Teoremi: Pazarlık Yöntemi

Pazarlık ölçütü de denilen bu yaklaşımda, dışsallık yaratan kişilerle dışsal maliyete katlanan kişilerin karşılıklı pazarlığa oturarak zararın tazmin edilmesi amaçlanmaktadır. Bu durumunda, ekonomik birimler kendi aralarında yapacakları pazarlıklar sonucunda Pareto optimal kaynak dağılımına ulaşabilme olasılıklarını arttıracaklardır.¹¹⁰

Scitovsky, Kaldor ve Hicks'in toplumda refah artırıcı değişiklikler için öngördüğü kriterleri benimsemiş ve buna "ikili kriter" eklemiştir. Bu yaklaşıma göre, herhangi bir A durumundan, B durumuna geçilmesi halinde, refah artışından söz edilebilmesi için avantajlı duruma geçenlerin kazançları, kaybedenlerin zararlarından büyük olmalı ve buna ek olarak da "kazançlı olanların zararda olanları ikna edebilmeleri" ve "zararlı duruma geçenlerin de kazançlı duruma gelenleri ikna etmeleri" gerekmektedir.¹¹¹

Scitovsky yaklaşımı, Kaldor yaklaşımının neden olduğu çelişkileri ortadan kaldırmak yolunda bir ilerleme kaydetmesine karşın yeni adaletsizlik olasılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü başlangıçtaki gelir dağılımı ile daha sonraki dağılım karşılaştırılmakta, diğer olası dağılımlar ise bir kenara bırakılmaktadır.¹¹²

1.2.1.2.1.2.Kamu Ekonomisi Çözümleri

Serbest piyasa ekonomisinde talebin ve kaynakların otomatik olarak ayarlanması mümkün olmadığından, ekonominin merkezi kontrolü daha fazla çevresel yararlar sağlar. Yapısal değişikliklere rağmen, merkezi ekonomilerin çevre konusunda görevlerini daha iyi yerine getirdikleri ve bu yüzden çevre sorunlarının çözümünde kamu ekonomisi çözümlerinden yararlandığı görülmektedir.¹¹³

¹¹⁰ COASE, Ronald H., "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, 1960,s.10

¹¹¹ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.45

¹¹² YÜKSEL, Cihan, a.g.e. s.75

¹¹³ YILDIRIM, Uğur, "Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, S.198

1.2.1.2.1.2.1.Pigou Teoremi

Kaynak dağılımında etkinsizliği azaltmanın hatta ortadan kaldırmanın bir yolu da, ekonomik birimlerin neden oldukları negatif dışsallık kadar vergi alınmasıdır.¹¹⁴ Bu bağlamda İngiliz İktisatçı Pigou tarafından ele alınan ve “Pigou’cu vergilendirme” olarak da bilinen bu yaklaşımda, etkinlik sosyal marjinal maliyet ile sosyal marjinal faydanın eşitlenmesi ile gerçekleşmektedir. Ekonomik refahın, etkinlikle beraber eşitlik unsurunu da kapsamı gerektiğini, üretimdeki artışın yanı sıra gelir paylaşımının yeniden düzenlenerek, sosyal refahın arttırılabileceğini öngörmektedir.¹¹⁵

Pigou, olumsuz bir dışsal ekonomi söz konusu olduğu zaman, optimalite durumunun, olumsuz dışsallık yaratan faktör ya da malın tüketim ya da kullanımına uygun bir vergi konması gerektiğini göstermiştir. Bu verginin birim başına oranı, olumsuz dışsal ekonominin marjinal etkisinin tahmin edilmiş parasal değerine eşittir.¹¹⁶

Pigou’ya göre, sosyal refah, bireylerin refahlarının toplanmasıyla elde edilebilir ve her bireyin refahı, onun elde ettiği tatminin toplamıdır. Pigou’cu sosyal refah yaklaşımında Pareto yaklaşımından farklı olarak toplum bir bütün olarak algılanır.¹¹⁷

Pigou tipi vergiler bazı ayırt edici özellikleri bakımından, onları sosyal etkinlik açısından cazip kılabılır. Örneğin Pigou tipi vergiler, sosyal maliyeti yansıtmak için kirliliğin fiyatını arttırarak kirleticilerin faaliyetlerinin özel ve sosyal maliyetleriyle yüzleşmesini sağlar. İkinci olarak çevre politikasının maliyetleri bu vergiler aracılığıyla azaltılabilir. Bir diğer durum da, Pigou tipi vergilerin çevre koruma için yedeklenebilen ya da genel devlet bütçesine tahsis edilebilen bir gelir kaynağı olabilmesidir. Sahip olduğu bu özellikler ile Pigou tipi vergiler, dışsallıklar teorisine göre kirlilik azatlımı için en etkin vergi ölçütü olarak görülür.¹¹⁸

¹¹⁴ BURROWS, Paul, "Pigovian Taxes, Polluter Subsidies, Regulation and Size of a Polluting Industry", The Canadian Journal of Economics, 1979, s.496

¹¹⁵ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.51

¹¹⁶ YÜKSEL, Cihan, a.g.e. s.48

¹¹⁷ YILDIRIM, Uğur, “Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, S.199

¹¹⁸ YÜKSEL, Cihan, a.g.e. s.50

1.2.1.2.1.2.2.Pareto Teoremi

Yeni refah teorisinin kurucusu olan Pareto, faydanın ölçülerek herhangi bir birimle ifade edilebilmesinin olanaksız olduğunu ileri sürmüştür ve fayda kavramını optimalite kavramı ile ikame etmiştir. Optimalite kavramı fayda kavramı ile aynı anlamda değildir. Fayda kavramı objektif bir istenirlik anlayışına dayanırken, optimalite kavramı daha subjektif bir istenirliğe yani kişiye bağlı olan bir değer yargısına dayanmaktadır. Böylece optimum kavramı çerçevesinde bireysel tatminlerin karşılaştırılması ve toplanması olanağı ortadan kaldırılarak, toplumun ve bireylerin ulaştıkları tatmin düzeyi konusunda değer yargıları kullanma zorunluluğu aşılma istenmiştir.¹¹⁹

Pareto optimumu, toplumdaki en az bir kişinin refah düzeyini dolayısıyla faydasını azaltmadan, en az bir kişinin daha yüksek bir refah düzeyine yani maksimum faydaya ulaşmasının mümkün olmadığı durumdur. Ekonomik etkinlik anlamına gelen bu durum, hem üretilen malların tüketiciler arasındaki optimal dağılımına hem de üretim faktörlerinin çeşitli malların üretimi alanındaki optimal dağılımına bağlıdır. İlk durumda tüm tüketiciler için mallar arasındaki marjinal ikame oranının aynı olduğu tüketimde etkinlik, ikinci durumda ise üretim faktörlerinin çeşitli malların üretim alanları arasında marjinal teknik ikame oranlarının eşit olarak dağıtıldığı üretimde etkinlik söz konusudur.¹²⁰

Pareto tarafından kurulan modele işlerlik kazandırmak amacıyla bazı varsayımlara değinmek gerekmektedir.¹²¹

- Tüketicilerin tam bilgi sahibi olması,
- Üretimde ölçeğe göre içsel ekonomilerin bulunmaması,
- Tüketimde ve üretimde dışsal ekonomilerin bulunmaması,
- Sosyal malların var olmamasıdır.

¹¹⁹ GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Pareto Optimumu**, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum10.htm> (06.02.2011)

¹²⁰ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.51

¹²¹ GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Pareto Optimumu**, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum10.htm> (06.02.2011)

Pareto optimumuna ulaşılabilmesi için üç temel koşulun sağlanması gerekir. Bunlar üretimde etkinlik, tüketimde etkinlik ve üretimde-tüketimde (ortak) etkinliktir. Üretimde etkinlik, bir malın üretim miktarını azaltmadan en azından diğer bir malın üretimini arttırma olanağı olmaması durumunda, üretimde optimal düzeye ulaşılması durumudur. Tüketimde etkinlik ise, tüketim malları arasındaki marjinal ikame oranının bütün tüketiciler için aynı olması demektir. Yani bir ekonomide malların yeniden dağılımıyla, en az bir kişinin yararını azaltmadan toplumdaki bir bireyin yararını arttırmak mümkün olamıyorsa, ancak bu durumda tüketimde etkinliğin sağlandığını söylemek mümkündür. Ortak etkinlik ise, pareto optimumuna ulaşılabilmesi için, üretimde ve tüketimdeki etkinliğin aynı zamanda bir arada sağlanması gerekir.¹²²

1.3.ÇEVRE POLİTİKASININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.3.1.Kavramsal Olarak Çevre Politikası

Geniş anlamda politika, belirli bir sorunun çözümlü amacıyla alınması gereken tedbirlerin ve belirlenen ilkelerin bütünü olarak tanımlanabilir.¹²³ Bu tanımlamadan yola çıkılarak dar anlamda çevre politikası, çevre konusunda devletin etkinlikleri, oluşturulan kurumsal yapı ve kullanılan yöntemler ile ilgilidir. Geniş anlamda ise, toplumun çevreyle olan ilişkisini düzenlemek için belirlenen hedefler, ilkeler ve tercihler ile çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik alınan önlemler bütünüdür.¹²⁴

Çevre politikası, bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedeflerini, geleceğe yönelik koruma, geliştirme ve düzenleme amacına yönelik bütün plan ve programlarını kapsar.¹²⁵

¹²² YILDIRIM, Uğur, “Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, S.201

¹²³ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.377

¹²⁴ KELEş, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.335

¹²⁵ BAL, Durmuş Ali, “Çevre Nedir”, **Çevre Bilimi**, (Edi.) Mustafa Aydoğdu ve Kudret Gezer, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s.187

Her ülkenin çevre politikası konusunda farklı hedefleri olmakla birlikte, tüm ülkeler için ortak olan üç grup hedefin olduğu söylenebilir.¹²⁶ Birincisi insanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının sağlanmasıdır. İkincisi, toplumun sahip olduğu çevresel değerlerin korunması ve geliştirilmesidir. Üçüncüsü ise, uygulanan politikanın adalet ilkelerine uygun olmasıdır.

Çevre ile ilgili yasal ve sosyal kurumlar, gönüllü kuruluşlar, siyasi partiler ve politik sistemlerin çevre konusuna yaklaşımları, çevre politikasının hedefleri ve oluşum işlevi çevre politikasının konuları arasındadır.¹²⁷

Çevre politikası konusunda, ülkelerin farklı yaklaşımları olduğu gibi çevre uzmanları, bilim insanları, yazarlar, düşünürler ve çevreyi koruma amacındaki siyasi örgütler arasında da farklar vardır.¹²⁸ Ülkelerin siyasal rejimleri ve ekonomik sistemleri diğer politikalarında olduğu gibi çevre politikalarını da önemli ölçüde etkiler. Ülkeler çevresel politikalarda reform yanlısı olabilecekleri gibi reform karşıtı da olabilirler.¹²⁹

1.3.2.Uygulamada Çevre Politikaları

Ülkelerin çevreye yönelik politikalarının belirlenmesinde, ideolojik etmenlerden çok, ekonomik ve teknik etmenlerin ağırlık taşıdığı görülmektedir.¹³⁰ Bu yüzden, ülkelerin ekonomik ve teknik olanaklarındaki farklılıklara göre farklı çevre politikaları oluşturdukları görülmektedir.

Çevre politikaları, kirlilik sorunlarının çözümü ve temel alınan yöntemler bakımından onarımcı politikalar ve önleyici politikalar olarak ikiye ayrılır.

¹²⁶ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.377

¹²⁷ KIŞLALIOĞLU VE BERKES, **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.312

¹²⁸ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.338

¹²⁹ BAL, Durmuş Ali, “Çevre Nedir”, **Çevre Bilimi**, (Edi.) Mustafa Aydoğdu ve Kudret Gezer, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s.188

¹³⁰ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.393

1.3.2.1.Tepki ve Onarma Politikası

Onarımcı politika modelinde, çevre üzerindeki zararlı sonuçlar ortaya çıktıktan, verilebilecek zararlar verildikten ve çoğu zamanda dönülemeyecek noktalara ulaşıldıktan sonra bu etkilerin giderilmesi amaçlanmaktadır.¹³¹ Bir başka anlatımla, denetleme, eski haline getirtme, tazminat ödettirme gibi ortaya çıkan sonuçların ya da etkilerinin giderilmesini amaçlayan politika seçeneğidir.¹³²

Onarımcı bir politika, kirliliği, üretim faaliyetinin kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirir ve çevreye verilen zararı iyileştirmeyi amaçlar.¹³³ Gürültü çıkaran veya denizi kirleten sanayi kuruluşlarından tazminat alınması, çevreyi kirleten bir fabrikanın bacasına filtre takması ya da atıklarını temizlemesi bu uygulamaya örnek gösterilebilir.

Bu politikada çevresel zararın giderilmesi için iki ayrı yöntem uygulanabilmektedir. Hasan Ertürk'e (2009: 393-394) göre; birinci yöntem "kirleten öder" ilkesine uygun olarak kirletene ödettirilmesi ya da tazminat olarak alınmasıdır. Bazı durumlarda tazminat yerine faaliyeti durdurma gibi cezai yaptırımlarda uygulanmaktadır. İkinci yöntem ise, oluşan kirliliğin yürütme örgütlerince doğrudan doğruya denetlenmesidir.

Bu tür politikalar geçmişe dönüktür. Çünkü zaten var olan kirliliği ortadan kaldırmayı, azaltmayı ya da denetim altında tutmayı amaçlar.¹³⁴ Yine bu politikalar, üretimde girdileri (çevreye dost üretim) değil çıktıları ve bu çıktılarının sonuçlarını kontrol altına alma esasına dayanır.¹³⁵

1.3.2.2.Tahmin ve Önleme Politikası

Önleyici çevre politikasında kısa dönemli ekonomik yararların yerini, daha uzun dönemli toplumsal ve ekolojik yararlar yer almaktadır.¹³⁶ Doğal ve tarihi

¹³¹ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.348

¹³² AKDUR, Recep, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2005, s.38

¹³³ KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e. s.348

¹³⁴ KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e. s.349

¹³⁵ AKDUR, Recep, a.g.e. s.38

¹³⁶ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.394

çevrenin, canlı yaşamının henüz zarar görmeden ve gelecekteki gelişmeler hesaba katılarak üretim yapılmasını amaçlayan politikalardır.

Önleyici politikaların temel uygulama aracı, bir üretime başlamadan önce çevre etki değerlendirmesi yapılması ve hazırlanacak rapor doğrultusunda hareket edilmesidir.¹³⁷ Bunun yanında önleyici politikaların diğer uygulama araçları teknolojik yenilikler ve yapısal değişikliklerdir. Teknolojik yenilikler, üretim ve üretim etkinliklerinde çevreyi dikkate alan teknolojilerin kullanılmasıdır.¹³⁸ Teknolojik yeniliklerden yararlanarak daha az gürültü çıkaran bir motor yapılabilir ve ya sanayi atıklarını yeniden kullanılabilir hale getiren teknolojiler geliştirilebilir. Yapısal değişiklikler ise, çevreye zarar veren ya da zarar verme olasılığı bulunan üretim yöntemleri yerine, önleyici özellikte olan çeşitli yöntemlerin getirilmesini içermektedir. Enerjiden tasarruf yönteminin geliştirilmesi, ulaşımda kitle ulaşımını yaygınlaştıran yöntemlere ağırlık verilmesi yapısal değişimin başlıca örnekleridir.

1.3.2.3.Sürdürülebilir Kalkınma Politikası

Sürdürülebilir Kalkınma kavramı ilk kez 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Raporu'nda "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılanması" şeklinde tanımlanmıştır.¹³⁹ Yine aynı raporda yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, doğal kaynaklardan elde edilen yararın dağılımında eşitliği, nüfus kontrolünü ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini sürdürülebilir kalkınmayla doğrudan ilişkilendirmektedir.¹⁴⁰

Sürdürülebilir kalkınma, bir yandan ekonomik gelişmenin devamını amaçlarken diğer yandan çevre dengesinin korunmasını amaçlar. Kaynakların sonsuz olmadığını onlarında bir sınırının olduğunu dolayısıyla sadece günümüzdeki gereksinimlerin karşılanması değil, aynı zamanda gelecek nesillerin gereksinimlerini de dikkate alacak bir gelişmeyi hedefler. Bu doğrultuda sürdürülebilir gelişmenin en

¹³⁷ AKDUR, Recep, a.g.e. s.38

¹³⁸ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009 s.394

¹³⁹ KINACI, Bahar vd. **Turizm ve Çevre**, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s.80

¹⁴⁰ YILDIRIM ve Göktürk, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.451

önemli özelliği doğal, kültürel ve ekonomik olmak üzere, tüm kaynakların doğal sisteme zarar vermeyecek şekilde belirli sınırlar içinde kullanılmasını sağlamaktır.¹⁴¹ Sürdürülebilirlik konusuna ikinci bölümde geniş yer verilecektir.

1.3.3.ÇEVRE POLİTİKASININ GENEL İLKELERİ

1.3.3.1.Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, çevre ve kalkınma ilişkilerinin değerlendirilmesinde temel yaklaşım olmakla birlikte özellikle gelişmiş ülkelerde kavramın temeli ve strateji geliştirilmesi yönünde yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Çevre sorunlarına bakışı sadece kirliliğin azaltılması olgusundan uzaklaştırarak, doğal kaynakların korunmasını da kapsayacak şekilde genişleten sürdürülebilir kalkınma kavramı, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğini doğal kaynaklar stokunun iktisadi kullanılmasına bağlamaktadır.¹⁴²

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi; sürdürülebilir kaynak kullanımı, eşitlik, şeffaflık ve katılım, biyolojik çeşitliliğe önem vermekte ve doğal kaynakların aşırı kullanılmasına izin vermemektedir. Yine sürdürülebilir kalkınma ilkesi, ülkelerin sınırlarının ötesinde bir çevre tahribatına yol açmadan, kendi öz kaynaklarını kullanma hakkı ve iradesine sahip olduğunu kabul etmektedir.¹⁴³

1.3.3.2.Kirleten Öder İlkesi

Bu ilke çevre sorunlarının ilk kez uluslararası ölçekte yoğun olarak gündeme getirildiği ve çözümler arandığı bir dönemde, OECD tarafından çözüm yollarından biri olarak ortaya konulmuştur. OECD 26 Mayıs 1972'de, 293. toplantısında kabul ettiği, "Çevresel Politikaların Uluslararası Ekonomik Yönlerine İlişkin Rehber İlkeler Konusunda Konsey Tavsiyesi" 38 başlıklı metninde bu ilkeye ilk kez yer vermiş; daha sonraki bir tavsiyesinde de İlke'nin uygulanmasına açıklık getirmiştir. Her iki

¹⁴¹ DEMİR ve ÇEVİRGEN, **Turizm ve Çevre Yönetimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.85

¹⁴² DAĞDEMİR, Özcan, **Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları**, Gazi Kitabevi, Ankara,2003, s.141

¹⁴³ DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.144-145

tavsiye kararında da üye devletlerin çevresel kontrole ait politika ve önlemleri belirlerken bu ilkeyi dikkate almaları gerektiğine açıkça işaret edilmiştir.¹⁴⁴

Haziran 1992'de Rio'da toplanan Dünya Zirvesi sonucunda açıklanan Rio Bildirgesi'nin "Çevre Maliyetleri" başlıklı 16. İlkesinde de kirleten öder ilkesine değinilmiş ve ulusal otoritelerin kirleten öder ilkesini dikkate alarak, çevre maliyetlerinin uluslararası hale getirilmesine ve ekonomik araçların kullanımı geliştirmeye gayret göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır.¹⁴⁵

Kirleten öder ilkesi ile kirletenin, çevrenin kabul edilebilir bir durumda olmasını sağlamak için kamu otoriteleri tarafından belirlenen kirliliği önleme ve kontrol önlemlerinin masraflarına katlanmak zorunda bırakılması amaçlanmaktadır.¹⁴⁶ Diğer bir deyişle koruma ve kontrol maliyetlerinin tümü üretilen mal ve hizmetlerin değerine yansıtılmalıdır. Başlangıçta kısmen dışsallıkların giderilmesi için önerilmesine rağmen giderek tüm dışsallıkların içselleştirilmesi hedefine yönelinmiştir.¹⁴⁷

Kirleten öder ilkesinin uygulanması yönünde daha ileri adımlar atılması, çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi ve çevre politikasının diğer alanlardaki politikalar ile birleştirilmesi yönünde güçlü bir arzunun oluşması, çevre politikası yapımcılarını ekonomik araçları kullanmaya iten faktörlerden biri olmuştur.¹⁴⁸

1.3.3.3. İhtiyat İlkesi

Kirleten öder ilkesinin iktisadi temeline karşılık, ihtiyat ilkesi daha çok hukuki bir yaklaşımdır. Bu ilke, çevre sorunları yaratacak durumları önceden görüp, olası zararları önlemeyi ve ekosistemleri uzun dönemde korumayı amaçlamaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁴ TURGUT, Nükhet, **Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2776.pdf> (02.02.2011)

¹⁴⁵ TURGUT, Nükhet, agm, s.12

¹⁴⁶ DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.146

¹⁴⁷ GÜZEL, Alper, **Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları**, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf (02.02.2011)

¹⁴⁸ TOPRAK, Düriye, **Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar** http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/PDF/yil2_sayi4_08.pdf (03.02.2011)

¹⁴⁹ TOPRAK, Düriye, a.g.m. S.7

İhtiyat ilkesi etkin bir çevre oluşturulabilmesi için bilimin, hukukçular ve politikacıların kendisinden beklediği belirgin veri ve sonuçları ortaya koymak konusunda çaresiz kalması veya bilginin gecikmeli olarak elde edilebilmesi ile ortaya çıkan belirsizliğin ciddi bir boşluk yarattığının kabul edilmesinden doğmuş bir ilkedir. Günümüzde ozon tabakasının incilmesi, iklim değişikliği, küresel ısınma gibi çevre sorunları bilimsel belirsizlik gerekçesiyle, ortak çevre politikalarının oluşturulması için uzlaşmanın sağlanamadığı konular olmayı sürdürmektedir.¹⁵⁰

İlk kez Maastricht Anlaşmasına dahil edilen bu ilke, belli bir hareketin çevre açısından olumsuz ve zararlı sonuçlar doğuracağı hakkında ciddi bir şüphe mevcutsa, bilimsel kanıtın ortaya çıkmasına kadar beklemeden, yani çok geç olmadan, önlem alınması anlamına gelmektedir.¹⁵¹

İhtiyat ilkesine dayandırılmış çevre politikası uygulamaları ile zararlı atık ve emisyon oluşumuna katkıda bulunan üretim ve tüketim faaliyetlerinin kontrol altına alınması yanında, çevresel risk unsuru yüksek, tehlikeli maddelerin taşınmasının sınırlandırılması gibi düzenlemelere de başvurulabilmektedir.¹⁵²

1.3.4.ÇEVRE POLİTİKASI ARAÇLARI

1.3.4.1.HUKUKİ ARAÇLAR

1.3.4.1.1.Yasaklama

Çevre korumada sıklıkla başvurulan yöntemlerden biridir. Çevreyi kirlenme potansiyeli olan endüstrilerin üretim süreçlerine, üretimde kullanılan girdilere, piyasaya sürülen ürüne ya da ambalajına yönelik olmak üzere çevre kirlenmesini önlemek amacıyla getirilen her türlü yasaklama ve yükümlülüğü kapsamaktadır.¹⁵³ Ozon tabakasının incilmesi ile ilişkilendirilen kloroflorokarbon gazlarının yasaklanması, zararlı kimyasal maddeler ve tehlikeli atıklar gibi çevre sağlığı açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek faaliyetler yasal düzenlemeler çerçevesinde ele alınmakta ve bu tür faaliyetlere yasaklama getirilmektedir.

¹⁵⁰ DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.151

¹⁵¹ SARIKAYA, Hasan Z., **Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları**, s.2 http://www.skatmk.itu.edu.tr/e-Dergi/14_1_1-10.pdf (03.02.2011)

¹⁵² DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.153

¹⁵³ DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.106

Yasaklamanın kendisi bir politika aracı olarak kullanıldığı gibi, ölçünlerle birlikte kullanılmaya da elverişlidir.¹⁵⁴ Bu ölçün sınır değer olup, bunu karşılamayan ya da bu sınırı aşan kirlilik yasaklanmaktadır.

1.3.4.1.2.Ruhsat (İzin) Alma Yükümlülüğü

Ruhsat alma zorunluluğu, üretim faaliyetinde bulunacak kişi ya da kuruluşun çevreye olası zararları için faaliyete başlamadan önce yetkili idareye başvurarak ruhsat almasıdır.

Belirli teknik koşulları yerine getirmeyerek, çevreyi kirletme riski bulunanlara izin belgesi verilmezken, izin belgesi olarak faaliyetlerini sürdürenler de denetlenmekte ve aksi bir durum oluştuğunda izin belgeleri iptal edilebilmektedir.¹⁵⁵

1.3.4.1.3.Çevre Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yapma Yükümlülüğü

Çevresel etki değerlendirme, hava, su, toprak ve diğer doğal kaynakların kullanımını ile ilgili olarak planlanan bir faaliyetin veya işletmenin, daha projelendirme aşamasındayken çevre üzerinde olası olumsuz etkilerinin önceden belirlenerek, çevreye zarar vermeyecek, çevrenin kalitesini koruyacak şekilde faaliyete geçmesini sağlamak amacıyla, gerekli önlemlerin önceden alınabilmesi için yapılan inceleme ve uygulamalardır.¹⁵⁶

Bir başka tanıma göre, teklif edilen bir faaliyet projesinin etkilerini tahmin ederek çevresel kaynakların ve ekosistemin bu etkilenmeden payını değerlendirmek ve değerlendirmeye göre koruma kavramı içinde alınması gereken önlemleri önermek, uygulamak ve izlemektir.¹⁵⁷

ÇED ile ilgili birçok tanım yapılmakla birlikte, kavramın taşıdığı özellikler şunlardır.¹⁵⁸

- ÇED, planlanan bir etkinliğin çevre üzerinde yapabileceği olası farklı etkilerin incelenmesinde kullanılan çeşitli yöntemleri içerir.

¹⁵⁴ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.392

¹⁵⁵ DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.187

¹⁵⁶ DEMİR ve ÇEVİRGEN, **Turizm ve Çevre Yönetimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.167

¹⁵⁷ KINACI, Bahar vd. **Turizm ve Çevre**, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s.129

¹⁵⁸ DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e. s.168

- ÇED, planlanan faaliyetin uygulanmasına geçilmeden önce yapılmaktadır.
- ÇED, incelenen tüm seçeneklerin yaratabileceği çevresel etkilerin tahminine dayanmaktadır.
- ÇED, planlanan faaliyetin ekonomik fayda ve maliyetleri ile çevresel etkilerinin birlikte değerlendirilmesidir.
- ÇED, karar makamlarına, sağlıklı karar vermelerini sağlayıcı seçenekler üretir ve her bir seçeneğin olumlu ve olumsuz yanlarını ortaya koyar.

Uygulanmak istenen bir projenin çevresel, ekonomik ve toplumsal etkilerini bilimsel olarak gösteren ÇED raporu, karar alma biriminin, projeye başlanıp başlanmamasıyla ilgili kararına temel oluşturur. Projenin, çevreye olumlu ve olumsuz tüm etkileri raporda belirtilir. Karar birimi proje sahibinden olumsuz etkilerin giderilmesi ya da azaltılması için gerekli önlemlerin alınmasını ister. Böylece, çevre politikalarının ilke ve amaçlarının tekil projelerle sekteye uğratılmasının önüne geçmeye çalışılır.¹⁵⁹

1.3.4.1.4. Standartlar ve Sınır Değerler

Devletin ekonomik sistem ve ekolojik sistem arasındaki karşılıklı etkileşimden doğan çevre sorunlarına çözüm olarak geliştirdiği ve yasal düzenlemelerle uymaya zorladığı, çevre kalitesini hedefleyen standartlar ve kirlilik düzeyi için sınır değerler belirlenmesi ile çevre kalitesine ilişkin ölçüt ve standartların geliştirilmesi ve mevcut çevre kalitesini temsil eden göstergelerin istenilen ve hedeflenen parametrik değerlere ulaştırılması amaçlanır.¹⁶⁰

Çevre politikası kapsamında yürütülen bu faaliyet, standart getirme veya sınır değerler belirleme yönünde yasal düzenleme yapılması şeklindeki uygulamalardır. Bu yasal düzenlemeye tüm üreticiler uymak zorundadır. Standartlara uymayarak çevreye zarar veren kişi veya kuruluşlara para cezası, işyeri kapatma ve hatta hapis cezası gibi yaptırımlar uygulanır.

¹⁵⁹ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.394

¹⁶⁰ DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.183

Çevre koruma doğrultusunda geliştirilmiş çok sayıda farklı standart türü bulunmaktadır. Bunları dört başlıkta özetleyebiliriz.¹⁶¹

Üretim Standardı: Üretim sürecine belli sınır ve standartlar getiren bu yasal düzenlemeler ile daha az zararlı atıklı, enerji ve kaynak tasarrufunu öngören teknoloji ve üretim yöntemleri yerleştirilmeye çalışılır.

Ürün Standartları: Ürünlerin taşınması gereken standartları belirleyen kurallardır.

Atık sınır değerleri: Belli bir üretim faaliyetinde bulunurken atıkların (katı, sıvı, gaz) üretim birimi başına belli sınırları aşmaması gerektiği durumdur.

Alıcı ortam kalite standartları: Alıcı ortamda (su, hava, toprak) kirleticinin belli bir orandan/miktardan fazla bulunmaması.

1.3.4.1.5.Bildirim Yükümlülüğü

Üretim faaliyeti sonucu çevreye bırakılan atıklar konusunda idareye bildirimde bulunma yükümlülüğü getiren yasal düzenlemeler bu başlık altında yer alır. Çevreyi ve insan sağlığını olumsuz etkileyecek faaliyetler, ön bildirimde bulunma zorunluluğu yoluyla denetlenir. Örneğin, tehlikeli atıkların ülkeden geçirilmesi ya da atıkların yurtdışından getirilmesi öncesinde, ilgili birime bildirimde bulunmak gerekir.

1.3.4.1.6.İşaretleme Yükümlülüğü

Tehlikeli maddeler grubunda yer alan malların ve atıkların taşınması durumunda, bu mal ve atıkların belirli işaretlerle tespit edilmesi zorunluluğunu getirmektedir.¹⁶² Örneğin, zehirli ve yanıcı maddeler, nükleer atık, tıbbi atık gibi çevreye zararlı kimyasalların açık, görülebilir ve anlaşılabilir işaretlerle işaretlenmiş olması gerekir.

¹⁶¹ AKDUR, Recep, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2005, s.39

¹⁶² DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e. s.187

1.3.4.2.MALİ ARAÇLAR

1.3.4.2.1.Kirletme Harçları

Üretim faaliyetinde bulunan kişi ya da kuruluştan çevreye verdiği zararlı atık miktarı kadar idare tarafından alınan belli miktardaki paraya kirletme harcı adı verilir. Örneğin, atık suyu akarsulara ya da denize akıtan, zehirli gazlarını havaya salan işletmelerden saldıkları kirlilik birimi başına harç alınır.

1.3.4.2.2.Kirletme Sertifikaları

Kamusal otorite, belli bir bölgede insan ve çevre sağlığı açısından kaldırılabilir maksimum kirlilik miktarını belirlemekte ve satacağı kirletme hakkının bu miktarı aşmamasına dikkat etmektedir. Böylece bir bölgede, kirleticilere yapabilecekleri maksimum kirletme miktarını gösteren izin belgesi satılmakta ve bu sınırı aşacak kirlenmeye izin verilmemektedir.¹⁶³

1.3.4.2.3.Çevre Vergileri

Mali araçlar içinde en yaygın olarak kullanılan araç çevre vergileridir. Çevre vergisi kavramı, devletin hangi hukuki şekli kullandığına bakılmaksızın, çevre koruma amaçlı olarak uygulamaya koymuş olduğu bütün mali yükümlülük ve indirimleri kapsamaktadır. Bu tanımıyla çevre vergisi kavramının, herhangi bir konusal sınırlamayı içermeden, bütün kamusal mali yükümlülükleri içerecek şekilde, son derece geniş bir üst kavram olarak kullanılmaktadır.¹⁶⁴

Çevre vergileri, çevreyi kirletici bir etkinlikte bulunan üretici ve tüketiciye ek bir maliyet getirerek caydırıcı bir etki yaratır. Yani, hükümetler, mülkiyet hakları yaratmaktan farklı olarak, vergilerle piyasada oluşan fiyatlara müdahale ederek piyasa kusuru olarak gördükleri kirliliği azaltmaya çalışırlar.¹⁶⁵

¹⁶³ DEĞİRMENDERELİ, Ali, “Çevrenin Korunmasında Özel ve Kamu Girişimi ya da Çevre Koruma Araçları”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.500

¹⁶⁴ DEĞİRMENDERELİ, Ali, a.g.e. s.497

¹⁶⁵ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.416-417

Çevreye zararlı davranışları azaltmayı amaçlayan çevre vergilerinin özellikleri aşağıdaki gibidir.¹⁶⁶

- Çevre vergileri çevreye zararlı malların, hizmetlerin veya faaliyetlerin maliyetini arttırır.
- Çevre vergileri, üretici ve tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirir.
- Üretici birimleri yeni üretim teknikleri geliştirmeye yönlendirerek teknolojik gelişmeye katkıda bulunur.
- Vergi gelirleri arttırılırken, işgücü ve sermaye üzerindeki vergi yükünün azalmasıyla ekonomiye olumlu katkılarda bulunur.

Çevre vergileri genel olarak ürün ve üretim girdileri üzerinden veya emisyonlar üzerinden alındığı görülmektedir.¹⁶⁷

Ürün temelinde vergiler: Üretim ve tüketim sürecinde kullanıldıkları zaman çevre için zararlı etkiler doğuran veya ambalajları atık maddelere dönüşen ürünler üzerinden alınmaktadır. Ürün temelinde alınan vergiler çoğu uygulamada çevreye zararlı etkileri olan hammaddeler ve ara mallarını kapsamaktadır. Bunlara naylon poşetler üzerinden alınan vergiler örnektir.

Emisyon temelinde vergiler: Her türlü emisyonlarıyla havayı suyu veya toprağı kirletenler ile gürültü kirliliğine neden olanlardan, emisyonların türü ve miktarına göre, emisyonların miktarını azaltmaya teşvik etmek ve çevreye verdikleri zararın en azından bir kısım maliyetini ödetmek üzere alınırlar. Emisyon vergileri aynı zamanda konut, kent ve sanayi atıklarının genellikle göl, nehir veya denizlere bırakılmasından önce atık arıtma işleminden geçirilmeleri nedeniyle, atıkların işleme maliyetine kirletenleri ortak etmek amacıyla da alınmaktadır.

Emisyon vergileri uygulamada en sık kullanılan vergi türüdür. Literatürde “karbon vergileri (CO₂)” olarak da anılmaktadırlar.¹⁶⁸

¹⁶⁶ TOPRAK, Düriye, **Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar** http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/PDF/yil2_sayi4_08.pdf S.10 (03.02.2011)

¹⁶⁷ DAĞDEMİR, Özcan, **Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s.175

1.3.4.2.4.Sübvansiyon ve Fonlar

Üretimde kullanılan teknolojinin çevre dostu yeni bir teknolojiyle değiştirilmesini sağlamak amacı ile bunu yapacak üreticiye mali yardımda bulunulması işlemidir. Bu yardımlar doğrudan kamu kaynaklarından yapılabileceği gibi, önceden bu amaç için oluşturulmuş fonlardan da yapılabilir.¹⁶⁹

Belirli kaynaklardan toplanarak elde edilen paraların, çevresel amaçlar için kullanılması sonucunda oluşan fonların temel amacı belli kaynakların çevresel hedeflere harcanmasını sağlamaktır.¹⁷⁰

Çevreyi kirletenlere, kirliliği önleme ya da azaltmalarına karşılık olarak devlet tarafından yardım yapılması kirleten öder ilkesinin özü ile çatışmaktadır. Mali yardımlar ile çevreyi kirletenleri cezalandırmak yerine, kirletenlere çeşitli yollarla yardımda bulunulmasının yarattığı çelişki, bu amacın iktisadi açıdan sorgulanmasına neden olmaktadır.¹⁷¹

1.3.4.2.5.Vergi İndirimleri

Çevreyle dost üretim ve teknolojilerde vergi indirimi uygulama suretiyle hem üreticinin hem de bunun fiyatlara yansması sonucunda tüketicinin özendirilmesi uygulamasıdır.¹⁷²

1.3.4.2.6.Depozito-Geri Ödeme Sistemleri

Depozito sistemi, çevreye zarar verme potansiyeli taşıyan ürünlerin satışı üzerine bir fiyat konulması ve ödenen bu ek fiyatın, belli koşulların yerine getirilmesi durumunda iade edilmesi esasına dayanır.¹⁷³

Çevreyi kirletme potansiyeli bulunan ürünleri satın alanlara kullandıkları ürünü veya onun teneke kutu, cam şişe gibi ambalajını geri dönüştürülmek üzere

¹⁶⁸ DEĞİRMENDERELİ, a.g.e. s.498

¹⁶⁹ AKDUR, Recep, a.g.e. s.40-41

¹⁷⁰ DEĞİRMENDERELİ, a.g.e. s.510

¹⁷¹ DAĞDEMİR, Özcan, a.g.e.s.175

¹⁷² AKDUR, Recep, a.g.e. s.40

¹⁷³ DEĞİRMENDERELİ, Ali, a.g.e. s.503

belirtilen bir yere teslim ettiği zaman geri almak koşuluyla ek bir fiyat ödettirilmektedir. Depozit-geri ödeme sistemi ile çevreye zarar veren ürünlerin üretim sürecine yeniden dâhil edilmesi veya yeniden kullanılması sonucunda çevresel kaynaklar üzerindeki aşırı tüketim baskısı azaltılmış olmaktadır.¹⁷⁴

Geri dönüşümü, doğal kaynaklar ve çevre koruma açısından önemli olan atıkların toplanmasını özendirmek amacı ile uygulanan depozito sistemi bilinen en yaygın uygulamadır. Birçok ülkede de yürürlükte olan cam şişe ya da teneke kutularının iade edilmesi bu uygulamaya örnektir.

Bu sistem, çevreye zarar veren ürünlerin kullanımını caydırıcı etkisi ve ürünlerin çevreye zarar vermeyecek şekilde ortadan kaldırılmasını teşvik etmesi açısından yararlı olmuştur.¹⁷⁵

1.3.4.3.GENEL DESTEKLEYİCİ ARAÇLAR

1.3.4.3.1.Bilgi Edinme Hakkı

Bireylerin bilgiye erişebilmesi, çevre politikalarına katılımın sağlanması açısından son derece önemlidir. Katılımcı bir yapının yokluğunda sadece bilginin var olması ve bilgiye erişimin sağlanmış olması yeterli değilken, gerekli bilgi ve verilere sahip olmadan da etkili bir katılım olanaksızdır. Bu nedenle, halkın çevreyle ilgili her türlü bilgiyi edinebilmesi gerekir.¹⁷⁶

1.3.4.3.2.Halkın Bilinçlendirilmesi

Çevre sorunlarını ortaya çıkaran ekonomik, toplumsal ve kültürel faktörlerin kolay bir şekilde anlaşılabilmesi ve ortadan kaldırılabilmesi için toplumun eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekir. Çevrenin en iyi şekilde korunması için, tüm vatandaşların katılımını sağlamak önemlidir. Bu nedenle ülkeler geniş çapta çevre

¹⁷⁴ DAĞDEMİR, a.g.e. s.178

¹⁷⁵ DEĞİRMENDERELİ, a.g.e. s.503

¹⁷⁶ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.405

bilgilendirmesi yaparak kamuoyunu aydınlatmalı ve halkın çevre korumaya katılımını sağlamalıdır.¹⁷⁷

1.3.4.3.3.Planlama

Çevre politikasının uzun dönemli amaçları, bu amaçlara hangi araçlarla ve ne zaman ulaşılabileceği, öncelikli sorunlar ve eylemler saptanarak, ekonomik faaliyetler bakımından bütünlük bir planlamayla gerçekleştirilmek istenir. Kamu kurum ve kuruluşlarını, özel kesim temsilcileriyle ve sivil toplum örgütleriyle bir araya getirdiği ve birlikte karar alma sürecine dayandığı için, farklı çıkar ve talepler görüş alışverişine girerler. Gerek uzun süreli olması, gerek çok sayıda paydaşla ortak bir politika oluşturulmasına dayanması, planlamayı güçlü kılan özellikleridir.¹⁷⁸

1.3.4.3.4.Baskı Gruplarının Örgütlenmesi

Toplumda çevre koruma amaçlı grup ya da örgütlerin oluşması ve bunların bir tür baskı grubuna dönüşmesi çevre koruma açısından önemlidir. Bu tür grup ya da örgütler bir yandan toplumda çevre bilincinin oluşmasını sağlarken diğer yandan kişi, grup ve yönetimler üzerinde çevre korumaya yönelik baskı oluşturur.¹⁷⁹ Bu nedenle çevre korumada ülkeler bu tür örgütlerin oluşması için olumlu bir ortam oluşturmaktadır.

1.3.4.3.5.Gönüllü Uygulamalar

Çevre koruma bilinci taşıyanların kendi etkinlik alanlarında çevreyi korumaları için bazı ilkeleri ve eylemleri gönüllü olarak gerçekleştirmelerini sağlamaya yönelik bir politika aracıdır.¹⁸⁰

Devletin çevrenin korunması amacıyla piyasalara müdahalesinde, çeşitli nedenlerle oluşabilecek müdahale kusurları ile piyasa kusurlarından kaynaklanan çevre sorunları ikileminde çözüm arayışları, gönüllü katılımı esas alan yaklaşımlar

¹⁷⁷ AKDUR, Recep, a.g.e. s.41

¹⁷⁸ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.399

¹⁷⁹ AKDUR, Recep, a.g.e. s.42

¹⁸⁰ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.408

çerçevesinde oluşturulan çevre politikası araçlarının geliştirilmesini sağlamıştır. Piyasa başarısızlıklarını yine piyasa odaklı yaklaşımlarla gidermeyi amaçlayan ve müdahaleyi merkezi yönetimin dışına yayan çevre politikasının bu aracı ile kirliliğe neden olan tarafların, kirlilikten zarar gören taraflara karşı taşıdıkları sorumluluğun gereklerini yerine getirmelerinin sağlanması esas alınmaktadır.¹⁸¹

İngiltere'nin dönüşüm, enerji ve su kullanımı gibi konuları içeren “Sn üzerine düşeni yapıyor musun?” kampanyası ve Türkiye’de Çevre ve Orman Bakanlığı’nın 2005 Aralık ayında medyada yürüttüğü “kirletme-kirlenirsin” tanıtım kampanyası, bu uygulamaların örnekleridir.¹⁸²

¹⁸¹ DAĞDEMİR, Özcan, **Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s.189

¹⁸² KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.408-409

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI

2.1.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

2.1.1.Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Çevre sorunları dünya üzerinde birçok ülkenin ortak sorunudur ve bu sorunların temelinde ekonomi ve çevre arasındaki dengesizlik yatmaktadır. İnsan, hızlı gelişen bilim ve teknoloji ile yaşam kalitesini yükseltirken diğer yandan doğaya büyük zararlar vermektedir. Ekonomik olarak büyümenin daha fazla üretmek ve daha fazla tüketmek anlamına geldiğinden, doğadan daha fazla hammadde ve girdi alınması ve daha fazla atık maddenin doğaya bırakılması çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.¹⁸³

Sürdürülebilir kalkınma görüşü aşırı nüfus artışı, küresel ısınma, ozon tabakasının bozulması, çevrenin hasar görmesi, biyolojik türlerin yok olması ve çeşitli kirlilik unsurlarının doğal yaşamı tehdit ettiğini kabul eder. Ayrıca bu kavram, ekonomik kalkınma fikrini benimser ve yoksullukla mücadele, yaşam kalitesinin artırılması ve çevresel koruma süreçlerinin devamı için ekonominin son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma doğal kaynaklar üzerinde aşırı bir kullanım yaratmayacak şekilde dengeli bir gelişmeyi sağlamak için mücadele eden ve kaynakların uzun dönemde kullanılmasına imkân sağlayacak bir yol olması bakımından bir gereklilik olarak kabul görmektedir.¹⁸⁴

¹⁸³ NEMLİ, Esra, **Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004, s.5

¹⁸⁴ DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e. s.95

2.1.1.1.Sürdürülebilir Kalkınmanın Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Sürdürülebilirlik kavramının ilk olarak nerede ve nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, orta çağa ve hatta eski Yunan mitolojisine kadar uzanmaktadır. Eski Yunan düşüncesinde doğanın kendi kendini yenileyebilen ana figürü, Dünya Tanrıçası “Ge” ya da “Gaia” ile ifade bulduğu ileri sürülmüştür. Bu tanrıçanın liderliğinde yerel yönetimlerin kendi alanlarını ihmal etmemesi, bu alanlara iyi bir şekilde bakım yapanların ödüllendirilmesi yapamayanların cezalandırılması ile sürdürülebilirlik sisteminin hayata geçirildiği iddia edilmiştir.¹⁸⁵

Sürdürülebilirlik düşüncesinin ilk olarak görüldüğü alan ormancılıktır. Almanya’da Baden bölgesinde 18.yüzyıl sonu ve 19.yüzyıl başlarında Karaormanların yok edilmesini önlemek amacıyla yasalar çıkarılmıştır, Bu yasalarla bir yandan odun ihtiyacını karşılamakta sürekliliği sağlamak, diğer yandan ormanların rüzgârı önleme, su ihtiyacını karşılama ve dinlenme alanları olma özelliklerini korumak için onlardan yararlanırken, yalnızca bugünün ihtiyaçlarını değil gelecek kuşaklara da hizmet etmesini sağlamak üzere devamlı olarak yeniden üretilmeleri gereği üzerinde durulmuştur.¹⁸⁶

Sürdürülebilirlik düşüncesinin 19. yüzyıl başlarında tarım, ormanlar ve balıkçılık gibi yenilenebilir kaynaklar konusunda ortaya çıktığı söylenebilir. Arthur Young, Britanya Adaları’ndaki seyahati sırasında, tarımsal toprakların komünal sistemle işlenmesinden bireysel sisteme geçilmesi ile birlikte, tarımsal ürün miktarında ve verimlilikte sürekli bir artış sağlandığını görmüş ve bu durumdan hareketle, sürdürülebilirlik düşüncesi ile ilişkili görüşlerini 1804 yılında yayınladığı “General View of Agriculture of Hertfordshire” adlı kitabında açıklamıştır.¹⁸⁷

19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de başlayan sanayi devrimi ile birlikte ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik alandaki gelişmeler sonucu hızlı sanayileşme, nüfus artışı ve kentleşme doğal kaynaklar üzerinde onarılması mümkün olmayan zararlar meydana getirmiştir. Ancak bu konu geleneksel kalkınma kavramı

¹⁸⁵ KILIÇOĞLU, Pınar, **Türkiye’nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.10

¹⁸⁶ BOZLOĞAN, Recep, **Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı**, <http://www.iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/view/277/261> (15.02.2011)

¹⁸⁷ BOZLOĞAN, Recep, a.g.m.

içinde piyasa koşullarında çözüme kavuşacağı savunulmuş ve bu görüş 1970'lere kadar sürmüştür.

1970'lerde geleneksel kalkınma kavramı önemli eleştirilere ve değişimlere uğramış, toplumların gelişimi sadece ekonomik açıdan değil aynı zamanda sosyal, beşeri ve çevre açısından ele alınmasının gerekliliği ortaya konmuştur. Bunun sonucunda kalkınma olgusu hem çevre ve doğal kaynaklar hem de insani boyutuyla ele alınmaya başlanmış ve böylelikle çok boyutlu bir kavram olan sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

Sanayileşmiş bölgelerde karşılaşılan çevresel sorunların etkisiyle 1970'li yıllarda gelişen çevre hareketinin kısa sürede daha bütüncül bir yaklaşıma dönüştüğü söylenebilir. Bu bağlamda, 5-16 Haziran 1972 tarihinde, İsveç'in başkenti Stockholm'de Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı) düzenlenmiştir. Konferansta, çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklararası hakkaniyeti gözeten, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler, sürdürülebilirlik düşüncesinin temel dayanaklarını ortaya koymuştur.¹⁸⁹

Sürdürülebilirlik kavramı yine 1977 yılında Dennis Pirages'in "Sürdürülebilir Toplum" kitabında gündeme gelmiş ve aynı yazarın 1978 yılında yayınlanan "Sürdürülebilir Topluma Doğru İlk Adımlar-Onarımlar, Yeniden Kullanım, Geri Kazanımlar" kitabında kavram ayrıntılı olarak ele alınmıştır.¹⁹⁰

Sürdürülebilirlik kavramının yer aldığı bir başka kaynak 1982 yılında IUCN (Uluslar arası Doğal Hayatı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği) tarafından kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesidir. Kavramın çıkış noktası, ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan çevre sorunlarının önlenmesi ve ekosistemin korunmasıdır. Hem ekosistemden en iyi şekilde yararlanılmasını hem de mevcut toplumsal ve ekonomik sistemin ekosisteme zararının önlenmesini kapsamaktadır.¹⁹¹

¹⁸⁸ HAN ve KAYA, **Kalkınma Ekonomisi - Teori ve Politika**, Nobel Yayın, Ankara, 2008, s.257

¹⁸⁹ BOZLOĞAN, Recep, a.g.m.

¹⁹⁰ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.10-11

¹⁹¹ KINACI, Bahar vd. **Turizm ve Çevre**, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s.79

Sürdürülebilir Kalkınma düşüncesinin kavramsallaşması başta BM olmak üzere birçok uluslar arası kuruluşun yoğun çalışmaları sonucu olmuştur. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren, yerel ve ulusal düzeyde birçok konferanslar ve bilimsel araştırmalar yapılmış, yapılan her yeni çalışma Sürdürülebilir Kalkınma düşüncesinin kavramsallaşmasına katkıda bulunmuştur.¹⁹²

1983 yılı BM Genel Kurulu’nda, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu başkanı Gro Harlem Brundtland tarafından açıklanan Ortak Geleceğimiz adlı rapor, 1987 yılında, BM Genel Kurulu’nun 42/186. Oturumunda kabul edilmiştir. Rapor, sürdürülebilir kalkınmayı küresel düzeyde değerlendirilmesi gereken bir kavram olarak ele alırken, yoksulluğun ortadan kaldırılması, çevrenin ve doğal kaynakların korunması ile bu kavram arasında sıkı bir ilişki kurulması gerektiğine işaret etmiştir.¹⁹³

Ortak Geleceğimiz raporu ile başlayan süreci Rio zirvesi izlemiştir. 1992 yılında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde toplanan Rio zirvesi, dünyanın ve insanlığın geleceğini tartışmak üzere 173 ülkenin liderlerini bir araya getirmiş ve çevre ve kalkınmaya ilişkin sorunların çözümü için ortak stratejiler geliştirmek amacıyla düzenlenmiştir. Rio zirvesi sonucu küresel, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki uygulamalara yön veren belgelerin tümünde sürdürülebilir gelişme anlayışı hâkimdir.

1993 yılında Birleşmiş Milletler bünyesindeki Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) içinde Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu kurulmuştur. Gündem 21’in ilgili hükmü üzerine kurulan komisyonun amacı, Konferansta kabul edilen ilke ve hükümlerin hayata geçirilmesinin etkin bir biçimde izlemesini sağlamaktır. Ayrıca uluslararası işbirliğini güçlendirmek, çevre ve gelişme konularının bütünleştirilmesine yönelik hükümetler arası karar verme kapasitesini rasyonalize etmek ve Gündem 21’in ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde uygulanmasına yönelik gelişmeleri incelemek temel amaçları arasındadır.¹⁹⁴

¹⁹² BOZLOĞAN, Recep, a.g.m.

¹⁹³ YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.455

¹⁹⁴ BOZLOĞAN, Recep, a.g.m.

1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nde sürdürülebilir kalkınma, tüm insanlığın 21. yüzyıldaki ortak hedefi olarak benimsenmiştir. Bu doğrultuda, 21. yüzyılda çevre ve kalkınma sorunlarıyla başa çıkılmasına ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılmasına yönelik ilkeleri ve eylem alanlarını ortaya koyan “Gündem 21” başlıklı Eylem Planı, Zirve'nin temel çıktısı olarak, BM üyesi ülkelerce kabul edilmiştir.¹⁹⁵ Gündem 21'in tam olarak uygulamaya geçirilmesi, gündem 21'e ilişkin diğer programlar ve Rio Prensiplerine bağlılık 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihlerinde Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg şehrinde yapılan Sürdürülebilir Büyüme Dünya Zirvesi'nde sürdürülebilirlik tekrar vurgulanmıştır.

2.1.1.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Tanımı

Gelişme ve kalkınma kavramları zaman zaman Türkçede birbiri yerine kullanılmaktadır. Kalkınma sözcüğü milli gelir, sanayi üretimi gibi sayısal verilere dayanırken gelişme sözcüğü ise kalkınma sözcüğünden farklı olarak bunların kullanımındaki artışı da içeren bir kavramdır. Örneğin; temel temizlik malzemelerinin üretimindeki artış kalkınmanın göstergesiyken, kişi başına düşen tüketimindeki artış gelişmenin göstergesidir.¹⁹⁶ Gelişme ve kalkınma kavramları içerik bakımından birbirinden farklı olsa da sürdürülebilir kalkınma ya da gelişme kavramları aynı ifadeyi tanımlamaktadır.

Kavramın teorik açıdan gerçekte ne anlama geldiği konusunda, henüz üzerinde ortak bir uzlaşmaya varılamamış, net bir tanımlaması yapılamamıştır. Hatta bu belirsizlik, kavramın bir “kara kutu” olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.¹⁹⁷

Sürdürülebilir kalkınma kavramının açıklanmasında bazı temel konuların göz önünde bulundurulması kavramı daha iyi anlamak açısından önemlidir. Bunlar:¹⁹⁸

- Toplumun refahını arttırmada ekonomik gelişmenin rolü
- İnsan nüfusundaki artışın önemi ve etkisi

¹⁹⁵ Kent Konseyleri, Gündem 21, <http://www.la21turkey.net/index.php?pages=topic&op=cat&cid=101&tid=259> (15.02.2011)

¹⁹⁶ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.12

¹⁹⁷ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s15

¹⁹⁸ DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e. s.95-96

- Gelişmede mevcut çevresel sınırların varlığı
- Ekonomik gelişme ve teknik yenilikler vasıtasıyla insan yapımı kaynaklar ile doğal kaynakların yenilenmesinin sağlanması
- Doğal yaşam ve insan dışındaki diğer canlı türlerinin hakları konusundaki değerlerin anlamı
- Gelişme aşamasında ekosistem yaklaşımı ve ekosistemin fonksiyonel bütünlüğünün sürdürülmesinin önemi
- Ekonomik gelişme ile ortaya çıkabilecek istenmeyen çevresel etkilerin, çevresel etki değerlendirmesi ve çevresel kontrol gibi yönetim metotlarını kapsayan teknolojiler sayesinde önlenilme yeteneğidir.

Klasik büyüme yaklaşımının teknolojik ilerlemelerle ekonomik büyümeyi engelleyecek herhangi bir sınırının olamayacağı görüşü geçte olsa fark edilmiş ve doğanın sınırlı, tükenbilir, yenilenemez kaynaklarının olduğu, yenilenebilir kaynaklarının da aşırı kullanımı sonucu geri dönülmez biçimde tahrip olduğu görülmüştür. Hızla gelişen toplumlar, bir yandan ekonomik eşitsizliklerle mücadele ederken diğer yandan gelecek nesillerin yaşam alanlarını da koruma altına alma gayreti içine girmişlerdir. Bu noktada 1990'larda sürdürülebilir gelişme kavramı gündeme gelmiştir. Kavram, ekolojik sınırlandırmalar ve gelecek nesillere korunmuş bir çevre bırakma gereksiniminin bilinciyle, ekonomik büyüme ve sosyal adalet endişesinin demokrasi, katılım ve sivil toplum üstünlüğünün vurgulandığı bir çerçevede içinde kavramsallaştırılmıştır.¹⁹⁹

Sürdürülebilir kalkınma kavramı Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü'nde, çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü olarak tanımlanmıştır. Çevre Terimleri Sözlüğünde ise, şimdiki kuşakların gereksinimlerinin, gelecek kuşakların gereksinimlerini tehlikeye atmadan karşılanmasına olanak veren

¹⁹⁹ YILDIRIM ve Göktürk, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.450

ekonomik büyüme politikası olarak tanımlanmıştır.²⁰⁰ Tanım iki kavrama dayanmaktadır:²⁰¹ birincisi gereksinim kavramı ve özellikle dünyanın yoksul kesimlerinin temel gereksinimlerini karşılamaktır. Birçok insanın temel ihtiyaçlarının karşılanamadığı bugünün dünyasında, yoksullara öncelik verilmelidir. Bu durum sadece ahlak ve adaletle ilgili değil, iyi bir gelişme politikası uygulayabilmenin de bir koşuludur. İkincisi ise çevrenin bugünkü ve gelecekteki gereksinimlerini karşılayabilme yeteneğine teknolojinin ve toplumsal örgütlenmenin gerektirdiği sınırlamalardır. Yani çevreden yararlanma, teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin sınırlamaları içinde hem bugünün hem de gelecekteki gereksinimlerin karşılanmasını temin edecek şekilde sınırlanmalıdır. Bu bağlamda sürdürülebilir gelişme herkesin temel gereksinimlerini karşılamalı ve herkesin daha iyi bir yaşam standardı beklentisini sağlama almalıdır.

Bir başka tanıma göre sürdürülebilir kalkınma, dünyanın kıt kaynaklarının ekonomik nedenlerle kısa dönemli kazançlar için aşırı kullanılmasının sonucu olarak gelecek nesiller için uzun dönemde yarattıkları kayıpların giderilmesi ve geliştirilecek olan küresel bir gelişme stratejisiyle yeniden şekillenmesidir.²⁰²

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun, "Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır" tanımı alanındaki ilk ve şimdilik tek resmi tanımdır. Sürdürülebilir kalkınma tanımları 1970'li yıllardan beri devam etmekte ve bu alanda çalışmalar artmaktadır.²⁰³ Farklı kurum, kuruluş ve yazarlar tarafından yapılan bazı sürdürülebilir kalkınma tanımları Tablo:2.1'de verilmiştir.

²⁰⁰ KILIÇOĞLU, a.g.e. s.16

²⁰¹ KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.139

²⁰² DEMİR ve ÇEVİRGEN, a.g.e. s.96

²⁰³ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.19

Tablo 2.1. Sürdürülebilir Kalkınma Tanımları

Dünyanın yaşam destek sistemlerinin kapasitesini aşmayacak şekilde insanların yaşam kalitesini arttıran kalkınmadır. (UNEP tanımı)
Sürdürülebilir kalkınma: insanlara dünyanın paylaşımında yol gösteren ilkelerdir. İnsanlık artık doğanın yenileyebileceğinden daha fazlasını doğadan almamalıdır. Bu da dünyanın sınırlarına saygı gösteren yaşam tarzları ve kalkınma modelleri anlamına gelmektedir. (IUCN tanımı)
Sürdürülebilir Kalkınma, gelir yaratılırken kullanılan üretim sermayesini ve doğal sermayeyi korumak suretiyle belirli bir gelir düzeyinin devamlılığını sağlayan kalkınmadır. (P.BARTELMUS. Environment and Development. London: Allen and Irwin. 1987)
İnsan ihtiyaçlarının sürekli biçimde karşılanabilmesini ve insan yaşamının kalitesinin arttırılmasını başarabilen kalkınmadır. (Robert Allen, How to Save The World. London: Kogan Page. 1980.)
Sürdürülebilir kalkınma, ekolojiden alınan derslerin ekonomik süreçlere uygulanmasını gerektirmektedir. (Michael REDCLIFT, Sustainable Development: Exploring The Contradictions. London: Methuen. 1987.)
Sürdürülebilir toplum, çevrenin kendi kendini sürdürebilen sınırları dahilinde yaşayan toplumdur. Böyle bir toplum, hiç büyümeyen bir toplum değildir. Bu toplum daha çok ekonomik büyümenin sınırlarının farkına varan bir toplumdur. (J. COOMER. Quest For A Sustainable Society, Oxford: Pergamon.1979.)
Sürdürülebilir kalkınma, çevre sağlığı, ekonomik zenginlik ve sosyal adalete dayanır. (Earth Council. Defining Sustainability)
Sürdürülebilir kalkınma ekonomik zenginlik, çevre kalitesi ve sosyal adalet amaçlarının bir araya gelmesiyle oluşur. Sürdürülebilirliği hedefleyen şirketler, bu üç unsuru bir arada gerçekleştirmelidirler. (World Business Council For Sustainable Development tanımı)

Kaynak: NEMLİ, Esra, Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004, s.19-20

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili bütün tanımlamalarda; gelecek kuşaklar, doğal kaynaklar, yoksulluk, temel ihtiyaçlar gibi ortak kavramlar kullanılmaktadır. Sürdürülebilir gelişme özünde iki ana düşünce üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi; insan ihtiyaçlarının özellikle dünyadaki yoksul insanların ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. İkincisi ise; çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğine, teknolojinin ve sosyal örgütlenme biçimlerinin getirdiği baskıların giderilmesidir. Sürdürülebilir kalkınma düşüncesi yoksulluk, kaynaklardaki azalma, çevresel baskı, sosyo-ekonomik ve siyasal politikaların niteliğiyle doğrudan ilgilidir.²⁰⁴

Sürdürülebilir kalkınma kavramı çevrenin korunmasından çok daha geniş bir kapsama sahiptir. Çevreyle ilgili olduğu kadar, ekonomik, toplumsal ve kültürel özellikleri de bulunmaktadır. Temelinde, günümüz ve gelecek kuşaklar arasında bir eşitlik arayışı bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde ihtiyaçlar ve ekolojik dengenin korunması yatmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, mevcut kaynakların korunmasını ve geliştirilmesini amaçlamakta ve çevreyi koruyan bir kalkınma felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte mevcut kaynağın tekrar yerine koyabilme hızından daha hızlı tüketimini önlemeyi amaçlamaktadır.²⁰⁵

2.1.1.3.Sürdürülebilir Kalkınmanın Özellikleri

Sürdürülebilir kalkınmayı, dünyada var olan sosyo-ekonomik süreçlerde değişim ve yenilenmeyi savunan geniş kapsamlı bir dönüşüm süreci olarak kabul eden Bozlağan, kavramın aşağıdaki özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir.²⁰⁶

- Sürdürülebilir kalkınma, planlı ve bilinçli bir kurumsal değişim ve dönüşüm sürecidir. Yerel, ulusal ve küresel düzeyde insanlığın doğası ile uyumlu değişim ve dönüşüm çabalarının bilinçli bir biçimde planlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir.

²⁰⁴ MUTLU, Ahmet, **Ekoloji ve Yönetim: Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişmenin Karşılaştırılması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s.84

²⁰⁵ KARAKAYA ve ÖZÇAĞ, “Çevre ve Kalkınma: Sürdürülebilir Kalkınma”, Muhsin Kar ve Sami Taban (ed.), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Ankara, 2005, s.357

²⁰⁶ BOZLAĞAN, **Recep, Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesine Giriş**, <http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDU2MDUxMDUw> (17.02.2011)

- Sürdürülebilir kalkınma, gönüllülük temeline dayalı katılımcı bir süreçtir. bireylerden başlayarak küresel örgütlere kadar bütün düzeylerdeki oluşumların gerek kendi iç işlerinde gerekse kendi aralarındaki yönetim mekanizmalarında gönüllülük temeline dayalı katılım ve ikna tekniklerinin kullanıldığı çok ortaklı bir uzlaşma ve yönetişim sürecidir.
- Sürdürülebilir kalkınma, uzun erimli ve devamlı bir süreçtir. Politikalar, kısa ve orta vadedeki sonuçları ve uzun dönemdeki olası etkileri göz önünde bulundurularak geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Amaç, kendi kendini yenileyebilen, sorunlara kendi iç mekanizmalarında çözümler üretebilen bir yönetim kültürünün oluşturulmasıdır.
- Sürdürülebilir kalkınma yenilikçi bir süreçtir. En son yönetim ve üretim teknolojilerinin kullanılmasını gerektirmektedir. Bu yüzden, bilimsel ve teknik gelişmenin destekçisidir.
- Sürdürülebilir kalkınma sosyo-ekonomik yaşamı bir sistem olarak kabul eder. Canlı ve cansız tüm varlıkları içine alarak, örgütlenme ve yapılanmaları bir bütün olarak kabul eden ve bu öğeler arasında sıkı bir etkileşim olduğuna inanan bir yaklaşım sergiler.
- Sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde insan faktörü vardır. Ancak insan sürdürülebilir gelişme düşüncesinin en önemli unsuru olmakla birlikte, insan faktörünün yanında canlı ve cansız tüm varlıklar sosyo-ekonomik sistem içinde önemli bir yere sahiptir.

Sürdürülebilir kalkınma, yenilenemeyen kaynakların geleceğe yönelik olarak ve gelecek nesillerin de ihtiyaçları düşünülerek mümkün olan en düşük tüketim hızına düşürülmesini gerektirir.²⁰⁷

2.1.1.4.Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaç ve Hedefleri

Sürdürülebilir kalkınmada temel amaç, çevre ve kalkınma sorunlarının birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacağı düşüncesinden yola çıkarak ekonomik

²⁰⁷ KEATING, Michail, **Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi**, UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Nisan, 2003, s.27-29

ve ekolojik görüşleri bir bütün olarak ele almaktır.²⁰⁸ Bu temel amacın yanı sıra, insanın insan ile ve insanların doğa ile uyumunu arttırmak olduğu bir diğer görüştür. Bu bağlamda kavramsal içerikten çıkarsanabilecek bazı diğer temel amaçlar da şunlardır:²⁰⁹

- *Büyümeyi canlandırmak*: özellikle yoksul ve çevre sorunlarının yoğun olduğu gelişmekte olan ülkelerde büyümenin sağlanması gerekmektedir.
- *Büyümenin niteliğini değiştirmek*: daha az madde-yoğun ve enerji-yoğun üretim süreçlerinin yanı sıra, bozulan gelir dağılımının yoksullar lehine iyileştirilmesi açısından daha adil bir bölüşüm içeren büyümeyi tanımlamaktır.
- İnsanların temel gereksinimlerinin karşılanması,
- Nüfus artışının kontrol altına alınması ve sürdürülebilir nüfus düzeyinin sağlanması,
- Doğal kaynak temelinin korunması ve zenginleştirilmesi,
- Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek,
- *Kalkınma sürecinde çevre ile ekonomiyi birleştirmek*: Bu amaç sürdürülebilir kalkınma anlayışının temel amacını oluşturmaktadır.

Bozlağan, sürdürülebilir kalkınmanın temel amaçlarını aşağıdaki şekilde özetlemiştir.²¹⁰

- Sosyo-ekonomik ve ekolojik süreçler arasındaki etkileşimi belirlemek ve bu konuda toplumsal bilinçlenme sağlamak, olumsuz etkileşimleri en alt seviyeye indirmek, mümkünse ortadan kaldırmak,
- Bireyden küresel örgütlere kadar bütün piyasa aktörlerinin, kendi faaliyetlerinin sonuçları ve kendi çevreleri üzerindeki etkileri konusunda bilinçlenmelerini sağlamak,
- Yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeydeki bütün oluşumlar arasında sağlıklı bir iş bölümü, işbirliği ve güven ortamı kurulmasını sağlamak,

²⁰⁸ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.25

²⁰⁹ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009 s.398

²¹⁰ BOZLAĞAN, Recep, **Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesine Giriş**, <http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDU2MDUxMDUw> (17.02.2011)

- Her düzeyde katılımcı yönetim modelleri geliştirmek ve uygulamak. Böylece, yönetsel uygulamalarda, projelerde ve kararlarda meşruluk sağlamak,
- Değişime ve yeniliğe açık bir anlayış geliştirmek ve yerleştirmek,
- Bireyden ulusal hükümetlere ve küresel örgütlerle kadar her düzeydeki aktörlerin kapasitelerini arttırmak, sahip oldukları potansiyeli “kullanabilir” ve “yapabilir” kılmak. Planlama ve uygulama aşamalarında alt düzeylerdeki aktörlerin yetki ve sorumluluklarını arttırmak. Kararların, hizmetten yararlananlara en yakın yönetim bilimlerinde alınıp uygulanmasını sağlamak,
- Yerel, ulusal ve küresel ölçekte bütün örgütlenmelerin kendi faaliyetlerini yönetme ve denetleme yetenek ve kapasitesini geliştirmek,
- Sosyo-ekonomik gelişme sürecine, mümkün olduğunca az soruna yol açan ve ortaya çıkan sorunlara kendiliğinden çözümler bulabilen organik bir yapı kazandırmak.

Özetle sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin amacı, ekonomik gelişme sürecini, hayatı yaşanabilir kılan ekosistemlere, sosyal sistemlere (kentler, köyler, aileler gibi) zarar vermeyecek biçimde değiştirecek yollar bulmak, denemek ve yaymaktır. Ekonomik gelişmenin sürdürülebilir olması, çevresel ve sosyal gelişmenin de sürekliliğini gerektirmektedir. Sürdürülebilir gelişme de bu üç gelişme sürecinin birbirleriyle bütünleştirilmesi olarak kabul edilir.²¹¹

Sürdürülebilir kalkınma; sosyal, ekonomik ve ekolojik hedef boyutlarına sahiptir. Sosyal boyut altındaki hedeflerden en önemlisi, toplumun her üyesinin, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmek ve kişiliğini geliştirmek hakkına sahip olduğunu kabul etmek ve ettirmektir. Bu bağlamda demokrasi, hukuk güvencesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması önemlidir ve bireysel gelişme olanağının sınırları bugünkü ve gelecek kuşakların insanlık onuruna saygı göstermektir. Ekonomik hedefleri, ekonomik yapabilirliği sağlamayla orantılı olarak, ekonomik etkinliklerden beklenilenin, bireysel ve toplumsal gereksinimleri etkin ve etkili bir biçimde karşılamasıdır. Ekonomik koşulların bireysel girişimleri teşvik edecek, aynı

²¹¹ BOZLAĞAN, **Recep, Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesine Giriş**,
<http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDU2MDUxMDUw> (17.02.2011)

zamanda, bugünkü ve gelecek kuşakların genel yararını da gözetecek biçimde belirlenmesi gerekliliğidir. Ekolojik hedef boyutunda ise, doğal yaşam temellerinin uzun süreli olarak güvence altına alınması, ortaya çıkan ekolojik zararların ortadan kaldırılması ve doğanın, kendi dinamik çeşitliliği içinde korunması temel kurallardır.²¹² Sosyal, ekonomik ve ekolojik hedeflerin birlikte ele alınarak değerlendirilmesi ve her birinin yararına olacak şekilde faaliyetlerin düzenlenmesi sürdürülebilir kalkınmaya yardımcı olacaktır.²¹³

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için bir ulusun bazı sosyo-ekonomik ve kurumsal yapı değişimlerini hedeflemesi gerekmektedir. Bu değişim hedefleri şunlardır:²¹⁴

- *Siyasal sistem*: Vatandaşların kararlara etkin katılımını sağlayıcı olmalıdır.
- *Yönetim sistemi*: Alınan kararlara ilişkin olarak ortaya çıkan aksaklıklar karşısında esnek ve hataları kendiliğinden düzeltebilen bir yapıda olmalıdır.
- *Ekonomik sistem*: Büyüme için gerekli olan çevreyle ilgili kaynakları koruyan bir üretim sisteminin yanı sıra, kendi kendine sürdürülebilirliği sağlayan bir ekonomik yapının oluşturulması gerekmektedir.
- *Teknolojik sistem*: Mevcut sorunlara yeni çözümler üreten ve insanın doğa ile uyumunu sağlayan bir yapıda olmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınmanın amaç ve hedeflerinden de anlaşılacağı gibi; bu düşünce, çok uzun dönemli ve kuşaklar arası yararların dikkate alınmasını önermektedir. Düşüncenin özünde, kalkınmanın doğal dengeyi bozmadan gerçekleştirilmesi amacı yatmaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma düşüncesi, doğal dengeyi koruma çabalarının kalkınma çabalarını engellemeyeceği, hatta gelecek nesilleri de dikkate alan sürdürülebilir kalkınmanın, bu çabaların bir arada gerçekleştirilmesi ile oluşabileceği düşüncesini ön plâna çıkarmaktadır.²¹⁵

²¹² MENGİ ve ALGAN, **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s.7-10

²¹³ FARREL, Alex ve MAURREN, Hart, “**What Does Sustainability Really Mean? The Search For Useful Indicators**”, *Environment*, 1998, s.9

²¹⁴ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009 s.399

²¹⁵ ERTÜRK, Hasan, a.g.e. s.399-400

2.1.1.5.Sürdürülebilir Kalkınmanın Göstergeleri

Sürdürülebilir kalkınma anlayışının gerçekleşip gerçekleşmediğini ya da ne ölçüde gerçekleştiğini belirlemek için bazı ekonomik, sosyal ve ekolojik göstergeler kullanılmaktadır. Bunlar:²¹⁶

1. *Sosyal Güvenlik ve Refah*: Hane halkı geliri, gelir paylaşımı, açlık sınırının altındaki kişi sayısı, sosyal güvencenin türü ve finansmanı.
2. *Sağlık*: Ortalama yaşam süresi, bedensel sağlık, uyuşturucu madde tüketimi, sağlık masrafları, sağlık masrafları için kişi başına yapılan harcamalar.
3. *Öznel Yaşam Koşulları*: Genel olarak yaşamdan memnuniyet, yaşlara göre yaşamdan memnuniyet, yerleşim alanlarına göre yaşamdan memnuniyet.
4. *Konut ve Barınma*: Kişi başına düşen oturma alanı, konutun büyüklüğünden, niteliğinden memnuniyet, kira giderlerinin gelir içindeki payı, konut yatırımlar, kişi başına düşen oda sayısı.
5. *Kültür ve Boş Zaman Etkinlikleri*: Kültür etkinlikleri için yapılan harcamaların toplam kamu harcamaları içindeki payı, yeterli boş zamana sahip kişilerin oranı, düzenli olarak tatile gidenlerin oranı, kültürel etkinlikleri takip edenlerin oranı.
6. *Sosyal Dayanışma ve Katılım*: Birlik, kulüp ya da öteki örgütlerde aktif üyelik, oy hakkına sahip yurttaşların toplam nüfus içindeki payı, karar organlarındaki kadınların oranı, yerel ve bölgesel süreçlere katılım olanakları.
7. *Gelişme İşbirliği*: Kişi başına düşen kamusal gelişme yardımı UNCTAD'ın (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) hazırladığı listedeki az gelişmiş ülkeler için gelişme yardımları.
8. *Eğitim ve Bilim*: Okur-yazarlık oranı, kişi başına düşen kamusal eğitim harcamaları, genel olarak cinsiyete göre okula devam süresi.
9. *Bilgi*: İletişim araçlarını kullanma oranı, internet kullanımı, gazete ve dergilerin çeşitliliği.
10. *Fiziksel Güvenlik*: Bedensel yaralama olayları, trafik kazaları, doğal afetler, yetişkinlere ve çocuklara karşı fiziksel ve psikolojik şiddet.
11. *Uluslararası Ticaret ve Uluslararası Rekabet*: Kişi başına düşen dış borç oranı, kişi başına düşen yatırımlar, anamal stoku, bütçe açığı ve rüşvetin yaygınlığı.

²¹⁶ MENGİ ve ALGAN, a.g.e. s.11-13

12. *İç Piyasa*: Genel fiyat düzeyi, çevre ile ilgili vergiler, piyasaya müdahale oranı, çevreye zarar verecek teşvikler, çevre koruma teşvikleri.
13. *İstihdam*: İşsizlik oranı, yeni iş alanlarının yaratılması, cinsler arasında ücret eşitliği.
14. *Araştırma, Geliştirme ve Teknoloji*: Patent başvuruları, bilim insanlarının oranı, kişi başına araştırma ve geliştirme için yapılan özel ve kamusal harcamalar.
15. *Üretim*: Kişi başına düşen GSYİH.
16. *Tüketim*: Kişi başına tüketim giderleri.
17. *Hareketlilik*: Mal ve yolcu taşıma kapasiteleri ve oranları, kitle iletişim araçlarının taşımacılıktaki payı, demiryolu ağı, karayollarının uzunluğu.
18. *Zararlı Maddeler, Katı Atıklar*: Gürültü kirliliği, radyoaktif atıklar, katı atıkların geri dönüştürülme oranı.
19. *Toprak*: Toprağın ağır metal artıklarıyla kirlenmesi, tarım yapılabilir alanlar, erozyon.
20. *Su*: Su tüketimi, nitrat ve fosfat kirlenmesi, atık suların temizlenmesi için yapılan harcamalar.
21. *Hava*: Ozon yoğunluğu, karbondioksit ve kükürt dioksit oranları.
22. *İklim*: Sera gazı emisyonları, iklim değişiklikleri.
23. *Alan Kullanımı*: Kentsel ve kırsal alanların oranları.
24. *Biyoçeşitlilik*: Türlerin çeşitliliği, ulusal çevre koruma alanları, habitat çeşitliliği.
25. *Enerji*: Kişi başına kullanılan enerji, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji tüketimindeki payı.
26. *Ormanlar*: Toplam orman alanları ve korunması, koruma için ayrılan yardımlar.

Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri, sürdürülebilir kalkınma hedefine daha fazla yoğunlaşmak ve bu yöndeki ilerlemenin izlenmesinde hükümetlere ve uluslararası kuruluşlara yol göstermek üzere oluşturulmaktadır. Göstergelerin önemi, belli bir değişimdeki artış ve azalışları izlemesinden kaynaklanmaktadır. Yani, sürdürülebilir kalkınma yönündeki ilerleme veya gerilemeyi izleyebilmek için

yukarıda saydığımız kriterlere ihtiyaç vardır. Bu yüzden ilgili kriterlerin belirlenmesi ve ölçülerek izlenmesi gerekmektedir.²¹⁷

2.1.2.Ekolojik Düşüncenin Eyleme Dönüşmesi

Kalkınma ile çevre sorunları arasındaki olumsuz ilişki, 1960'lı yıllardan itibaren gündeme gelmiş ve bu süreçte sürdürülebilir kalkınma ilk defa 1971 yılında İsviçre'nin Founex şehrinde yapılan bir uzmanlar panelinde ele alınmıştır. Panel sonrası yayınlanan raporda, çevreye olan ilginin sanayileşmiş ülkelerin üretim ve tüketim yapısından kaynaklandığını, ancak dünyadaki çevre sorunlarının yoksulluğun ve azgelişmişliğin de bir sonucu olduğundan söz edilmiştir.²¹⁸

Sürdürülebilir kalkınma unsurunun temelleri, Birleşmiş Milletler tarafından 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansında atılmıştır. Bu konferans çevre sorunlarının uluslararası düzeyde ele alındığı ilk büyük konferans olmasının yanında çevre bilincinin küresel anlamda oluşumunda önemli rol oynamıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı bu konferansta terim olarak kullanılmamış ama Stockholm Bildirgesi'nin çeşitli maddelerinde çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Kavram ilk olarak Uluslararası Doğayı ve Doğal kaynakları Koruma Birliğinin (IUCN), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Vahşi Hayatı Koruma Fonu ile birlikte 1980 yılında yayınladığı Dünyayı Koruma Stratejisi'nde yer almıştır. Yine bu kavram IUCN tarafından hazırlanan ve Birleşmiş Milletler tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Anlaşması'nda yer almaktadır.²¹⁹

Bu bölümde sürdürülebilir kalkınma kavramının uluslararası düzeyde toplumsal refahın ve yaşam standartlarını iyileştirmeyi, çevreye uyumlu büyümenin sağlanmasını amaçlayan ve birçok dünya ülkesinin katılımı ile gerçekleşen çevre konferansları ele alınacaktır.

²¹⁷ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.29-30

²¹⁸ YILDIRIM ve Göktürk, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.452

²¹⁹ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.6

2.1.2.1. Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı)

Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı 5 Haziran 1972'de Stockholm'de toplanmış ve aralarında Türkiye'nin de olduğu 113 ülke katılmıştır. Konferans sonunda yayınlanan bildirmede insan-çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, ülkelerin iktisadi gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine, uluslararası örgütlere ve hukuka değinilmiş ve özellikle uluslararası işbirliği ve dayanışmanın önemi vurgulanmıştır.²²⁰

Konferansın en dikkat çeken tarafı, farklı siyasal bloklarda ve farklı kalkınma düzeylerinde olan yüzden fazla ülkeyi, ortak hedefler etrafında bir araya getiren en geniş platform olmasıdır.²²¹ Ancak gelişmiş ülkelerin çevre koruma konusundaki düşünceleri, az gelişmiş ve bloksuz olarak adlandırılan ülkeler tarafından, yeni bir oyun ve sömürgecilik biçimi olarak nitelendirilmiştir. Doğu Bloku ülkeleri, çevre sorunlarının, kapitalist sistemin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve kendileriyle ilgili hiçbir kısıtlamayı kabul etmeyeceklerini açıkça belirtmişlerdir.²²²

Stockholm Konferansı ile sürdürülebilir gelişme kavramının temelleri atılmıştır. Bunun sebebi, konferansta "çevrenin taşıma kapasitesine" dikkat çekmesi, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti savunması ve sosyo-ekonomik gelişmenin çevre ile ilişkili olduğunu belirtmesidir. Yine Stockholm Bildirgesinin 8. İlkesinde çevre ve gelişme ilişkisinden söz edilirken, çevrenin ancak sosyal ve ekonomik gelişme ile gerçekleşeceği belirtildikten sonra, insana yaraşır bir çevrenin sağlanması için gelişmenin şart olduğu vurgulanmıştır.²²³ Konferansta yine "çevreyi dışlamayan kalkınma", yerel kaynaklardan adaletli bir şekilde yararlanmayı öngören bir kalkınma stratejisi terimi 1974 Cocoyos Bildirgesi ile daha da genişletilmiş; her ekonomik sistemin özgün kaynaklarının değerlendirilebilmesi amacıyla eğitim ve örgütlenme etkinliklerinde halka yardımcı olunmasını içine almıştır.²²⁴

²²⁰ HAMAMCI, Can, "Çevrenin Uluslar arası Boyutları", Ruşen KELEŞ (Ed.), **İnsan Çevre Toplum**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.401

²²¹ GÜÇLÜ, Alper, a.g.e. s.68

²²² KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.36

²²³ MENGİ ve ALGAN, a.g.e. s.19

²²⁴ YILDIRIM ve Göktürk, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.453

Stockholm konferansında ele alınan başlıca tartışma noktaları aşağıda sıralanmıştır:²²⁵

1. Yerleşim alanlarında çevre planlaması ve çevre yönetimi,
2. Doğal zenginliklerin kullanımında çevre ağırlıklı koruma bakış açısı,
3. Uluslar arası düzeyde çevreye zarar veren maddelerin tanımı ve denetimi,
4. Çevre sorunları ile ilgili olarak eğitim, bilgi ve kültür politikaları,
5. Gelişme ve çevre,
6. Çevre eylemlerinde uluslararası örgütlerin yer alması.

Konferansın en önemli sonucu Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) kurulması olmuştur. Bu program Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan ve amacı Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde gerçekleşen çevre eylemleri üzerinde yoğunlaşmak ve çevre programlarını finanse eden bir çevre fonu oluşturmaktır.²²⁶ Stockholm Konferansı'nın önemli sonuçlarından bir diğeri ise, farklı siyasal rejimlere ve gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin çevre konusunda ortak sorumluluklarını kabul eden bir yaklaşımı benimsemeleri ve bunu insan sağlığının devamı için ön koşul olarak kabul etmeleridir. Bu konferans, ekoloji ve kalkınma arasındaki dengeyi ön plana çıkaran “eko-kalkınma” politikası çerçevesinde, “insan merkezilik” ve “gelecek kuşakların kaynaklarının korunması” konularını ön plana çıkarmıştır.²²⁷

1972 yılı içerisinde önemli bir gelişme de Roma Kulübü'nün yayınladığı Büyümenin Sınırları (Limits to Growth) adlı rapordur. Raporda farklı analizler yapılarak küresel bir model sunulmuştur. Kontrolsüz gelişmenin sonuçları üzerinde durulmuş ve 21.yüzyılın ortasına gelindiğinde geliştirilen standart modele göre küresel sistemin çökeceği iddia edilmiştir. Bununla birlikte, kuzey ülkelerinin büyük ölçüde güney ülkelerini sömürerek belli bir ekonomik kalkınmışlık düzeyine çoktan

²²⁵ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.37

²²⁶ EŞ, Abdülhamit, **Sürdürülebilirlik ve Firma Düzeyinde Sürdürülebilirlik Performans Ölçümü** (Yüksek Lisans Tezi), <http://www.belgeler.com/indir?id=190w&key=300846c7be8f0536a0aa0eb6d055b094> s.5 (20.02.2011)

²²⁷ YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.453

eriştikleri için, bunun yoksul ülkelerin ekonomik kalkınmalarını olumsuz etkileyeceği belirtilmiştir. Bu ülkeler, ekonomik eşitliğin sağlanması amacı ile kuzey ülkelerinden ağır maddi fedakârlıklar talep etmişlerdir.²²⁸

Roma Kulübü'nün Raporu'nda nüfus, endüstriyel tüketim, besin maddeleri, hammadde ve çevre kirliliği olmak üzere beş ayrı değişken belirlenmiş ve bunlar üzerinde durularak çevrenin insanlığın geleceği için önemi vurgulanmıştır. Raporda varılan sonuçlar özetle şunlardır:²²⁹

1. Dünya nüfusunda, sanayileşmede, gıda üretiminde, doğal kaynakların tüketiminde ve çevre kirlenmesinde bugünkü (o dönemin) büyüme eğilimi devam edecek olursa, dünyamızda ekonomik büyüme gelecek 100 yıl içinde sınıra dayanacaktır.
2. Bu büyüme eğilimini değiştirme ve gelecekte uzun süre devam edebilecek ekolojik ve ekonomik bir denge kurma olanağı vardır. Dünya çapında bir denge, dünya yüzeyindeki her bireyin temel maddi ihtiyaçlarına doyumunu sağlayacak ve her bireyin beşeri potansiyelini geliştirmesi için fırsata sahip olmasına imkan tanıyacak şekilde tasarlanabilir.
3. İnsanlar, birinci sonuç yerine ikinci sonucu elde etmek için çaba harcamaya karar vermeleri halinde, ne kadar çabuk harekete geçerlerse, başarı şanslarını o ölçüde arttıracaklardır.

Dünyada büyük yankılar uyandıran ve karamsar bir tablo çizen bu rapora konunun uzmanları tarafından çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bunlar:²³⁰

1. Raporun belli sorunların çözümü için bilimsel ve teknolojik ilerlemelere yeterince yer vermemiş olması,
2. Rapordaki modelin çok az sayıdaki değişkenle kurulmuş olması,
3. Modelin kritik toplumsal etmenleri hiç dikkate almadan hazırlanmış olması,
4. Henüz yeterince araştırılmamış alanlarda hammadde stoklarının bulunması ihtimalinin bu rapordaki modelin varsaydığından çok daha büyük olması.

²²⁸ EŞ, Abdülhamit, a.g.e. s.5

²²⁹ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.88-89

²³⁰ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.41

Rapor, tüm bu karamsar görüntüsüne ve eleştiri almasına rağmen, çevre konusunda küresel düzeyde geniş bir duyarlılığın oluşmasını sağlaması bakımından oldukça önemlidir.

Stockholm Bildirgesi umulanı tam anlamıyla karşılayamayınca çevreciler ve bilim adamları yeni bir girişimde bulunmaya karar verdiler. “Çevresel dünya şartı” için girişimler IUNC tarafından Birleşmiş Milletler gündemine getirildi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 28 Ekim 1982 tarihli kararıyla “Dünya Doğa Şartı” kabul edilmiştir. Bu şart, devletlerin ve bireylerin genel eylem ve ilkelerini belirleme açısından önemlidir. Şart genel olarak korumacılık ve doğal kaynakların kullanılması ile ilgilidir.²³¹ Söz konusu şartta sürdürülebilir gelişme kavramı açık bir şekilde yer almamıştır. Sadece şartın 4. ilkesinde, “insanların yararlandığı ekosistemler ve organizmalar ve tabii ki kara, deniz ve atmosferik kaynaklar optimum sürdürülebilirliği başarmak ve sürdürmek için yönetilmelidir. Fakat aynı zamanda, diğer ekosistem ve türlerin bütünlüğünü tehlikeye atmayacak bir yolla yönetilmelidir.” İbaresinde sürdürülebilirlik kavramına yer verilmiştir.²³²

2.1.2.2.Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu

Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından “Ortak Geleceğimiz” adıyla 1987 yılında yayımlanan Brundtland Raporu, WCED Komisyon Başkanı, Norveçli kadın politikacı ve fizikçi Gro Harlem Brundtland’ın adı ile anılmaya başlanmıştır. Komisyon, çevrenin ve doğal kaynakların artan bir hızla bozulması ve bu bozulmanın ekonomik ve sosyal kalkınma açısından sonuçlarına dair giderek çoğalan endişeyi ortaya koymayı hedeflemektedir. Temel çevresel sorunların küresel niteliğinin kabul edildiği raporda sürdürülebilir kalkınma; BM, hükümetler, özel kurum, kuruluş ve girişimler için esas yol gösterici ilke olarak önerilmektedir.²³³

²³¹ PALLEMAERTS, Marc, **Stockholm’den Rio’ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?**, Çev. Bülent Duru, <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/durustockholm.pdf> (22.02.2011)

²³² KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.41-42

²³³ Sürdürülebilir Kalkınma, “AB Türkiye Görünüm”, <http://www.avrupa.info.tr/Files/GORUNUM12-web.pdf> (23.02.2011)

Ortak Geleceğimiz Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir. Bu tanım bugün içinde geçerliliğini büyük ölçüde korumaktadır. Raporda sürdürülebilir kalkınma, “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşaklarında kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağını ortadan kaldırmaksızın karşılamak, ülkeler ve bölgeler arasında sağlanması gereken adaleti, kuşaklar arası adalet anlayışı ile bütünleştirmek” olarak tanımlanmıştır. Raporda uluslararası düzeyde çevre-kalkınma bütünleşmesinin sağlanması ve uluslararası ilişkilerin önemi bağlamında bölgesel ve küresel toplantılar düzenlenmesi çağrısında bulunmaktadır.

Ortak Geleceğimiz Raporu, gelecek kaygısı duyan uluslararası topluluğun, içinde bulunduğu küresel çevre sorunlarını belirleme, geleceğini güvence altına almak için gerekli önlemleri saptama girişimidir.²³⁴ Rapordaki temel kaygı, çevre ile kalkınmanın uyumsuzluğu ve çevrenin kalkınma uğruna feda edilmesidir. Kalkınmanın sürdürülebilirliği çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesinin benimsenmesine bağlıdır. Raporda ekonomik büyümenin çevre dostu bir bakış açısıyla gerçekleştirilebileceği varsayımından yola çıkılarak hem dünyadaki çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek hem de yoksulluğu önlemek için gelişmekte olan ülkelerin bu süreçte önemli rol oynayacağı ve yeniden yapılanmayı sağlayacak uzun dönemli bir büyüme sürecine girilmesi gerektiği öne sürülmüştür.²³⁵

Ortak geleceğimiz raporu genel olarak, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, doğal kaynaklardan elde edilen faydanın dağılımında eşitliği, nüfus kontrolünü ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile doğrudan ilişkilendirmektedir.²³⁶ Yine bu rapora göre sürdürülebilir kalkınma, bir değişim sürecidir. Bu değişim süreci içinde kaynakların kullanımı, yatırımların yönlendirilmesi, teknolojik gelişmenin yönünün seçilmesi ve kurumsal değişiklikler hep uyum içinde ve insanlığın bugünkü ve gelecekteki ihtiyaç ve beklentilerini karşılama potansiyelini zenginleştirici olmalıdır.²³⁷

²³⁴ KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.149

²³⁵ YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.455

²³⁶ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.7

²³⁷ MENGİ ve ALGAN, a.g.e. s.20-21

2.1.2.3.Rio Zirvesi

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED), 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde, 178 devletin katılımı ile düzenlenmiştir. Bu konferansta, “insanoğlunun sürdürülebilir kalkınma olgusunun merkezinde yer aldığı, her insanın doğa ile uyumlu, sağlıklı ve verimli bir yaşam hakkı olduğu” kabul edilmiştir. Rio Konferansı ile sürdürülebilir kalkınma kavramının kapsamı oldukça genişlemiş, birçok disiplinin çalışma alanında kendine yer edinmiştir.²³⁸ Rio konferansı, Stockholm Konferansı ile içerik bakımından benzerlik gösterse de konu olarak sadece çevreyi ele almaması ve Stockholm Konferansı'nın aksine toplumun geniş düzeyde katılımının sağlanmış olması ile de önemli bir yere sahiptir. Stockholm konferansı sadece hükümet ve devlet düzeyinde gerçekleşirken Rio Konferansı'nda devletin yanı sıra iş dünyası temsilcilerinden sivil toplum kuruluşlarına, bilim dünyasından basın mensuplarına kadar geniş bir katılıma ulaşılmıştır.²³⁹

Rio Konferansı'nda, Stockholm Konferansı'nın ilkelerine bağlı kalındığı ve bunları gerçekleştirmek için devletler, toplumlar ve insanlar arasında her düzeyde işbirliği kurmak amacı taşıdığı, insanların yuvası sayılan dünyayı ve herkesin ortak çıkarını koruyacak bir çevre-kalkınma yöntemi üzerinde uzlaşılmasının gereği vurgulanmıştır. Konferans sonucu beş temel belge ortaya çıkmıştır. Bu belgeler: Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve biyolojik değişiklik sözleşmesidir.²⁴⁰ Bildirgede 27 ilke yer almaktadır. Bunlardan hiçbirinde sürdürülebilir kalkınmanın net bir tanımı yapılmamakta ancak sürdürülebilir kalkınma ile doğrudan ilişki ilkeler yer almaktadır. Bunlar:²⁴¹

- **1. İlke:** İnsanlar sürdürülebilir kalkınmanın merkezindedir ve doğayla uyum içinde sağlıklı ve üretken bir hayat sürme hakkına sahiptir.

²³⁸ BOZLAĞAN, Recep, **Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesine Giriş**, <http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDU2MDUxMDUw> (17.02.2011)

²³⁹ YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.456

²⁴⁰ KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.156

²⁴¹ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.8-9

- **3. İlke:** Kalkınma hakkı, şimdiki ve gelecek kuşakların kalkınma ve çevreyle ilgili haklarının adil bir şekilde karşılanmasına imkân verecek şekilde kullanılmalıdır.
- **4. İlke:** Sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, çevrenin korunması kalkınma faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturacak ve ondan ayrı düşünülemezdir.
- **8. İlke:** Devletler bütün halklar için sürdürülebilir kalkınma ve daha yüksek bir hayat standardı sağlayabilmek için sürdürülmesi mümkün olmayan tarzdaki üretim ve tüketimlerini azaltıp ortadan kaldırmalı ve doğru nüfus politikalarını teşvik etmelidirler.
- **12. İlke:** Devletler, çevre tahribatıyla daha iyi uğraşabilmek için, bütün ülkelerde ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmaya yol açacak olan; teşvik edici, destekleyici ve açık bir milletler arası ekonomik sistemin geliştirilmesi için işbirliği yapmalıdır. Çevre maksadıyla geliştirilen keyfi ve haksız ayırım ve milletler arası ticarete gizli bir sınırlama aracı olarak kullanılmamalıdır. İthalatı yapan ülkeler, yetki alanları dışında kalan çevre problemleriyle uğraşmak için tek taraflı hareketlerden kaçınmalıdır. Sınır ötesi veya dünya ölçeğindeki problemlere hitabeden çevre tedbirleri, mümkün olduğu ölçüde milletler arası oy birliğine dayanmalıdır.
- **21. İlke:** Sürdürülebilir kalkınmayı başarmak, herkese daha iyi bir gelecek sağlamak ve dünya ölçeğinde bir ortaklık geliştirmek için dünya gençliğinin yaratıcı gücü, idealleri ve cesareti harekete geçirmelidir.
- **22. İlke:** Yerli halk ve onların oluşturduğu topluluklar, bilgilerinden ve geleneksel uygulamalarından dolayı, çevre yönetimi ve kalkınmada hayati bir role sahiptirler. Devletler, sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilmesine etkin bir şekilde katılıp katkıda bulunabilmelerini temin amacıyla, bunların benlik, kültür ve kimlikleriyle menfaatlerini tanımalı ve hakkıyla desteklemelidir.
- **24. İlke:** savaş hali, doğal olarak, sürdürülebilir kalkınma için tahrip edici bir niteliğe sahiptir. Böyle olunca devletler, silahlı çatışma halinde, çevrenin korunmasını hedef alan milletler arası hukuka saygı göstermeli ve gereken hallerde bu hukukun daha da gelişmesine katkıda bulunmak için işbirliği yapmalıdır.

- **27.İlke:** Devletler bu Deklarasyonda belirtilen prensiplerin gerçekleştirilmesinde ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili hukukun daha da geliştirilmesinde iyi niyet ve ortaklık ruhu ile işbirliği yapmalıdırlar.

Rio Konferansı'nda tartışmaya açılan konular "Gündem 21" olarak sunulmuştur. Gündem 21, 1990'lı yıllardan başlayarak 2000'li yıllar boyunca çevre ve ekonomiyi etkileyen tüm alanlarda hükümetlerin, kalkınma örgütlerinin, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının ve bağımsız kesimlerin yapması gereken etkinlikleri tanımlayan bir eylem planıdır.²⁴² Gündem 21, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşabilmek için temel eylem programı olarak devam etmektedir.²⁴³ Gündem 21, dört temel bölümden oluşmaktadır. Bunlar: Sosyal ve Ekonomik Boyutlar, Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetimi, Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi ve Uygulama Mekanizmalarıdır. Özellikle üzerinde durulan konular; yoksullukla mücadele, çevre eğitimi, çöp, kimyasal maddeler, enerji politikaları, finansman olanakları, teknoloji ve çevre araştırmalarıdır. Gelişmiş ülkeler daha çok, enerji, ulaşım, ekonomi, tarım ve ticaret politikaları üzerinde yoğunlaşırken; az gelişmiş ülkelerde bu yoğunlaşma, yoksulluk, sağlık, eğitim, nüfus, kırsal kesim gelişme politikası, atıkların depolanması ve yok edilmesi alanlarında olmuştur.²⁴⁴

Rio Konferansı'nın beş temel belgesinden biri olan, İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi'nde sürdürülebilir gelişme kavramı 3/4. İlkesinde ²⁴⁵ : "Taraflar sürdürülebilir kalkınmayı destekleme hakkına sahiptir ve de desteklemelidirler. İklim sistemini insanların neden olduğu değişikliğe karşı koruma politika ve önlemleri, Tarafların her birinin özel koşullarına uygun olmalı ve iklim değişikliğine cevap verecek önlemleri almak için ekonomik gelişmenin gerekli olduğu dikkate alınarak, bu politika ve önlemler ulusal kalkınma programlarına entegre edilmelidir." Şeklinde

²⁴² KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.158

²⁴³ YILDIRIM ve Göktürk, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.458

²⁴⁴ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e., s.49

²⁴⁵ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Dış İlişkiler ve AB Dairesi Başkanlığı, http://did.cevreorman.gov.tr/did/Files/Birimler/UluslararasıKuruluslarIliskiler/TurkiyeninTaraftOlduguSozlesmeler/IklimDegisikligi/Turkce/iklim_degisikligi.pdf (25.02.2011)

kullanılmıştır. BM İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesine bugüne kadar 186 ülke taraf olmuştur. Türkiye, 16.10.2003 tarihli 4990 sayılı yasa ile bu sözleşmeye katılımın uygun olduğunu kabul etmiştir.²⁴⁶ Yine konferansın bir diğer belgesi olan Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasına İlişkin Sözleşme 22 Mayıs 1992 tarihinde tamamlanmış ve yeryüzündeki bitki ve hayvan türlerinin korunması ile genetik zenginlik ve bu türlerin yaşam alanlarının güvence altına alınması amaç olarak belirlenmiştir. Orman Varlıklarının Korunmasına İlişkin Bildiri ise 15 maddeden oluşmuş ve sürdürülebilir gelişme kavramı bildirinin birçok yerinde kullanılmıştır. Orman varlıklarının korunması ve yönetimini temel amaç edinmiştir.²⁴⁷

Rio Konferansı'nda alınan kararlar genel olarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilecek araçların belirlenmesi ve ülke gündemlerine sunulması olarak yorumlanmaktadır. Ancak bu kararların uygulamaya konması uzun vadeli bir süreç gerektirmesinden, Rio Konferansı sonrasında, yürütülen programların tutarlılığını ve koordinasyonunu sağlamak amacıyla, 53 üye ülkenin temsilcilerinden oluşan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu oluşturulmuştur.²⁴⁸

2.1.2.4.Rio +5 Zirvesi

23-27 Haziran 1997 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun özel bir oturumu, 1992 Rio Konferansında alınan kararları ve Gündem 21'in uygulanması konusundaki gelişmeleri gözden geçirmek üzere, Dünya Zirvesi 2 adıyla da bilinen, Rio +5 Zirvesinde toplanmıştır. Zirvenin toplanma amacı aşağıdaki gibi özetlenebilir.²⁴⁹

- Rio Konferansı'ndan beri sürdürülebilir kalkınma konusunda elde edilen gelişmeleri değerlendirmek, dünyada başarılı olmuş sürdürülebilir kalkınma uygulamalarını ortaya koyarak yapılabiliğini vurgulamak,

²⁴⁶ YILDIRIM ve Göktürk, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.457

²⁴⁷ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.51

²⁴⁸ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.10

²⁴⁹ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.101

- Rio Konferansı'nda belirlenen hedeflere ulaşamamasının nedenlerini belirlemek ve bu nedenleri düzeltici önlemler almak,
- Para ve teknoloji aktarımı, üretim ve tüketim kalıpları, enerji kullanımı, taşımacılık, doğal kaynak kirliliği gibi konulara öncelik vermek,
- Ülkelerin uluslararası ve bölgesel kuruluşların sürdürülebilir çevre ve kalkınma hedeflerine bağlı kalmalarını sağlamak.

165 ülkenin temsil edildiği zirvede, sürdürülebilir kalkınma küresel çapta finansmanı konusunda özellikle Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki fikir ayrılıkları yüzünden önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.²⁵⁰ Özellikle az gelişmiş ülkelerde çevre ve gelişme sorunlarının devam ettiği, küreselleşmenin gelişmiş ülkelerde kısmi iyileşmelere yol açtığı; ancak, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun arttığı ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknolojik uçurumun arttığına dair olumsuz tespitler de yapılmıştır.

2.1.2.5.Johannesburg Zirvesi (Rio +10)

Rio Konferansı'ndan 10 yıl sonra, 26 ağustos – 4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde düzenlenen zirve Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi, Johannesburg zirvesi ve de Rio +10 olarak da anılmaktadır. Bu zirve, Rio Konferansı'ndan bu yana geçen 10 yıllık süre içinde sürdürülebilir kalkınma için neler yapıldığını sorgulamış ve alınan kararların uygulanmasında ve hedeflere ulaşılmasında yaşanan zorluklara çözüm önerileri getirebilmek için gerçekleştirilmiştir. Johannesburg Zirvesi'ne hükümetler uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarından 104'ü devlet ya da hükümet başkanı olmak üzere yaklaşık 21.000 kişi katılmıştır.²⁵¹ Zirve sonucu ortaya çıkan iki temel belge, "Johannesburg Uygulama Planı" ve "Sürdürülebilir Gelişme için

²⁵⁰ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.10

²⁵¹ MENGİ ve ALGAN, a.g.e. s.60

Johannesburg Bildirgesi”dir. Johannesburg Uygulama Planı’nda yer alan bazı ilkeler aşağıdaki gibi özetlenebilir.²⁵²

- Ülkeler sürdürülebilir kalkınma için üretim ve tüketim kalıplarında değişiklikler yaparak sürdürülebilir nitelikteki üretim ve tüketim kalıplarını yaygınlaştırmalıdır.
- Çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması ve sürdürülebilir kaynak kullanımının artırılabilmesi için uygun atık yöntemi ve çevre dostu depolama sistemleri geliştirilmelidir.
- Kaynakların bozulması ve boşa harcanması önlenerek sürdürülebilir üretim süreçleri geliştirilmelidir.
- Üretim ve tüketimin çevre sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri azaltılmalıdır.
- Yeniden kullanılabilir, geri dönüşümlü ve çevre dostu ürünler üretilmeli ve kullanılmalıdır.
- Çevre dostu üretim ve tüketim önlemleri konusunda eğitim desteklenmelidir.
- Çevre dostu üretim teknolojilerine yapılan yatırımlar artırılmalıdır.
- Sürdürülebilir nitelikteki üretim ve tüketim politikaları geliştirilerek hayata geçirilmelidir.

Zirvede kabul edilen diğer temel belge olan Johannesburg Sürdürülebilir Gelişme Bildirgesi 32 ilkeden oluşmaktadır. Bu ilkeler özetle aşağıdaki gibidir:²⁵³

- Sürdürülebilir gelişme taahhüdü yinelenerek, bu amaca yönelik eşitlikçi ve insancıl bir toplum oluşturulması için ortak yükümlülükler vurgulanmaktadır.
- Sürdürülebilir gelişmenin üç temel direği olan ekonomik gelişme, sosyal gelişme ve çevrenin korunmasına ilişkin sorumlulukların yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde de ortak sorumluluk taşıdığı vurgulanmıştır.

²⁵² DİLAVER, Damla, **Yapı Ürünlerinin Çevre İle İlişkisi Kapsamında Çevre Dostu Üretimi**, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), <http://www.belgeler.com/indir?id=yi7&key=b48034da53d0ec5fcb7b6ac15882f73c> s.28 (27.02.2011)

²⁵³ MENGİ ve ALGAN, a.g.e. s.62-63

- Üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılması, doğal kaynakların korunması ve yönetimi konularındaki ortak yükümlülükler vurgulanmıştır.
- Bildirgede karşılaşılan güçlükler konusunda, biyolojik çeşitlilik kaybı, çölleşme, iklim değişikliği, doğal afetler, AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar, zenginler ve yoksullar arasındaki uçurumun artması, açlık, kötü beslenme, organize suç, ırkçılık, ayrımcılık, terör, işgal ve askeri çatışmalar, yolsuzluk ve küreselleşmenin olumsuz etkileri gibi etmenlere yer verilmiştir.
- Toplumlar arası işbirliği ve diyalogun geliştirilmesi ve dayanışmanın önemi vurgulanmıştır.

Johannesburg Zirvesi sonrası küresel düzeydeki çevre politikalarına etkisi olan iki önemli gelişme dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Johannesburg Zirvesi'nde alınan kararların uygulamaya geçirilmesi aşamasında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun 28 Nisan – 9 Mayıs 2003 tarihlerinde düzenlediği 11. Toplantısıdır. Komisyonun, 2004/2005'den 2016/2017'ye kadar olan döneme ilişkin çalışma programının, yıllara ait konu başlıkları şu şekildedir:²⁵⁴

- 2004-2005 döneminde; su, arındırma, insan yerleşmeleri.
- 2006-2007 döneminde; Sürdürülebilir Kalkınma için enerji, endüstriyel gelişme, hava kirliliği-atmosfer, iklim değişikliği.
- 2008-2009 döneminde; tarım, kırsal gelişme, arazi, kuraklık, çölleşme, Afrika.
- 2010-2011 döneminde; ulaştırma, kimyasallar, atık yönetimi, madencilik, sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıpları için on yıllık çerçeve programı.
- 2012-2013 döneminde; ormanlar biyolojik çeşitlilik, biyoteknoloji, dağlar, turizm.
- 2014-2015 döneminde; okyanuslar ve denizler, denizsel kaynaklar, gelişmekte olan küçük ada devletleri, afet yönetimi ve dayanıksızlık.
- 2016-2017 döneminde; Gündem 21, Gündem 21'in daha iyi uygulanması programı ve Johannesburg Uygulama Planı uygulamalarının değerlendirilmesi.

²⁵⁴ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.105-106

Johannesburg zirvesi sonrası ikinci önemli gelişme ise sürdürülebilir kalkınma konusundaki küresel politikalara doğrudan etkisi olan Dünya Ticaret Örgütü'nün V. Bakanlar Konferansı'nın toplanmasıdır. Meksika'da (Cancun'da) 10-14 Eylül 2003 tarihleri arasında düzenlenen konferans, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin tarım politikalarında anlaşamamaları üzerine sonuçsuz kalmıştır.²⁵⁵

2.1.2.6. Avrupa Birliğinde Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Topluluk politikaları ve özellikle Avrupa Birliği Çevre Politikalarının amacı, sürdürülebilirliği sağlamaktır. Çevre konusundaki yasal düzenlemelerin uygulanması ve geliştirilmesi için yerel yönetimlere izin verme ya da denetleme yetkisi verilmiştir. Aralık 1991'de imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastrich Anlaşması; çevreye saygılı bir sürdürülebilir kalkınmayı temel amaç olarak benimsemiştir. 1997'de Amsterdam'da yapılan toplantıda anlaşmanın bazı maddelerinde yeniden düzenlemeler yapılmış ve yapılan bu düzenlemelerle; sürdürülebilir kalkınma kavramı anlaşmanın giriş bölümüne alınmış, ayrıca kavramın Avrupa Birliği'nin kuruluş amaçları ve ana hedefleri içine alınmasına karar verilmiştir. Yine düzenlemeyle çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için alınacak önlemlerin bütün AB politikaları ile bütünleştirilmesi ilkesi kabul edilmiştir.²⁵⁶

Avrupa Birliği'nin, 1992-2000 dönemini kapsayan ve "Sürdürülebilirliğe Doğru" alt başlığını taşıyan 5. Çevre Eylem Programı, Topluluğun büyümesini sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu dönem içinde Topluluk bütün temel politika alanları ile sürdürülebilir kalkınma prensiplerini bütünleştirici bir mekanizma kurmayı hedeflemektedir.

Avrupa Birliği'nin 5. Eylem Programı Sürdürülebilir Kalkınma anlayışını ilk kez gündeme getirdiği için önemli bir yere sahiptir.

²⁵⁵ MENGİ ve ALGAN, a.g.e. s.77

²⁵⁶ BATAL, Salih, **Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Temel Özellikleri**, <http://www.mevzuatdergisi.com/2010/04a/06.htm> (27.02.2011)

Avrupa Birliği 6. Çevre Eylem Programı 2001-2010 yıllarını kapsamakta ve “Çevre 2010 – Bizim Geleceğimiz Bizim Seçimimiz” başlığını taşımaktadır. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Konferansı (SKDK), bu programla çevresel unsurları bütünleştirdikleri sektör politikalarına dayanarak oluşturdukları “Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi” ile katkıda bulunmuştur. 6. Eylem Planının hedeflerinden biri politikaların sürdürülebilir kalkınma ile uyumunu sağlamaktır. 6. Eylem Programında, Avrupa Birliği ve bütün dünya ülkelerinin gelecekteki refahının sürdürülebilir kalkınmaya bağlı olduğu vurgulanmakta ve acil önlem gerektiren dört konu başlığı aşağıdaki gibidir.²⁵⁷

1. İklim değişikliği
2. Doğa ve biyolojik çeşitlilik
3. Çevre, sağlık ve yaşam kalitesi
4. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimi

Programın çevresel hedeflere ulaşmak için oluşturduğu stratejik yaklaşımlar aşağıdaki gibidir:²⁵⁸

- Var olan çevre yasalarının uygulamasının geliştirilmesi gerekmektedir.
- Çevre politikasının diğer politikalarla uyumlaştırılması konusu öncelik taşımalıdır.
- Çevre politikası yenilikçi olmalı ve toplumun geniş bir kesimiyle işbirliği yapmanın yollarını aramalıdır.
- Üretim yöntemleri ve tüketim alışkanlıklarında daha fazla sürdürülebilirlik geliştirilmelidir.
- Vatandaşın çevre konusundaki düşence ve davranışlarını biçimlendirmek için, çevreye ilişkin daha nitelikli ve kolay ulaşılabilir bilgiler sağlanmalıdır.
- Üye ülkelerde toprak kullanımı ve yönetimi alanındaki kararlar çevreyi koruyucu ve geliştirici nitelikte olmalıdır.

²⁵⁷ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.14

²⁵⁸ MENGİ ve ALGAN, a.g.e. s.212

2.1.3.Sürdürülebilir Büyüme ve Kalkınma Modeli ve Modelin İnsani Yönü

Sürdürülebilir büyüme modeli ilk kez 1987 yılında “Ortak Geleceğimiz (Brundtland)” raporu ile gündeme gelmiştir. Model aşağıdaki dört konuyu birlikte ele almaktadır.²⁵⁹

- I. Sosyal ve ekonomik politikalar
- II. Doğal kaynakların yönetimi
- III. Çevrenin korunması
- IV. Gelecek nesillerin ihtiyaçları

Sürdürülebilir kalkınma modeli, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânlarını tehlikeye atmadan, mevcut ekonomik sisteme zarar vermeden ve yenilenemez kaynakları tehlikeye sokmaksızın bugünkü nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir büyüme ve kalkınma modelinin temel özelliklerini ve amaçlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:²⁶⁰

- Bu modelde, ihtiyaç kavramı, özellikle yoksulların ihtiyacı olarak algılanmış ve bu ihtiyacın karşılanmasına öncelik verilmiştir.
- Bu modele göre; büyüme ve kalkınma, bindiği dalı kesmeyen, doğa ile kalkınma arasındaki dengeyi koruyan bir özelliğe sahiptir.
- Bu model, gerek bugünkü, gerekse gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ülkelerin, kalkınmalarını sürdürülebilirlik ilkesine bağlı kalarak yeniden tanımlaması ilkesini benimsemiştir.
- Model, mevcut doğal kaynakları koruyan, doğayı tüketmeden kullanabilen ve sürdürülebilirliği sağlayan özelliğe sahiptir.
- Model, kaynakların tüketilmesinden çok yönetilmesine dayanır.
- Model, eğitim, sağlık ve sosyal refah seviyelerini yükseltmeyi hedefler.

²⁵⁹ ACAR, Yalçın, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2008, s.118

²⁶⁰ ACAR, Yalçın, a.g.e. s.118-119

- Bu model, ekonomik kalkınmanın çevre ile ilgili fayda ve maliyet analizlerinin yapılarak, bugünkü nesiller ile gelecek nesiller arasında adaletli bir paylaşımın sağlanması ilkesine dayanmaktadır.
- Model, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarını tehlikeye atmadan bugünkü nesillerin ihtiyaçlarını karşılamayı öngörür.
- Model, insanla doğa arasındaki uyumu arttırmayı hedefler.
- Bu modele göre, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında asıl sorumluluk gelişmiş ülkelere düşmektedir.

1970'lere gelinceye kadar iktisadi büyüme ve kalkınma, kişi başına gelirin artırılmasına ve refah seviyesinin yükseltilmesine odaklanmıştı. 1970'lerden itibaren, toplumsal gelişmenin sadece ekonomi ile sınırlı olmayıp çevreyi ve doğal kaynakları da kapsamaya gerektiği ifade edilmiştir. Artan gelirin adaletli bir şekilde dağıtılmasının da altı çizilerek geleneksel kalkınma anlayışı eleştirilmiştir. Dünya Bankasının 1974 yılında yayınladığı "Büyümeyle Birlikte Yeniden Bölüşüm" raporunda, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasını sağlayacak stratejinin ana hatları ortaya konmuştur. Bu gelişmelerin yanında, kalkınmada insanın önemi daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1994 yılında "İnsani Kalkınma Raporu (İKR)" ile benimsenen yeni stratejinin adını "Sürdürülebilir İnsani Kalkınma" olarak ifade etmiştir.²⁶¹

İKR 1990 yılından bu yana her yıl UNDP tarafından yayımlanmaktadır. Söz konusu raporda insani gelişme kavramını, kişi başı gelir hesaplarının ötesine giderek insan kaynaklarının gelişimini, insanı insan yapan özgürlük, kişilik gibi unsurları ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyini bir arada değerlendirmekte ve böylece kalkınma içindeki insanın rolünü ele almaya çalışmaktadır.²⁶²

Sürdürülebilir İnsani Kalkınma anlayışıyla, insanoğlunun beslenme, barınma, sağlık, eğitim ve kültür gibi temel ihtiyaçları daha çok önem kazanmaya başlamış ve bunun sonucunda kalkınmada yeni bir akım olan "Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı"

²⁶¹ ACAR, Yalçın, a.g.e. s.120

²⁶² DEMİR, Sırma, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/demirs/insanige.pdf> (01.03.2011)

doğmuştur. Bu akım, sermaye birikimine dayalı olan iktisadi büyüme ve kalkınmanın yanı sıra, gelişme konusunda insan faktörü ile gelir paylaşımı konularının göz ardı edilemeyeceğinin altını çizmekte ve bu konunun önemini vurgulamaktadır. Temel ihtiyaçlar yaklaşımına göre, insanoğlunun iyi bir yaşam sürebilmesi için, kalkınmanın öncelikli hedefi; beslenme, barınma, temiz su, enerji, sağlık, eğitim ve çalışma gibi konularda var olan sorunların ortadan kaldırılmasıdır.²⁶³

2.1.4.Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Sürdürülebilir kalkınma ile ekonomi ve çevre arasında bir bütünleşme amaçlanırken aynı zamanda toplumun bütününe gelişmesi ve kalkınması hedeflenmektedir. Bu durumda ekonomik sistem ve sosyal sistemlerin birbirleriyle olan ilişkilerini incelemek gerekir.

1990'dan sonra sürdürülebilir kalkınma kavramı gerek yerel gerekse ulusal gündemde yoğun olarak tartışılmış ve kavramın sadece çevresel olmadığı, sürdürülebilirliğin birbiriyle ilişkili üç boyutu olduğu ortaya konmuştur. Bunlar sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlardır. Bunlardan birincisi; katılım ve güçlü bir sivil toplumu, ikincisi ekonomik sermayenin istikrarını; üçüncüsü ise insan gereksinimlerini karşılayan, doğal kaynakların korunmasını ve refah düzeyini yükseltmeyi içermektedir.²⁶⁴

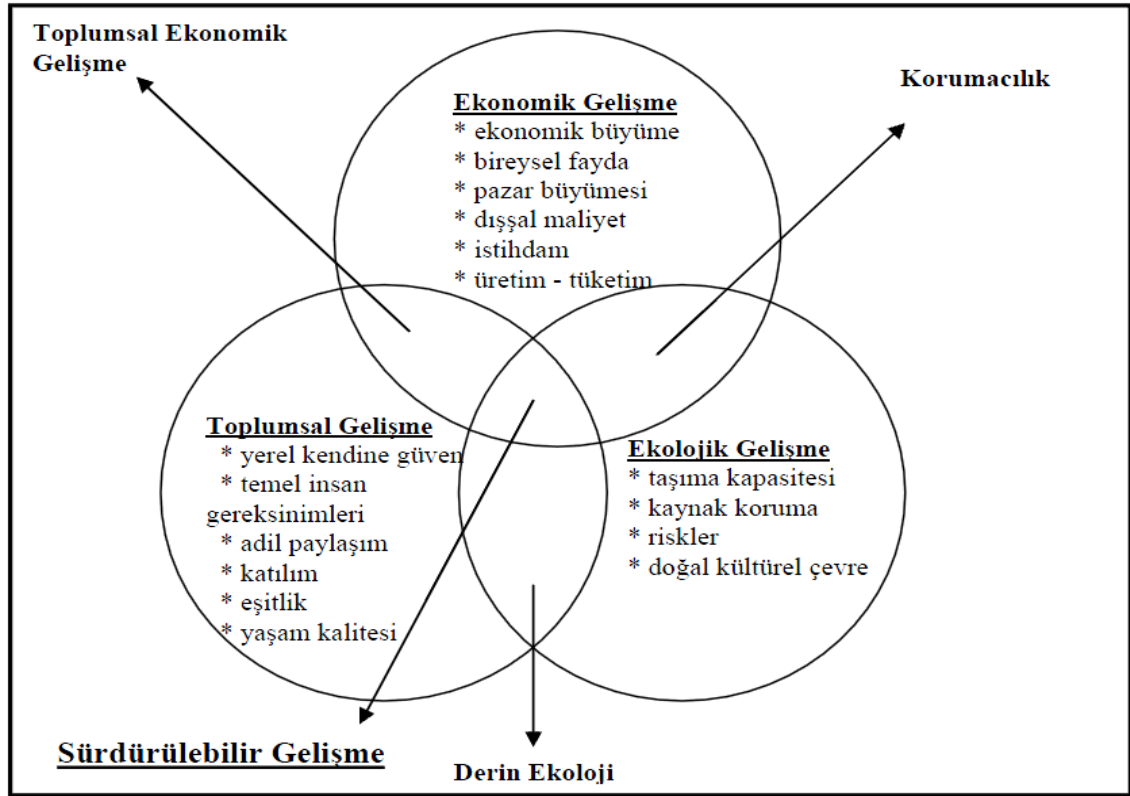
Sürdürülebilir gelişme kavramı Tablo 2.2.'de de görüleceği gibi ekonomik, ekolojik ve toplumsal gelişmenin sağlandığı bir süreçtir. Yani gelişmenin sürdürülebilir olması için ekonomik etkililiği geliştirmesi, ekolojik sistemleri koruması ve geliştirmesi ile tüm insanları en iyi yaşam koşullarına ulaştırması gerekmektedir.²⁶⁵

²⁶³ ACAR, Yalçın, a.g.e. s.120-121

²⁶⁴ GOODLAND, Robert, "The Concept of Environmental Sustainability", **Annual Review of Ecology and Systematics**, 1995, s.1-24.

²⁶⁵ MUTLU, Ahmet, **Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi**, Yayımlanmış Doktora Tezi, <http://www.belgeler.com/indir?id=t9f&key=645b442ca4a6b7de3a84580ad1398c30> (03.03.2011)

Tablo 2.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Kaynak: MUTLU, Ahmet, Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi, Yayınlanmış Doktora Tezi, <http://www.belgeler.com/indir?id=t9f&key=645b442ca4a6b7de3a84580ad1398c30> (03.03.2011)

2.1.4.1.Çevresel Boyutu

Sanayileşme ile birlikte teknolojiye olan ihtiyaç giderek artmış, bu da ekonomik büyümenin bir sınırının olmadığı ve ekonomik büyümenin önüne geçecek her türlü engelin kaldırılması gerektiği düşüncesini sık sık tartışılan konulardan biri haline getirmiştir. Sanayinin çevreyi hem bir hammadde kaynağı hem de atık deposu olarak görmesi sonucunda ulusal ve uluslararası düzeyde çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamış ve bu sorunlar tüm dünyayı tehdit eder hale gelmiştir. İnsanlığın ortak sorunu haline gelen çevre sorunlarının çözümünde uygulanan en etkili politika olarak karşımıza çıkan sürdürülebilir kalkınma, öncelikli olarak çevreyi koruyarak, bugünün ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik büyümeyi sağlamak anlayışını gözetmektedir.²⁶⁶

²⁶⁶ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.79

Tablo 2.3. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Çevresel Göstergeler

ÇEVRESEL GÖSTERGELER		
TEMA	ALT TEMA	GÖSTERGE
ATMOSFER	İklim Değişikliği	Sera Gazı Emisyonu
	Ozon Tabakasının Bozulması	Ozona Zarar Veren Maddelerin Tüketimi
	Hava Kalitesi	Kentlerde Hava Kirliliğinin Yoğunlaşması
TOPRAK	Tarım	Ekilebilir Alanlar
		Gübre Kullanımı
		Tarım Kimyasallarının Kullanımı
	Ormanlar	Ormanlık Arazi Yüzdesi
		Ağaç Kesme Yoğunluğu
	Çölleşme	Çölleşmeden Etkilenen Alanlar
Kentleşme	Kent Yerleşim Alanlarının Genişliği	
OKYANUSLAR, DENİZLER ve KIYILAR	Kıyı Bölgeleri	Kıyılarda Alglerin Yoğunlaşma Oranı
		Kıyı Bölgelerinde Yaşayan Nüfus Oranı
	Balıkçılık	Önemli Türlerin Yıllık Avlanma Oranı
SU	Su Miktarı	Yeraltı Sularının Yıllık Kullanım Oranı
	Su Kalitesi	Sudaki Organik Materyal Düzeyi
BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK	Ekosistem	Önemli Ekosistemlerin Alanı
		Koruma Altına Alınan Alanların Oranı
	Türler	Önemli Türlerin Varlığı

Kaynak: YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s. 468

Çevresel sürdürülebilirliğin temelinde tüketmeden kullanım düşüncesi vardır. Ekoloğlara göre tüketmeden kullanımın temel kuralı, herhangi bir canlı doğal kaynaktan elde edilebilecek yıllık verimin, o doğal kaynağın yıllık artış oranını geçmemesidir. İnsanoğlu ekolojik çevrenin limitlerini zorlamadan yaşamayı öğrenmek zorundadır. Gelecek kuşakların en az bizimkine eşit düzeyde yaşam kalitesine sahip olabilmesi için doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı son derece önemlidir.²⁶⁷

2.1.4.2. Ekonomik Boyutu

Ekonomik olarak bir büyüme oranına dayanan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, toplum, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini öngörmektedir.²⁶⁸ Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu ele alındığında yapılması gereken, çevreyle uyumlu, dönüştürülebilir hammadde çıktılarının üretildiği, sosyal sorumluluk anlayışına sahip ekonomi politikaları ve işletmecilik anlayışları çerçevesinde gerektiğinde büyümeyi de sınırlandırarak yeni anlayışlar geliştirmektir. Bu nedenle çevre sorunlarının önlenmesinde hem üretim hem de tüketim kalıplarının değiştirilmesinde çok yönlü çevre ve ekonomi politikalarının geliştirilmesi gereklidir.²⁶⁹

Ekonomik sürdürülebilirlik boyutu, bir toplumun üyelerinin tüm ihtiyaçlarının ya da en azından zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir ekonomik yapının oluşturulmasıdır. Ekonomik sürdürülebilirlik ile bireylerin var olan hayat standartlarının daha da yükseltilmesi ya da en azından aynı seviyede kalması kastedilmektedir. Doğal kaynaklar sınırlı olduğundan kendi kendine yetebilmeyi sağlamak, kaynakları insanların yaşam kalitesini arttıracak şekilde adil dağıtılabilmeye çalışmak ve eşit paylaşımı arttırmak ekonomik sürdürülebilirlik boyutunun temel hedeflerindedir.²⁷⁰

²⁶⁷ NEMLİ, Esra, a.g.e. s.27

²⁶⁸ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.81

²⁶⁹ YILDIRIM ve Göktürk, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.469

²⁷⁰ KINACI, Bahar vd. *Turizm ve Çevre*, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s.83

Gündem 21, bu konudaki temel hedefleri şu şekilde belirlemiştir:²⁷¹

- Çevre üzerinde baskıyı azaltacak ve insanlığın temel gereksinimlerini karşılayacak üretim ve tüketim kalıplarını teşvik etmek.
- Tüketimin rolünü ve daha sürdürülebilir tüketim kalıplarının nasıl oluşturulacağını anlamak.

Tablo 2.4. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ekonomik Göstergeler

EKONOMİK GÖSTERGELER		
Tema	Alt Tema	Gösterge
EKONOMİK YAPI	Ekonomik performans	Kişi başına GSYİH
		GSYİH’da yatırımların oranı
	Ticaret	Mal ve Hizmetlerde Ödemeler
TÜKETİM VE ÜRETİM KALIPLARI	Mali durum	Borçların GSMH’ya oranı
		GSMH’nın yüzdesi olarak alınan dış yardımlar
	Malzeme Tüketimi	Malzeme kullanım yoğunluğu
	Enerji kullanımı	Kişi başına yıllık enerji tüketimi
		Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım oranı
		Enerji kullanım yoğunluğu
	Atık üretimi ve yönetimi	Sanayi ve belediyeler katı atık üretimi
		Tehlikeli atık üretimi
		Radyoaktif atıkların yönetimi
		Atıkların geri dönüşümü ve yeniden kullanımı

Kaynak: YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.471

²⁷¹ YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.469-470

2.1.4.3.Sosyal Boyutu

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunu genellikle yoksullukla mücadele oluşturur. Bu nedenle yoksul insanların ihtiyaçlarını dikkate almayan bir gelişme sürdürülebilir değildir. Sosyal açıdan sürdürülebilirlik yoksulluğun yanında eğitimsizlik, yetersiz ve düzensiz istihdam, nüfus artışı, aile planlaması, sağlık hizmetleri gibi konuları da kapsamaktadır. Sürekli eğitim sayesinde kişilerde sürdürülebilir çevre bilinci oluşturmak ve insanların mevcut yaşam kalitesini arttırmak gelecek kuşakların yaşam kalitesini korumayı sağlayacaktır.²⁷²

1970’li yıllara gelindiğinde aşırı yoksulluğun, gelir dağılımındaki adaletsizliğin, Güney-Kuzey uçurumunun derinleşmesinin kabul edilemez boyutlara gelmesiyle birlikte geleneksel kalkınma kavramı yoğun eleştirilere uğramış ve “sürdürülebilir insani kalkınma” kavramı gündeme gelmiştir. Kavram, gelirin yanında insan mutluluğu ve yaşam kalitesi, iyi bir eğitimi, sağlıklı ve uzun bir yaşamı içermektedir. Aynı zamanda, insanın her alanda üstün özelliklerini kullanmasına olanak sağlayan bir ortamı ve demokratik hak ve özgürlüklerini güvence altına almayı da kapsamaktadır. İnsani kalkınma, bireylerin en temel gereksinimlerini karşılayabilmelerini, sağlıklı bir ortamda doğmalarını ve gelişebilmelerini, eğitim yoluyla kendilerinin ve çevrelerinin gelişmesine katkıda bulunabilmelerini ifade etmektedir.²⁷³

²⁷² KINACI, Bahar vd. **Turizm ve Çevre**, Pegem Akademi, Ankara, 2011, s.83

²⁷³ YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.472

Tablo:2.5. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Sosyal Göstergeler

SOSYAL GÖSTERGELER		
Tema	Alt Tema	Gösterge
Eşitlik	Fakirlik	Fakirlik sınırının altında yaşayan nüfusun oranı
		Milli gelir eşitsizliği endeksi
		İşsizlik oranı
	Cinsiyet eşitliği	Ortalama kadın işçi ücretinin erkek işçi ücretine oranı
SAĞLIK	Beslenme	Çocukların beslenme durumu
	Ölüm oranı	5 yaş altı çocuk ölüm oranı
		Doğumda yaşam beklentisi
	Hijyen koşulları	Yeterli kirli su atık hizmeti alan nüfusun oranı
	İçme suyu	Temiz içme suyu bulabilen nüfusun oranı
	Sağlık hizmetleri	Temel sağlık hizmeti alabilen nüfusun oranı
		Bulaşıcı çocuk hastalıklarına karşı aşılama
Doğum kontrol yöntemlerinin kullanılma oranı		
EĞİTİM	Eğitim düzeyi	İlkokul Mezunu çocuk sayısı
		Lise mezunu yetişkin sayısı
	Okuryazarlık	Yetişkin okur-yazar oranı
BARINMA	Yaşam koşulları	Kişi başına yaşam alanı
GÜVENLİK	Suç	100.000 kişi başına kayıtlı suç oranı
NÜFUS	Nüfusun değişimi	Nüfus artış oranı

Kaynak: YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s. 473.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN ÇEVRE POLİTİKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMI

3.1.TÜRKİYE'DE ÇEVRE YÖNETİMİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Bu bölümde Türkiye'de çevre yönetimi ve çevre için örgütlenmeler ele alınacak, çevrenin korunmasında, koruma politikaları oluşturulmasında ve sürdürülebilir kalkınmada etkili olabilecek kurum ve kuruluşlar incelenecektir.

3.1.1.Türkiye'de Çevre Yönetimi

1980'lerin ilk yarısı ile birlikte çevre yönetimi ve çevre mevzuatı alanlarında, ülkemizde bir dizi gelişme yaşanmıştır. 1982 Anayasasının 56.maddesiyle başlayan düzenlemeler, 1983 yılında yayımlanan 2872 sayılı Çevre Kanunuyla bir başka aşamaya sıçramış, günümüze kadar da çevre mevzuatında bir dizi olumlu değişiklikler yaşanmıştır. Türkiye'de sorunların parçacı bir kavrayışla ele alınması ve sorunlara demokratik planlama ekseninde yaklaşım eksikliği nedeniyle sorunlar kökleşmekte ve yapısal bir karaktere bürünmektedir.

Türk Çevre Mevzuatında ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına değinilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasından sonra Çevre Kanunu dışında İl Özel İdaresi Kanunu, Köy Kanunu, Limanlar Kanunu, Belediye Kanunu, Su Ürünleri Kanunu gibi çevre ile ilgili olan birçok kanun açıklanmıştır. Aynı zamanda kanun hükmünde kararnamelerden de bahsedilmiştir. Daha sonra çevre ile doğrudan ilişkili birçok uluslararası sözleşmeler açıklanmıştır. Bu sözleşmelerden bazıları Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Sözleşme, Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, Ozon Tabakasını İncelten Maddelere dair Montreal Protokolü vs.dir. Uluslararası sözleşmelerin ardından Yeraltı Suları Tüzüğü, Su Ürünleri Tüzüğü gibi yine çevreyle ilgili tüzüklere değinilmiştir. 1983 yılında kabul edilen 2872 sayılı çevre kanunu 24 Nisan 2006 da değiştirilmiştir. 5491 sayılı Yeni

Çevre Kanununa göre, başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevli olacak, bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen kurallara uymakla yükümlü olacaktır.²⁷⁴

Çevre yönetimi, toprak, su, hava gibi doğal kaynakların, çevresel açıdan kabul edilebilir uygulamalar yoluyla kullanılmasıdır. Diğer bir deyişle çevresel kaynakların, insan gereksinimlerinin karşılanması için kullanımı döngüsünün yönetimi anlamına gelmektedir. Çevre yönetimi, çevreyi etkileyen her türlü insan etkinliğini çevre sorunlarının önlenmesi ve var olan çevre sorunlarının çözülmesi amacıyla kullanılan yöntem, teknik ve araçları; insanın yaşam alanı ile insan etkinliklerinin yarattığı sorunların etkilediği çevreyi ve bütün çevre varlıklarını içermektedir.

Çevre yönetiminin amacı, çevrenin dengesini korumak, sürdürülebilir ve kaliteli bir fiziki çevreye ulaşmaktır. Sürdürülebilir çevre ise gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fizikî vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi anlamına gelmektedir.²⁷⁵

Çevre yönetimi, insanın çevre üzerindeki etkisini asgari düzeye indirmek, doğal dengenin kendini yenilemesine imkân tanıyabilmek ve doğal dengenin bozulmasını önleyebilmek sebebiyle sorunları ortaya çıkarma sürecidir. Ayrıca toplumun çevre bilincini arttırıp çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmasını sağlamak ve bu amaçla çıkartılan kanun, yönetmelik ve kararları sıkı bir biçimde uyulmasını sağlamak amacıyla örgütsel binalar oluşturulmasıdır.

Çevre yönetimi disiplinli bir niteliğe sahiptir. Çevre kirlenmesine yönelik insan etkinliklerinin gözlemlenmesi, planlanması ve yönetilmesi birlikte ele alınır. Çevre ekonomi arasında dengeli ve devamlı bir ilişki bulunur. Çevre yönetimi de dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaya çalışmaktadır. Çevre yönetimi aynı

²⁷⁴ BÜYÜKGÜNGÖR, Hanife, **Çevre Kirliliği ve Çevre Yönetimi**,
<http://www.toprakisveren.org.tr/2006-72-hanifebuyukgungor.pdf> s.9 (06.02.2011)

²⁷⁵ BAYKAL, Tan, **Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi**,
http://www.mku.edu.tr/image/sosyalbilimleri/file/sayi_onuc/27.pdf (02.04.2011)

zamanda, çevreye önleyici bir yaklaşımı benimser. Bu yaklaşımın amacı çevre sorunları ortaya çıktıktan sonraki etkileri ortadan kaldırmaktan ziyade çevre sorunları ortaya çıkmadan önce bu sorunları engelleyebilmektir. Yine çevre yönetimi, sağlıklı bir çevrenin oluşmasını amaç edinir. Böyle bir çevrenin oluşturulması için de doğal kaynakların korunmasını sağlar. Bu sistemin çalışmasını sağlayacak örgütsel binalar oluşturur. Çevre yönetiminin öncelikli alt yapısal gereklerinden birisi genel, tutarlı, güncel ve süreklilik gösteren bir bilgi tabanının oluşturulması ve gerekli bilgilerin üretilmesidir.

12 Nisan 2006 tarihli ve 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 2. Maddesinde Çevre yönetimi: "İdari, teknik, hukuki, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel araçları kullanarak doğal ve yapay çevre unsurlarının sürdürülebilir kullanımını ve gelişmesini sağlamak üzere yerel, bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde belirlenen politika ve stratejilerin uygulanmasını" ifade etmektedir.²⁷⁶

Çevre örgütlenmesi, çevre yönetiminin varlığının temel göstergesidir. İyi bir örgüt yapısı için, personel, teknik altyapı ve donanım, çevresel eylem planları, finansman gibi etkili çevre yönetim sistemine ihtiyaç vardır. Bunun için en önemli kriter, örgüt yapısıdır. Türkiye'de çevre yönetimine ilişkin örgüt yapısı Merkezi Örgütlenme, Yerel Örgütlenme ve Gönüllü Kuruluşlar olmak üzere üç grupta değerlendirilebilir.

3.1.1.1.Merkezde Çevre Örgütlenmesi

Merkezi yönetim, kamu hizmetlerinde birlik ve bütünlüğü sağlamak amacıyla söz konusu hizmetlere ilişkin karar ve faaliyetlerin merkezi hükümet ve onun hiyerarşik yapısı içinde yer alan örgütlerce yürütülmesi demektir. Merkezi kuruluşların çalışmalarını, taşrada kurdukları örgütler vasıtasıyla yürütmeleri, yetki genişliğine dayanan bir uygulamadır. Bakanlıklar gibi birçok merkezi kuruluşun, bölge

²⁷⁶ Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun,
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/27010.html> (03.04.2011)

örgütleri de bu tür bir örgütlenmenin ürünüdür.²⁷⁷ Aşağıda çevre yönetimi için merkezde örgütlenen kuruluşlar ele alınmıştır.

Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı: 1978 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1984 yılında kamu yönetiminde yapılan düzenlemeler sırasında çevre müsteşarlığı Başbakanlığına bağlı olmak üzere Çevre Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. 1989 yılında da 389 sayılı yasa gücündeki kararname ile örgüt yeniden müsteşarlık düzeyine yükseltilmiştir. Çevre Müsteşarlığının amacı kuruluş kararnamesinde çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve tabii kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması her türlü çevre kirliliğinin önlenmesi, ülkenin doğal bitki ve hayvan varlığı ile tabii ve tarihi zenginliklerinin korunması olarak özetlenmiştir. 1991 de Çevre Bakanlığının kurulması ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığının varlığı sona ermiştir.²⁷⁸

Çevre ve Orman Bakanlığı: Çevre ve Orman Bakanlığı; 01.05.2003 tarihinde kabul edilen ve 08.05.2003 tarih ve 25102 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 4856 Sayılı Yasa ile belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde, Çevre ve Orman Bakanlıklarının birleştirilmesi suretiyle kurulmuş bir bakanlıktır. Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kuruluş amaçları şunlardır;

- Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi,
- Kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun ve verimli şekilde kullanılması ve korunması,
- Ülkenin doğal bitki ve hayvan varlığı ile doğal zenginliklerinin korunması ve geliştirilmesi,
- Her türlü çevre kirliliğinin önlenmesi,
- Ormanların korunması, geliştirilmesi ve orman alanlarının genişletilmesi,
- Ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayan köylülerin kalkındırılması ve bunun için gerekli tedbirlerin alınması,

²⁷⁷ BAYKAL, Tan, **Türkiye'de Çevre Yönetim Sisteminin Merkezi Örgütlenmesi**, <http://www.mevzuatdergisi.com/2010/03a/02.htm> (05.04.2011)

²⁷⁸ Çevre Yönetimi Tanımı ve Amaçları, <http://www.genbilim.com/content/view/6276/39/> (04.04.2011)

- Orman ürünlerine olan ihtiyacın karşılanması ve orman ürünleri sanayinin geliştirilmesi şeklinde özetlenebilir.²⁷⁹

Bakanlığa verilmiş olan görevler yasada şu şekilde sıralanmıştır:

1. Çevrenin korunması, kirliliğinin önlenmesi ve iyileştirilmesi için prensip ve politikalar tespit etmek, programlar hazırlamak; bu çerçevede, araştırmalar ve projeler yapmak, yaptırmak, bunların uygulama esaslarını tespit etmek, uygulanmasını sağlayacak tedbirleri almak.
2. Çevrenin korunması ve kirliliğinin önlenmesi amacıyla ülke şartlarına uygun olan teknolojiyi belirlemek, bu maksatla kurulacak tesislerin vasıflarını tespit etmek.
3. Ülke şartlarına uygun olan çevre standartlarını Türk Standartları Enstitüsü ile birlikte belirlemek, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak.
4. Atık ve yakıtlar ile ekolojik dengeyi bozan, havada, suda ve toprakta kalıcı özellik gösteren kirleticilerin çevreye zarar vermeyecek şekilde bertaraf edilmesi için denetimler yapmak; ülke genelinde tüm uygulayıcı kurum ve kuruluşların bu konudaki taleplerini değerlendirerek sonuçlandırmak; ülkenin atık yönetimi politikasını belirlemek ve bu konuda gerekli tedbirleri almak; tehlikeli hallerde veya gerekli durumlarda faaliyetlerin durdurulması ile ilgili usul ve esasları yönetmelikle belirlemek.
5. Çevrenin korunması ve kirliliğinin önlenmesi için çevre standartları ve ekolojik kriterler esas olmak üzere her türlü analizi, ölçüm ve kontrolleri gerçekleştirmek amacıyla laboratuvar kurmak, kurdurmak ve denetimlerini yapmak veya mevcut kamu kurum ve kuruluşlarının laboratuvarlarından yararlanmak.
6. Ülkedeki kirlenme konuları ile kirlenmenin mevcut olduğu veya olması muhtemel bölgeleri ve sektörleri tespit etmek ve izlemek, bu problemlerin teknik, idari ve finansman bakımından çözümünü sağlayan kaynağın bulunmasıyla ilgili çalışmaları yönetmek veya yönlendirmek.
7. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde, çevreye olumsuz etki yapabilecek her türlü plân, program ve projenin, fayda ve maliyetleriyle çevresel olguların

²⁷⁹ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Bakanlık Kuruluşu, <http://www.cevreorman.gov.tr/COB/Bakanlik/BakanlikKurulusu.aspx?sflang=tr> (04.04.2011)

ortak bir çerçeve içinde değerlendirilmesini gerçekleştirecek çevresel etki değerlendirmesi ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmasının yapılmasını sağlamak, bu çalışmaları denetlemek ve izlemek.

8. Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkân veren rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere, kalkınma plânları ve bölge plânları temel alınarak çevre düzeni plânlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak.
9. Hayvanların korunmasına yönelik çalışmaları, ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşların işbirliği ile yapmak, yaptırmak, bu konuda yürütülen faaliyetleri desteklemek, denetlemek ve denetlenmesini sağlamak.
10. Çevre konusunda görev verilmiş olan özel kuruluşlar ile kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak; bu konuda faaliyette bulunan gönüllü kuruluşları yönlendirmek, desteklemek ve bakanlıklar arası işbirliği esaslarını yönetmelikle belirlemek.
11. Çevreye olumsuz etkileri olan her türlü faaliyeti ülke bütününde izlemek ve denetlemek.
12. Çevre uygulamalarına etkinlik kazandırmak için başta mahalli idareler olmak üzere, sürekli bir eğitim programı uygulamak, bu amaçla yapılan eğitim faaliyetlerini izlemek, desteklemek, yönlendirmek, çevre bilincini geliştirmek ve çevre problemleri konusunda kamuoyu araştırmaları yapmak.
13. Çevre ve orman konularında uluslararası düzeyde sürdürülen çalışmaların izlenmesi ve bunlara katkıda bulunulması amacıyla ulusal düzeyde yapılan hazırlıkları ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde yürütmek ve bu çalışmalara Türkiye'nin iştirakine ilişkin koordinasyonun sağlanmasına, uluslararası ilişkilerin yürütülmesi ile ilgili mevzuat çerçevesinde yardımcı olmak.
14. Ormanların korunması, imarı ve ıslahı ile bakımını sağlamak.
15. Orman sınırlandırılması ve kadastrounu yapmak, vasıf tayini ile Devlet ormanlarına ilişkin kamu yararına irtifak hakkı tesisi ve iznine ait işleri yürütmek.

16. Orman sınırları içerisinde ve yeniden orman rejimine alınacak yerlerde genel ağaçlandırma plânı düzenlemek, bu plânın gerektirdiği etüt ve proje işleri ile ağaçlandırmaları yapmak veya yaptırmak.
17. Erozyonu önleyici her türlü tedbiri almak.
18. Devlet ormanları içindeki otlak, yaylak ve kışlakları özel mevzuatına göre ıslah etmek, otlatma amenajman plânlarını yapmak veya yaptırmak.
19. Ağaçlandırma yapmak, devamlı ve geçici fidanlıklar kurmak, özel ağaçlandırma yapmak ve fidanlık tesis etmek isteyen gerçek ve tüzel kişileri desteklemek.
20. Devlet ormanları ile tüzel kişiliği haiz kamu kurumlarına ve özel ormanlara ait amenajman plânlarını yapmak veya yaptırmak.
21. Devlet ormanları içinde ve bitişiğinde oturan köylülerin sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlamak amacıyla bunları her türlü kredi ve yardım kaynaklarıyla desteklemek, orman-halk ilişkilerini geliştirmek ve bu konuda her türlü tedbiri almak.
22. Başka yerlere nakledilecek orman köylülerinin bıraktıkları taşınmazların kamulaştırılmasını sağlamak ve buraları ağaçlandırmak.
23. Yurt içi odun hammadde ihtiyacını karşılamak, odun ve odun dışı orman ürünlerinin ithalat ve ihracatına ilişkin esasları belirlemek, gerektiğinde tohum, fidan ve üretimle ilgili maddeleri ithal ve ihraç etmek.
24. Millî parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları ve orman içi mesire yerleri ile biyolojik çeşitliliğin, av ve yaban hayatı alanlarının tespiti, yönetimi, korunması, geliştirilmesi, işletilmesi ve işlettilmesini sağlamak.
25. Bakanlığın çalışma alanına giren hizmetlere ilişkin olarak, araştırma birimleri ve eğitim merkezleri açmak, yurt içinde ve dışında gerekli personeli yetiştirmek, her çeşit uygulamalı araştırmalarla eğitim, yayın ve yayım çalışmaları yapmak, yaptırmak, dokümantasyon ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak.²⁸⁰

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın merkezdeki örgütlenme biçiminde de kimi değişiklikler yapılmıştır. Ana hizmet birimleri arasında dört genel müdürlük vardır. Bunlar:

²⁸⁰ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Bakanlık Görevleri, <http://www.cevreorman.gov.tr/COB/Bakanlik/BakanlikKurulusu.aspx?sflang=tr> (04.04.2011)

1. Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü,
2. Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü,
3. Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü,
4. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'dür.

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kuruluş yasası, bakanlığa taşra örgütü kurma yetkisi tanımıştır. Bakanlığın taşra teşkilatı, il müdürlükleri ile doğrudan merkeze bağlı müdürlüklerden oluşmaktadır.²⁸¹

Çevre ve Orman Bakanlığı, 4 Temmuz 2011 Tarihli Resmi Gazetede yayımlanan iki Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile ikiye ayrılmıştır. 644 Sayılı KHK ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 645 Sayılı KHK ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Ayrıca, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı kapatılarak bu bakanlığa ait görevler Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görevleri şunlardır:²⁸²

- a) Yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair imar, çevre, yapı ve yapım mevzuatını hazırlamak, uygulamaları izlemek ve denetlemek, Bakanlığın görev alanı ile ilgili mesleki hizmetlerin norm ve standartlarını hazırlamak, geliştirmek, uygulanmasını sağlamak ve ilgililerin kayıtlarını tutmak.
- b) Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesi için prensip ve politikalar tespit etmek, standart ve ölçütler geliştirmek, programlar hazırlamak; bu çerçevede eğitim, araştırma, projelendirme, eylem planları ve havza koruma planları ile kirlilik haritalarını oluşturmak, bunların uygulama esaslarını tespit etmek ve izlemek, iklim değişikliği ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- c) Faaliyetleri sonucu alıcı ortamlara katı, sıvı ve gaz halde atık bırakarak kirlilik oluşturan veya oluşturması muhtemel her türlü tesis ve faaliyetin, çevresel etkilerini değerlendirmek; alıcı ortamlar ile ilgili ölçüm ve izleme çalışmalarını yapmak; bahse konu tesis ve faaliyetleri izlemek, izin vermek, denetlemek ve gürültünün kontrol edilmesini sağlamak.

²⁸¹ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.489-491

²⁸² ÇEVKO, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri, <http://www.cevko.org.tr/cevko/getdoc/384ba9c7-4aa8-4543-99ae1a024b0c2abf/CevreSehircilikBak-TeskilatGorevleri.aspx> (05.08.2011)

- d) Her tür ve ölçekteki fiziki planlara ve bunların uygulanmasına yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak, Bakanlar Kurulunca yetkilendirilen alanlar ile merkezi idarenin yetkisi içindeki kamu yatırımları, mülkiyeti kamuya ait olan arsa ve araziler üzerinde yapılacak olan yapılarda, milli güvenliğe dair tesisler, askeri yasak bölgeler, genel sığınak alanları, özel güvenlik bölgeleri, enerji ve telekomünikasyon tesislerine ilişkin etütleri, harita, plan, parselasyon planlarını ve değişikliklerini resen yapmak, yaptırmak, onaylamak ve başvuru tarihinden itibaren iki ay içinde yetkili idarelerce ruhsatlandırma yapılmaması halinde resen ruhsat ve yapı kullanma izni vermek.
- e) Mekânsal strateji planlarını ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak suretiyle hazırlamak ve mahalli idarelerin plan kararlarının bu stratejilere uygunluğunu denetlemek.
- f) Milli Savunma Bakanlığının inşaat milli ve NATO alt yapı hizmetleri ile Ulaştırma Bakanlığına bağlı genel müdürlüklere kanunlarla yapım yetkisi verilmiş olan özel ihtisas işleri hariç kamu kurum ve kuruluşlarına ait bina ve tesislerin ihtiyaç programlarını hazırlamak, her türlü etüt, proje ve maliyet hesaplarını yapmak veya yaptırmak, onaylamak veya onaylanmasını sağlamak, inşa, güçlendirme, tadil ve esaslı onarımlarını yapmak, yaptırmak ve denetlemek veya denetlenmesini sağlamak.
- g) Yapı denetimi sistemini oluşturmak ve yapılarda enerji verimliliğini artıran düzenlemeleri yapmak, yönetmek, izlemek; yapı malzemelerinin denetimine ve uygunluk değerlendirmesine ilişkin iş ve işlemleri yapmak.
- h) Konut sektörüne ilişkin strateji geliştirme ve programlama iş ve işlemlerini yürütmek, yapı kooperatifçiliğinin gelişmesini sağlayacak tedbirleri almak ve 5543 sayılı İskân Kanunu uyarınca Bakanlığa verilen görevleri yapmak.
- i) Gecekondu, kıyı alanları ve tesisleri ile niteliğinin bozulması nedeniyle orman ve mera dışına çıkarılan alanlar dâhil kentsel ve kırsal alan ve yerleşmelerde yapılacak iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında idarelerce uyulacak usul ve esasları belirlemek, Bakanlar Kurulunca belirlenen bu nitelikteki uygulamalar ile finans merkezleri ve benzeri özel proje alanları ve özel yapım gerektiren yapılaşmalar ile 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ve 775 sayılı

Gecekondu Kanunu uyarınca Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan uygulamalara ilişkin her tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ve yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma, ruhsat ve yapım işlerini gerçekleştirmek, yapı kullanma izinlerini vermek ve bu alanlarda kat mülkiyetinin kurulmasını sağlamak.

- j) 657 sayılı Harita Genel Komutanlığı Kanunu hükümleri saklı kalmak kaydıyla, Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin kurulmasına, kullanılmasına ve geliştirilmesine dair iş ve işlemleri yapmak, yaptırmak, mahalli idarelerin planlama, harita, altyapı ve üstyapıya ilişkin faaliyetleri ile ilgili kent bilgi sistemlerinin kurulması, kullanılması ve Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi ile entegre olmasını desteklemek.
- k) Bakanlığın görev alanına giren konularda mahalli idarelerin idari ve teknik kapasitesinin geliştirilmesi için çalışmalarda bulunmak ve bunlara teknik destek sağlamak.
- l) Bayındırlık ve iskân işleri ile ilgili şartname, tip sözleşme, yıllık rayiç, birim fiyat, birim fiyatlara ait analiz ve tarifleri hazırlamak ve yayımlamak.
- m) Küresel iklim değişikliği ve bununla ilgili gerekli tedbirlerin alınması için plan ve politikaları belirlemek.
- n) Bakanlığın görev alanına giren konularda uluslararası çalışmaların izlenmesi ve bunlara katkıda bulunulması amacıyla ulusal düzeyde yapılan hazırlıkları ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde yürütmek.
- o) Mevzuatla Bakanlığa verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak.

Yüksek Çevre Kurulu: 26 Nisan 2006 tarihli Çevre Kanunu'nun 5491/4 maddesi gereğince Başbakanın başkanlığında, Başbakanın bulunmadığı zamanlarda Çevre ve Orman Bakanı'nın başkanlığında, Başbakanın belirleyeceği sayıda bakan ile Bakanlık Müsteşarından oluşan Yüksek Çevre Kurulu kurulmuştur. Kurulun görevleri şunlardır:

1. Etkin bir çevre yönetiminin sağlanması için hedef, politika ve strateji belirlemek.
2. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde ekonomik kararlara çevre boyutunun dâhil edilmesine imkân veren hukukî ve idarî tedbirleri belirlemek.

3. Birden fazla bakanlık ve kuruluşu ilgilendiren çevre konularına ilişkin uyuşmazlıklarda nihai kararı vermek.

Özel Çevre Koruma Kurumu: 1976 tarihinde Barcelona’da imzalanan “Akdeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi” ne dayalı olarak, 12.06.1988 tarih ve 88–13019 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince Başbakanlığa bağlı Özel Çevre Koruma Bölgesi Başkanlığı geçici olarak ihdas edilmiştir. Söz konusu protokole ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 9. maddesinde yer alan “Bakanlar Kurulu, ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik öneme haiz olan, çevre kirlenme ve bozulmalarına duyarlı alanların, doğal güzelliklerinin gelecek nesillere ulaşmasını emniyet altına almak üzere, gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla Özel Çevre Koruma Bölgesi tespit ve ilan etmeye, bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanma esasları ile plan ve projelerin hangi Bakanlıkça yürütüleceğini belirlemeye haizdir” hükmü gereğince; 13.11.1989 tarih 20341 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kurulmuştur.

Bu kararnamede Özel Çevre Koruma Bölgesi tespit ve ilan edilecek alanlarda “Bölgelerin sahip olduğu çevre değerlerinin korunması, mevcut çevre sorunlarının giderilmesi için tüm tedbirleri almak, bu alanların koruma kullanma esaslarını belirlemek, her ölçekteki imar planlarını yapmak ve re’sen onaylamak yetki ve görevi” Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığına verilmiştir.

383 sayılı KHK ile kurulan Başbakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, 444 sayılı KHK ile 21.08.1991 tarihinde kurulan Çevre Bakanlığına bağlanmıştır.

Kurum, 1.5.2003 tarih ve 4856 sayılı Kanun ile Çevre ve Orman Bakanlıkları'nın birleşmesi üzerine Çevre ve Orman Bakanlığına bağlanmıştır. Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, kamu tüzel kişiliğine haiz özel bütçeli bir kamu kuruluşu olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Kurumun kuruluş amacı, ilan edilmiş bulunan Özel Çevre Koruma Bölgeleri'nde doğal güzelliklerin, tarihi ve kültürel kaynakların, biyolojik çeşitliliğin, sualtı, su üstü canlı ve cansız varlıkların korunmasını ve bu değerlerin gelecek

nesillere aktarılmasını, sürdürülebilirlik anlayışı çerçevesinde bölgelerin ekonomik kalkınmalarını sağlamak ve çevre bilincini arttırmaktır.

Kurumun görevleri ise aşağıdaki gibidir:

- Milletlerarası koruma sözleşmeleri ve çevre mevzuatı dikkate alınarak, koruma ve kullanma esaslarını belirlemek, imar planlarını yapmak, mevcut her ölçekteki plan ve plan kararlarını revize etmek ve re'sen onaylamak,
- Kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan veya yaptırılacak, enerji, sulama, ulaştırma, orman yolu ve benzeri tesisler ile tabii kaynak kullanım tesisleri ve bunların müstemilatının koruma ve kullanma esaslarına uygunluğunu incelemek,
- Haritası olmayan alanlar için harita yapmak veya yaptırılmasını sağlamak,
- Özel çevre koruma bölgelerinde alt yapıyı planlamak, alt yapı proje tesislerini yapmak ve yaptırılmasını temin etmek,
- İmar planları ve revizyonlarıyla ilgili uygulamaların kontrolü esaslarını tespit etmek ve uygulanmasının koordinasyonunu ve takibini sağlamak,
- Özel çevre koruma bölgelerinin sahip olduğu çevre değerlerini korumak ve mevcut sorunlarını gidermek için tüm tedbirleri almak,
- Özel çevre koruma bölgelerinin kara, kıyı, akarsu, göl ve deniz kaynaklarının verimliliklerinin korunması, geliştirilmesi ve tüketilmiş stoklarının yeniden kurulması için gerekli araştırma ve incelemeleri yapmak veya yaptırmak,
- Bu alanların korunması için her türlü icraatta bulunmak, araştırma incelemeler yapmak ve yaptırmak, gerektiğinde tüm kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili dernekler ve milletlerarası kuruluşlarla işbirliğini sağlamak,
- Toplumda çevre koruma anlayışının gelişmesine katkıda bulunmak ve kalıcı davranış değişiklikleri sağlamak amacı ile toplumun her seviyesinde çevre koruma eğitimi yapmak, diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde bu faaliyetleri yürütmektir.²⁸³

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı: Bakanlık, toprak, su, bitki ve hayvan varlığı ve benzeri doğal kaynakların korunması sebebiyle araştırma, inceleme, tasarılar

²⁸³ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, <http://www.ockkb.estep.com.tr/TR/Icerik.ASP?ID=122> (05.04.2011)

yapma görevine sahiptir. 25.04.2006 ve 5488 sayılı Tarım Kanununun amacı; tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plan ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılmasıdır. Bakanlık, ayrıca, kırsal yerleşim birimlerinin yol, su, kanalizasyon, elektrik ve yerleşim gereksinimlerini karşılamak, bunların ekonomik ve toplumsal tesislere, sağlıklı ve modern fiziki yerleşme olanaklarına kavuşmasını da sağlamakla görevlidir.²⁸⁴

Tarım Bakanlığının diğer görevleri arasında üretim, tüketim ve girdi ihtiyaçları ile toprak, su, bitki, hayvan varlığı ve benzeri doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi, tarım dışı kullanıma ayrılacak alanları belirlemek, zirai mücadele ve karantina planlarını yapmak, zirai mücadele ilaçlarının kullanım esaslarını belirlemek, bu ilaçların insan, hayvan ve çevreye zarar vermeyecek şekilde kullanılması için gerekli denetlemeleri yapmak vardır.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: 3154 Sayılı Kanun'a göre Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın kuruluş amacı; enerji ve tabii kaynaklarla ilgili hedef ve politikaların, ülkenin savunması, güvenliği ve refahı, milli ekonominin gelişmesi ve güçlenmesi doğrultusunda tespitine yardımcı olmak; enerji ve tabii kaynakların bu hedef ve politikalara uygun olarak araştırılmasını, geliştirilmesini, üretilmesini ve tüketilmesini sağlamaktır.²⁸⁵

Enerjinin doğru biçimde kullanılması, çevre kirliliğinin önlenmesiyle doğrudan ilgilidir. Bu konuda çıkartılan Enerji Verimliliği Yasası da enerji kullanımında verimliliğin artırılması amacını, enerjinin etkin kullanımı ve enerji savurganlığının önlenmesi yoluyla enerji maliyetlerinin ekonomi üzerindeki yükünün azaltılması ve çevrenin korunması gerekçelerine dayandırmıştır.²⁸⁶

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı: Bakanlığın Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak 1976 yılında Çevre Sorunları Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kurumun amacı, sanayi kuruluşlarının ortaya çıkardığı sorunlarla

²⁸⁴ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.494

²⁸⁵ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı,
<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=bakanlik&bn=200&hn=236&nm=378&id=378> (05.04.2011)

²⁸⁶ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.496

ilgilenmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine ilişkin 3143 sayılı yasada da (RG., 18.1.1985, No: 18639), “Sanayi ile ilgili çevre meseleleri hakkında çalışmalar yapmak ve gerekli tedbirlerin alınmasına yardımcı olmak” adı geçen genel müdürlüğün görevleri arasında sayılmıştır.²⁸⁷ Çevresel değerlerin korunması ya da yok edilmesi bakımından son derece önemli olan “yer seçimi” konusu, Endüstri Bölgeleri Yasası'nda, “Bakanlık, yapılan başvurular doğrultusunda ya da kendisi yer seçimi yaparak bu bölgelerin kurulması için öneride bulunmaktadır (R.G., 1.7.2004 Sayı: 25509).” şeklinde açıklanmıştır.²⁸⁸

Sağlık Bakanlığı: Bakanlık genel olarak sağlık ve çevre sağlığı koşullarının iyileştirilmesiyle görevli bir merkezi örgüttür. Bakanlığın Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Yasa Gücündeki Kararname, Bakanlığa, yerel yönetimlerle ve diğer ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde çevre sağlığını ilgilendiren önlemleri almak görevini vermiştir. Ayrıca, bakanlık bünyesindeki Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü de, “toplum sağlığını ilgilendiren her türlü koruyucu sağlık hizmetlerinin verilmesini sağlamak” ve “sağlıklı çevre temin etmek amacıyla çevre sağlığını ilgilendiren her türlü tedbiri almak ve aldırarak ve gayrisihhî müesseselerin halkın sağlığına zarar vermesini engellemek ve gerekli denetimlerini yapmak” ile görevli bir örgüttür.²⁸⁹

Kültür ve Turizm Bakanlığı: Kültür ve Turizm Bakanlığının görevleri içinde Kültür ve turizm konuları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek, bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak vardır. Yani Hükümet, sivil toplum örgütleri, endüstri, bilim adamları, yerel toplum gibi gruplar arasında faaliyetlerden önce ve faaliyetler süresince karşılıklı işbirliği ve anlayışı geliştirmelidir. Bütün grupların doğal ve kültürel çevreye karşı davranışlarını, ahlaki sorumluluklarını dinamik tutmalı ve korumacılık sağlamalıdır. Bunun için Turizmin çevreye verdiği zararın en alt düzeye indirilmesi, turistlere ve yerel halka doğanın ve geleneksel sosyo-kültürel çevrenin korunmasına yönelik eğitim verilmesi, turizmin yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayan, yerel yönetim ve halkla işbirliği içinde gelişen sorumlu bir ticaret olarak özendirilmesinin sağlanması, koruma kapsamındaki

²⁸⁷ KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.231

²⁸⁸ KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e. s.497

²⁸⁹ KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e. s.499

alanların yönetimi için kaynak ayrılması gereklidir.²⁹⁰ Kültür Varlıkları ve müzeler Genel Müdürlüğü, 2863 sayılı Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Yasası ile kurulan yüksek kurul ile koruma bölge kurullarına verilen görevlerin yerine getirilmesine yönelik hizmetleri yapar ya da yaptırır ve bu kurulların kararlarının alınmasına ve uygulanmasına ilişkin işlemleri yürütür ve eşgüdümü sağlar.²⁹¹ Ayrıca 1993 yılında Mavi Bayrak uygulamasına başlanmıştır. Mavi Bayrak, gerekli standartları taşıyan nitelikli plaj ve marinalara verilen uluslararası çevre ödülüdür. Temiz, bakımlı, donanımlı, güvenli dolayısıyla uygar, sürdürülebilir bir çevrenin sembolüdür. Mavi Bayrak, özünde temiz deniz suyu, sonrasında da çevre eğitimi ve bilgilendirmeye önem veren gerekli donanıma sahip, iyi bir çevre yönetimini temsil etmektedir.²⁹²

3.1.1.2.Yerel Düzeyde Çevre Örgütlenmesi

Çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesi için yerel düzeydeki örgütleri belediyeler, köyler ve il özel idaresi olarak üç kısımda inceleyebiliriz.

3.1.1.2.1.Belediyeler

Bütün kamu hizmetlerinin, merkezi idare tarafından yapılması düşünülebilir; ancak bu teknik açıdan mümkün olmayacağı gibi psikolojik açıdan da tercih edilmeyebilir. Belli bir coğrafi bölgeyi ilgilendiren hizmetlerin yürütülmesi yetkisi genellikle, bir yerel yönetim birimi olan belediyelere verilmektedir. Belediyeler, il özel idarelerinin tersine, insanların topluca oturdukları belirli ve sınırlı yerlerin idare birimleridir.²⁹³

Çevre sorunları, başta kentin ve kentlinin sorunu olarak, belediyeleri doğrudan doğruya ilgilendirir. Belediyelerin çevre korumasındaki temel görev ve

²⁹⁰ BAYKAL, Tan, **Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Merkezi Örgütlenmesi**, <http://www.mevzuatdergisi.com/2010/03a/02.htm> (05.04.2011)

²⁹¹ KELEŞ, Ruşen vd. a.g.e. s.501

²⁹² BAYKAL, Tan, **Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Merkezi Örgütlenmesi**, <http://www.mevzuatdergisi.com/2010/03a/02.htm> (05.04.2011)

²⁹³ BAYKAL, Tan, **Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi**, http://www.mku.edu.tr/image/sosyalbilimleri/file/sayi_onuc/27.pdf (02.04.2011)

yetkileri yönetsel kolluk hizmeti niteliğindedir. Bunun yanı sıra, yerel ortak gereksinimleri karşılamakla görevli olan belediyenin, çevreye yönelik, gerekli tüm hizmetleri görmesine de hukuk sistemimiz olanak sağlamaktadır.²⁹⁴

Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında kanun belediyelere beldelerin ve kentlerin temizliği ve çevre koruma ile ilgili bazı görevler vermiştir.²⁹⁵

1930 yılından itibaren birlikler kurarak çalışmalar yapan yerel yönetimler, 1964 yılında Köy İşleri Bakanlığı'nın çalışmalarıyla yerel halkın da katkıları alınarak, köy yolları, köy içme ve sulama sularını değerlendirmek üzere, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri kurulmuştur. 1978 de Yerel Yönetim Bakanlığı'nın kısa süren çalışması içinde, çok sayıda belediye birlikleri kurulmuştur. Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği de, 1978'de kurulmuş bir birliktir. Bunu bir üst birlik olan Türkiye Belediyeler Birliği izlemiştir. Ancak 12 Eylül 1980 müdahalesiyle bu birliğin çalışmaları son bulmuştur. 1982 Anayasası'nda, birliklerin kurulmasında Bakanlar Kurulu izni öngörülmüştür. 1985 yılında il özel idarelerinin tümünün katılmasıyla Vilayetler Hizmet Birliği kurulmuştur. 1984 yılında Mahalli İdareler Fon Yönetmeliği'nde yapılan değişiklikle, yerel yönetim birliklerinden faydalanmışlardır. 1990'lı yıllarda birlik tipleri çeşitlenmiştir. İçişleri Bakanlığı'nca kentsel altyapı birlikleri oluşturulmuştur. Çevre ve Turizm Bakanlıklarının özendirilmesinin de katkısı ile çevre koruma amaçlı birlikler kurulmuştur. Birlikler genellikle çok sayıda yerel yönetimin katılımıyla kurulmuşlardır ve büyük bütçeye sahip birliklerdir.²⁹⁶

2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Anakent Belediyesi Yasası'nın görevlerle ilgili 7. Maddesinde de, sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak, ağaçlandırma yapmak, sağlığa aykırı kuruluşları ve halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer

²⁹⁴ KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.234

²⁹⁵ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.143

²⁹⁶ BAYKAL, Tan, **Türkiye'de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi**, http://www.mku.edu.tr/image/sosyalbilimleri/file/sayi_onuc/27.pdf (02.04.2011)

işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak, Anakent belediyelerinin görevleri arasında sayılmaktadır.²⁹⁷

03.07.2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesi belediyelerin görev ve sorumluluklarını; “İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar.” şeklinde belirlemiştir. Aynı kanunun 15. Maddesinde de, “katı atıkların toplanması, taşınması ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak” ibaresi de belediyelerin görev ve yetkileri arasındadır.²⁹⁸

3.1.1.2.2.Köyler

1924 tarihinde çıkarılmış bulunan Köy Yasası'nda köy yönetimlerine verilen, gerek zorunlu, gerekse isteğe bağlı görevlerin birçoğu çevre sağlığını yakından ilgilendirir. Bunlardan önemli olanlar şu şekilde özetlenebilir: Köy sınırları içindeki su birikintilerini önlemek, evlerden dökülecek pis suların içme sularına karışmasını önlemek, konutların çevresini ve köy sokaklarını temiz tutmak, köyün süprüntü ve gübrelere köyden uzakça, yol üstü olmayan, sapa ve rüzgar altı yerlerde yapmak; köy yolları ve meydanının çevresine ve su kenarlarına, mezarlıklara ve mezarlıkla köy arasına ağaç dikmek; köyde herkesin yılda en az bir ağaç dikmesini sağlamaktır.²⁹⁹

Köy Kanunu'nun köye verdiği zorunlu görevler arasında çoğunluğu çevre sağlığı ile ilgili görevlerin bulunduğu görülmektedir. Sıtma ile savaş amacı ile

²⁹⁷ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.504

²⁹⁸ T.C. 5393 Sayılı Belediye Kanunu,
[http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.5393&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=\(07.04.2011\)](http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.5393&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=(07.04.2011))

²⁹⁹ KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.235

bataklıkları kurutmak, kapalı içme suyu şebekesi kurmak, gübrelik ve mezarlıkların su kaynaklarından ayrılmasını ve çöplerin köy dışına çıkarılmasını sağlamak bunlara örnek olarak gösterilebilir. Köy Muhtarlığı, 4342 Sayılı Mera Kanunu kapsamında, mera ve otlakların tespiti amacıyla oluşturulacak olan komisyonlarda yer almak (Madde 6), tahsis kararının köye duyurulması (Madde 13), mera, yaylak ve kışlakların korunması ve gözetilmesi, bu amaçla mera yönetim birlikleri kurmak (Madde 19), aşırı otlatmayı önlemek (Madde 23), mera yaylak ve kışlakların kullanımından doğan daha önce tespit edilmiş olan ödemeleri tahsil etmekle görevlendirilmiştir.³⁰⁰

3.1.1.2.3. İl Özel İdaresi

Merkezi idarenin taşra örgütü olan il, aynı zamanda bir yerel yönetimdir. Yerel yönetim olarak il, merkezi idareden tamamen ayrı olup, devlet tüzel kişiliği dışında ayrı bir tüzel kişiliğe sahiptir. Esas görevi, merkezi idarenin tüm ülke düzeyinde yaptığı hizmetlerin o il sınırları içinde de yürütülmesini ve o il sınırları içinde yaşayan insanların da bu hizmetlerden yararlanmasını sağlamaktır. İl özel idarelerinin görevleri (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005), belediye ve köy yönetimlerinin yetki alanı dışında kalan, ortak nitelikteki yerel hizmetlerdir. Belediyeler ve köyler arasındaki ortak hizmetleri yürütmekle yükümlü, “ara düzey” bir yönetim birimi olarak değerlendirilmiştir.³⁰¹

2005 yılında yürürlüğe giren 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda il özel idaresinin görev ve sorumlulukları arasında çevreyle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre; il özel idareleri; sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskan, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park

³⁰⁰ BAYKAL, Tan, **Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi**, http://www.mku.edu.tr/image/sosyalbilimleri/file/sayi_onuc/27.pdf (02.04.2011)

³⁰¹ BAYKAL, Tan, **Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi**, http://www.mku.edu.tr/image/sosyalbilimleri/file/sayi_onuc/27.pdf (02.04.2011)

ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmakla görevli ve yetkilidir.³⁰²

3.1.1.3.Gönüllü Kuruluşlar

Ekoloji düşüncesi, hayatın her alanında aktif katılımı taban demokrasisini savunmasıyla, çevresel sorunların merkezi devlet eliyle çözülemeyeceğini baştan kabul etmektedir. Ekolojik faaliyetlerin, gönüllü kuruluşların katılımı ile yerel düzeyde daha etkin sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, belirli amaçları gerçekleştirmek, fikirlerini açıklayabilmek, belirli konularda kamuoyunu aydınlatmak ve yönlendirmek için gönüllülük esasıyla çalışan gönüllü kuruluşların ekolojik dengenin sağlanmasında son derece önemli işlevleri vardır.³⁰³

Çevrenin korunmasında gönüllü örgütlü girişimler 19. yüzyılın son yarısından itibaren görülmekte ise de, bugünkü anlamda gönüllü kuruluşlar olarak ağırlıklarını hissettirmeleri 1960'lı yılların sonlarında başlamıştır. Gönüllü kuruluşlar bugün, özellikle uzun demokrasi geleneği olan ülkelerde kamu sektörü ve özel sektörden sonra “üçüncü sektör” olarak adlandırılmaktadır.³⁰⁴ Türkiye’de gerek tek parti döneminde, gerekse çevre sorunlarının toplumsal bir sorun niteliğini kazanmış olduğu daha sonraki yıllarda, çevreye yönelik çalışmalar yapan, bu amaçla kurulmuş dernek, vakıf vb. örgütlerin varlığından sez edilemiyordu. Tek partili dönemde, yani 1950 öncesinde, çevre sorunlarının sahibi yalnız devlet ve yerel yönetimlerdi. 1950-1970 arasında ise, gönüllü kuruluşların sayısında ve etkinliklerinde genel olarak bir artış gözlenmesine karşın, çevrenin korunmasını, iyileştirilmesini ve geliştirilmesini amaç edinmiş örgütler tam anlamıyla yoktur. 1960'lı yılların ortalarından itibaren çarpık ve plansız kentleşme, ulaşım, toprak spekülasyonu, gecekondu vb. sorunların üzerine gidilmeye başlanmış ve bu alanlarda gönüllü çalışmalar yapmak üzere çeşitli kuruluşlar oluşturulmuştur.³⁰⁵

³⁰² GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.144

³⁰³ GÖRMEZ, Kemal, a.g.e. s.147

³⁰⁴ YAYAN, İsmail, **Kobilerin Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Yönetimi Bağlamında Yükümlülükleri ve Malatya Organize Sanayi Bölgesinde Uygulama**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, <http://www.belgeler.com/indir?id=15g7&key=2aad341a8345ee87a8a62c06aeb67bd> s.177 (03.04.2011)

³⁰⁵ KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.242

Aşağıda amacı sadece çevre olan bazı gönüllü kuruluşların isimleri ve kuruluş amaçları yer almaktadır.

Türkiye Tabiatını Koruma Derneği: 1955 yılında kurulmuştur. Kurum 1968 yılından itibaren “insan ve tabiat” isimli dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Dernek 1960’lı yıllardan itibaren “Su Kuşları ve Islak Sahaların Korunması”, “Uluslararası Teknoloji Toplantısı (1967)” gibi toplantılar düzenlemiş ve Türkiye’nin çevre sorunları konusunda ilgilileri uyarmak üzere pek çok faaliyet yürütmüşlerdir.³⁰⁶

Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK): 1972 yılında Türkiye’nin ilk gönüllü çevre kuruluşlarından biri olarak İstanbul’da kurulmuş, 1975 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla “ Kamu Yararına Çalışan Dernek ” statüsüne alınmış, 1985 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından, kuruluş isminin “ Türkiye Çevre Koruma Ve Yeşillendirme Kurumu” olarak tescili uygun görülmüştür. Yeşil alanları koruma ve güzelleştirme konulu yayın, toplantı ve çalışmaları sürdüren kurum vizyon ve misyonunu şu şekilde belirlemiştir.

1. VİZYON 2022: Doğa ve çevre koruma politikalarına bilimsel temelli ve insanı da gözeten bir yaklaşımla etki etmek. Bölgesel, yerel ve ulusal doğa koruma örgütlenmeleri için birleştirici ve güçlendirici olmak. Eğitime önem veren, aktif gönüllülere dayalı bir kurumsal yapıyı ve hafızayı esas alan, etkili, tanınmış, güvenilir bir doğa ve çevre koruma kurumu olmak.
2. MİSYON 2010: Doğayı ve çevreyi korumak için;
 - Ulusal Doğa Koruma Konfederasyonu’nun kuruluşunu sağlar, doğa ve çevre konusunda çalışan sivil toplum kuruluşlarını güçlendirir, yeni yerel ve bölgesel girişimlerin kurulmasına destek verir.
 - Yerel ve ulusal politikaların oluşumuna katılır, yön verir, tavır alır ve gerektiğinde diğer sivil oluşum ve kuruluşlarla işbirliği yapar.
 - DESTEKİZ programı ile gönüllü ve sivil öncelik projelerine kurumsal destek olur.

³⁰⁶ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.147

- Koruma-kullanma dengesi çerçevesinde, somut çıktılarının elde edilebildiği doğal alanlarda katılımcı yönetim modelleri geliştirir. Acarlar Longozu'nda doğal alan yönetim modeli uygular, ziyaretçi ve eğitim merkezi işletir.
- Çocuk ve Akasya gibi gençlik programları uygular.³⁰⁷

Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD): 1975 yılında kurulan, merkezi İstanbul olan bir Sivil Toplum Kuruluşudur. Kuruluşundan 15 yıl sonra, Bakanlar Kurulu kararıyla “Kamu Yararına Çalışan Dernek” statüsü kazandı. Dernek amacını: “Türkiye'nin olağanüstü zengin bitki ve hayvan türleri ile bunların doğal yaşam alanlarının değerinin farkına varılması, koruma altına alınması” olarak belirlemiş ve dernek bu amaçla; koruma projeleri yürütmekte, ilgili yasaların uygulanabilmesi için lobi faaliyetleri sürdürmekte, kamuoyu, yerel ya da merkezi yöneticiler ve şirketlerle işbirliği yapmaktadır.³⁰⁸

Türkiye Çevre Vakfı (TÇV): 1 Şubat 1978'de kurulan vakıf, Medeni Kanun hükümlerine göre çalışan, kar amacı gütmeyen bağımsız bir gönüllü kuruluştur. Sürdürülebilir kalkınma ve biyolojik zenginlikler gibi yeni kavramların Türkiye'de yerleşmesini sağlayan TÇV; Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği içindedir. “UNEP Türkiye Komitesi”, çalışmalarını Türkiye Çevre Vakfı'nın hukukî yapısı içinde sürdürmektedir. İlk yıllarda, çalışmaları daha ziyade kamuoyunu aydınlatma ve uyarma şeklinde yürüten Vakıf, özellikle son yıllarda bu tarzı değiştirmiş, çevre kavramının toplumda kabul edilmesi ve önemsenmesi karşısında; daha ziyade teknik ayrıntılara inen ve başka kuruluşların fazla ilgilenmediği alanlardaki hizmetlere ağırlık vermeye başlamıştır. Avrupa Birliği'nin politikaları, Gümrük Birliği'nin çevre yönünden neler getirdiği, serbest ticaret anlaşmaları, genel olarak gönüllü kuruluşların demokratik sistemdeki yeri, yenilenebilir enerji, karbon emisyonları,

³⁰⁷ Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Vakfı,
<http://www.turcek.org.tr/pages.php?page=hakkimizda&id=54&item=0,54> (11.04.2011)

³⁰⁸ Doğal Hayatı Koruma Derneği,
http://www.turkcebilgi.com/do%C4%9Ffal_hayat%C4%B1_koruma_derne%C4%9Fi/ansiklopedi
(11.04.2011)

biyolojik çeşitlilik gibi konular, TÇV'nin son yıllarda öncelik tanıdığı konular olmuştur.³⁰⁹

Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL): Türkiye'nin doğal ve kültürel mirasını korumak amacıyla 1990 yılında vakıf statüsünde kurulmuş, bir sivil toplum kuruluşudur. Doğal kaynakları, kültürel mirası ve insanı bir bütün olarak ele alan ÇEKÜL, doğal ve kültürel çevreyi korumak için kent-havza-bölge-ülke ölçeğinde projeler geliştirmektedir. ÇEKÜL'ün "koruma-değerlendirme-yaşatma" amaçlı projelerinin hayata geçirilebilmesi ve sonuç alınabilmesi için benimsenen strateji "kamu-yerel-özel birlikteliğine" öncelik verilmesidir.³¹⁰

Deniz Temiz Derneği (TURMEPA): Türkiye'nin kıyı ve denizlerinin korunmasını ulusal bir öncelik haline getirmek ve gelecek nesillere temiz denizlerin kucakladığı yaşanabilir bir Türkiye bırakmak amacıyla 8 Nisan 1994 yılında Rahmi M. Koç'un kurucu başkanlığında, Deniz Ticaret Odası ile birlikte başlatılmış bir sivil toplum hareketidir. 1995 yılında yayınladığı "Denizleri Koruma Deklerasyonu" BM Çevre Programı, IMO, UNEP, The Club of Rome, ICS and IUCN gibi organizasyonların uluslararası platformlarda desteklerini almıştır. Dernek hedeflerini şöyle sıralamıştır:

- Kişisel sağlık, refah ve Türkiye'nin ekonomik geleceği için oluşan önemli riskler hakkında kamusal farkındalığı arttırmak,
- Halkı deniz ve sahil çevresinin süregelen tahribatına karşı, müsamaha göstermemeleri konusunda, faaliyete geçmeleri için teşvik etmek,
- Denizlerin uzun süre korunmasını sağlamak için, çocuklarda ve gençlerde çevre bilinci yaratmak,
- Öncelikli tehdit altındaki deniz çevrelerini korumak, Türkiye'nin uluslararası çevre kurallarını ve AB üyeliğinin gerektirdiklerini karşılamasını sağlamak,

³⁰⁹ Türkiye Çevre Vakfı: Yapısı ve Hizmetleri, <http://www.cevre.org.tr/> (11.04.2011)

³¹⁰ Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı, <http://www.cekulvakfi.org.tr/icerik/icerik.asp?sayfaID=1> (11.04.2011)

- Hükümeti ve kamu sektörünü, deniz çevresine zarar veren faaliyetler konusunda uyarmak ve etkili yasa uygulamaları için, halkı harekete geçirmektir.³¹¹

Greenpeace (Yeşil Barış): Greenpeace, birkaç kişinin kiraladıkları eski bir tekne ile nükleer denemeleri protesto etmek için ABD'nin Alaska eyaletinden, Amchitka'daki nükleer deneme sahasına gitmeleri ile 1971 yılında Kanada'nın Vancouver şehrinde doğmuştur. Dünya üzerinde birçok ülkede etkin, kâr amacı gütmeyen çevreci bir örgüttür. 1971'den bu yana dünyanın dört bir yanında çevre katliamlarına karşı mücadele vermektedir. Çalışmalarını bağımsız olarak sürdürmek için devletlerden, şirketlerden ya da siyasî partilerden bağış veya sponsorluk kabul etmez. Tüm çalışmalarının kaynağını sadece bireylerden aldığı maddî ve manevî destek oluşturur. Greenpeace, gezegeni yaşanmaz hâle getiren çevre suçlarına karşı bilimsel verilere dayanan kampanyalar yürütür ve şiddet içermeyen doğrudan eylemlerle tanıklık ederek bu suçları basın aracılığıyla gündeme getirir. Merkezi Amsterdam'da bulunan örgütün, 45 ülkede 28 bölge ofisi bulunmaktadır. Greenpeace Türkiye, uluslararası çevre kuruluşu Greenpeace'in Akdeniz Ofisi'ne bağlı olarak 1992 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlamıştır. Kuruluş dünyayı tehdit eden en önemli çevre sorunları üzerinde çalışır ve çözümler önerir. Türkiye Ofisi şu anda enerji ve iklim değişikliği, toksik maddeler, denizler, Nükleer Silahsızlanma alanında etkin çalışmalar yürütüyor. Sürekli maddi destekte bulunan yaklaşık 25 bin destekçisi ve İstanbul ofisinde 12 tam ve yarım zamanlı çalışanı bulunmaktadır. Kuruluşun başlıca çalışma alanları ise aşağıdaki gibidir:

- Okyanuslar ve yaşlı ormanların korunması.
- İklim değişikliğini durdurabilmek için fosil yakıtların kademeli olarak sonlandırılması ve yenilenebilir enerjilerin teşvik edilmesi.
- Nükleer silahlanma ve nükleer kirliliğe son verilmesi.
- Temiz ve geri dönüştürülebilir enerjinin kullanılması.
- Zehirli kimyasalların ortadan kaldırılması.

³¹¹ **Deniz Temiz Derneği** (TURMEPA), <http://www.turmepa.org.tr/hakkimizda/hedefler.aspx> (11.04.2011)

- Genleri ile oynanmış organizmaların doğaya bırakılmasının önlenmesi.
- Savaşların önlenmesi.
- Küresel Isınmanın durdurulması.
- Ticari amaçlı balina avının kontrol altına alınması.³¹²

Yukarıda bazılarına değindiğimiz çevre ile ilgili gönüllü kuruluşların dışında kalan daha birçok dernek ve kuruluş vardır. Bunların tümünün sayılarının 250'yi geçmiş olduğu söylenebilir.³¹³

3.2.CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN 1970'LERE ÇEVRE KORUMA DÜŞÜNCEİ VE ÇEVRE POLİTİKALARI

Sanayileşmeye paralel olarak yaşanan kentleşme neticesinde ortaya çıkan çevre sorunları ile Türkiye'nin karşı karşıya gelmesi, diğer sanayileşmiş ülkelere göre daha geç olmuştur. Çevre sorunlarının dünyayı tehdit eder hale geldiği 1970'li yıllar çevre sorunlarının uluslararası düzeyde ele alındığı yıllardır. Türkiye de çevre politikaları oluşturmaya 1973 yılından itibaren başlamıştır. Bu tarihten önce çevre korumada bazı kanunlar uygulanmaya konmuş olsa da sürdürülebilirlik anlayışında olmamış daha çok kirliliği önleyici ya da yasaklayıcı nitelikte kanunlar yürürlüğe girmiştir. Kısaca Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun politikalara yönelmesi 1970'li yıllardan itibaren olmuştur.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye'nin sorunları Osmanlı'dan kalan sorunlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları 1920'li yıllarda daha çok iktisadi tedbirlere önem vermişler, başkent Ankara dışında çevre ile ilgili konulara fazla ilgili değildirlere. Ancak Umumi Hıfzıssıhha, Belediye Kanunu ve Köy Kanunu gibi temel hukuki düzenlemelerde çevre kirlenmesini önleyici bazı tedbirler getirilmiştir. Örneğin Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda sıhhatli bir nesil yetiştirmekten bahsedilmektedir. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul, Şehremaneti

³¹² Greenpeace, http://tr.wikipedia.org/wiki/Greenpeace#Temel_.C4.B0lkeleri (11.04.2011)

³¹³ KELEŞ, Ruşen vd. **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.320

Mecmuası, Mimar Mecmuası, İller ve Belediye Dergisi gibi bazı yayınlarda çevre ile ilgili bazı konulara yer verilmiştir.³¹⁴

Çevre bilincinin henüz oluşmadığı ve çevrenin bir kavram olarak ortaya çıkmamış olduğu bu dönemde çevre koruma, geliştirme ve çevre kirliliğini önleme gibi etkinlikler ilgili ve yetkili bir birime değil de diğer bakanlıklar ve kuruluşlara yan görevler olarak verilmiştir. Bu dönemde çevreye ilişkin ilk düzenleme içeren kanun, 1925 yılında Ebniye Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 642 sayılı kanundur.³¹⁵

Cumhuriyet Dönemi'ndeki imar, kentlerin ağaçlandırılması, hayvanların korunması, genel temizlik, sıtma, verem gibi hastalıklarla mücadele konuları 1923-1963 yılları arasında görev yapan 27 hükümetin programları arasında yer almıştır. 1926 yılında çıkarılan kanunlardan "Köy Kanunu"nda temizlik, hastalıklarla mücadele, koruların korunmasına; "Limanlar Kanunu"nda denizlerin korunmasını sağlayan çeşitli hükümlere; "Türk Medeni Kanunu"nda çevre ile ilgili düzenlemelere yer verilmiş ve bu kanun 1983 yılında kabul edilen 2872 sayılı "Çevre Kanunu" yürürlüğe girene kadar hükümleri uygulanmaya devam etmiştir.³¹⁶

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu, belediyeleri çevre koruma ve kirliliğin önlenmesi amacıyla çok geniş görev ve sorumluluklar vermiştir. Beldenin harita, kadastro ve imar planlarının yapılmasının zorunlu hale getirildiği, hastaneler kurmak ve ucuz belediye konutları yaparak kiraya vermek gibi çevre sorunlarını önlemeye yönelik birçok görevi de yine belediyelere yükleyen kanun, dönemine göre oldukça önemli hükümler içermektedir.³¹⁷

1937 yılında çıkarılan "Kara Avcılığı Kanunu", yabani hayvanların keralsız avlanılmasının ve neslinin tükenmesini önlemeyi içeren hükümlere yer vermiştir.³¹⁸ Ormanlarla ilgili düzenlemelerde, 1937 yılında Orman Kanunu çıkarılarak ormanların devletleştirilmesi gündeme gelmiş ve ilk defa orman tanımı yapılarak

³¹⁴ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.120

³¹⁵ BOZKURT, Yavuz, **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikalarının Dönüşümü**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2010, s.12

³¹⁶ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.64

³¹⁷ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.13-14

³¹⁸ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.65

avlanma, bitki ve bitki ürünlerinin toplanması izne bağlanmıştır. 1956 yılında çıkarılan 6831 sayılı Orman Kanunu, ormanları nitelikleri bakımından muhafaza ormanları, milli parklar ve istihsal ormanları olarak gruplandırmaktadır. Aynı kanun ile ormanların, otlak ve meraların korunması ayrıntılı hükümlere bağlanmış, kaçak ağaç kesimi yapanlara ağır yaptırımlar öngörülmüştür. 1960 yılında çıkarılan 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun ile yeraltı sularının mülkiyeti, işletme sahalarının tespit ve ilanı, bu sahalarda kuyu açılması, ilan edilmiş yeraltı suyu işletme sahaları dışında yeraltı suyu aranması ve kullanılması gibi konuları içerirken ayrıca su kaynaklarının korunmasına yönelik hükümleri çevre ile ilgili doğrudan düzenlemeler içermektedir.³¹⁹

1945-1946 yıllarından sonra dernek kurma hürriyetinin tanınmasıyla birlikte, toplumda kısmen de olsa çevre duyarlılığı oluşmuş ve Türk Tabiatını Koruma Derneği (1955) gibi derneklerin sayısı ve faaliyetleri artmıştır. 1950’li yıllarda da resmi politikada bir değişiklik görülmeye başlanmış, Orman Kanunu, İmar Kanunu gibi düzenlemelerde çevre korumaya yönelik önemli hükümler getirilmiştir. Kuşçenneti, Yozgat Çamlığı, Aslantaş bu dönemlerde Milli Park ilan edilmiştir.³²⁰ Bunların yanında 1950 yılında çıkarılan “Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun”, 1956’da çıkarılan “Ormanlar Kanunu”, 1957’de Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu”, 1960’da “Yeraltı Suları Hakkında Kanun”, 1966’da “Gecekondular Kanunu” ve 1971’de çıkarılan “Su Ürünleri Kanunu” çevre konusundaki diğer düzenlemelerdir.³²¹

II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeni bir değişim sürecine giren Türkiye, nüfusun ve kentleşme hızının artması sonucu artan ekonomik talebin karşılanması için çözüm olarak planlı kalkınma dönemine geçmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’de 1962 yılından itibaren planlı kalkınma dönemi başlamış ancak 1962 yılına yetiştirilemeyen “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” 1963-1967 yılları için hazırlanmıştır. 1962 yılından itibaren planlı ekonomiye geçen Türkiye’de yaşanan hızlı değişim sürecinin en olumsuz etkileri çevre üzerinde gerçekleşmiştir. Tarımda makineleşmeyle birlikte meralar sürülmeye; arıtma sistemlerinin gelişmemiş olması sebebiyle akarsular ve

³¹⁹ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.15-16

³²⁰ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.120

³²¹ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.108

göller kirlenmeye; plansız kentleşme ile verimli toprak alanları kaybedilmeye ve başta Ankara olmak üzere büyük kentlerde ciddi boyutlarda hava kirlilikleri oluşmaya başlamıştır.³²²

Çevre sorunlarının dünya gündeminde önemli bir yer edinmeye başladığı bu dönem içerisinde 1972 yılında gerçekleştirilen BM Stockholm Konferansı, Türkiye'de de çevre bilincinin artmasına yol açmış ve bu tarihten itibaren oluşturulan çevre politikalarının direkt olarak çevre sorunlarını çözmeye yönelik olması gerektiği gerçeği kabul görmüştür.³²³

Türkiye'de 1970'li yıllarda çevre sorunlarına karşı kitlesel tepkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki 25 Temmuz 1975 yılında Samsun Bakır İzole Tesisleri'nde çıkan zehirli gazlardan zarar gören 21 ve mahalle halkının iki kilometrelik sessiz yürüyüşü, ikincisi ise 1978 yılında İzmit balıkçıların körfezde yüzlerce tekne ve kayıkla düzenlediği gösteridir.³²⁴

1966 yılında çıkarılan gecekondular kanunu, mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondular yapımının önlenmesi ve bu amaçla alınması gereken tedbirleri uygulamaya koymuştur. 1971 yılında çıkarılan 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, su ürünlerinin korunması, üretilmesi ve kontrolünün sağlanmasına ilişkin ayrıntıları düzenlemiştir. Ayrıca iç sularda, trol ile dip su ürünleri avlanmasının kesin olarak yasaklanması, bomba ve dinamit gibi patlayıcılar, elektrik akımı, elektroşok ve zehirli maddelerle avlanmanın yasaklanması gibi hükümler çevre konusunda gelinen noktadaki gelişmelerin yansımasıdır. 1973 yılında çıkarılan Su Ürünleri Tüzüğü ile bazı düzenlemeler yapılmış 1986 yılında günümüz şartlarına uygun bir biçimde yeniden düzenlenerek 3288 sayılı Su Ürünleri Kanunu olarak yürürlüğe girmiştir. 1973 yılında yürürlüğe giren Eski Eserler Kanunu ile eski eserlerin korunması ve bu çerçevede eski eser kaçakçılığını ve ticaretini önlemek hedef alınmıştır.³²⁵

³²² KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.65-66

³²³ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.17

³²⁴ GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.121

³²⁵ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.18-20

3.3.KALKINMA PLANLARINDA ÇEVRE POLİTİKALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Planlı ekonomilerde, çevre ile ilgili politikaların kalkınma planlarında yer alması doğaldır. Bu bağlamda Türkiye’de, 1963-1972 yılları arasını kapsayan ilk iki planda, çevre sorunları için özel bölümler ayrıldığı ve ayrıntılı politikalar oluşturulduğu söylenemez. Bu planlarda genel olarak “çevre sağlığından” söz edilmiştir.³²⁶ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın “Sosyal Kalkınma ve Gelişme” ve Tarım ve Endüstriyel Üretim” bölümlerinde kısmen çevre konusuna değinilmiş ve sanayileşmenin gelişme üzerindeki etkisine dikkat çekilmiş ancak yarattığı kirlilikten söz edilmemiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise, kentsel problemler ve sağlık politikalarına uygun kentleşme stratejileri belirlenmiş; ancak, yine çevre konusunda ayrı bir düzenlemeye yer verilmemiştir.³²⁷

Bu bölümde 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan başlayarak kalkınma planlarında çevre politikaları ve bu politikalarda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ele alınacaktır.

3.3.1.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Çevre olgusunun geniş bir şekilde ele alınıp, ayrı bir bölüm olarak yer aldığı ilk düzenleme 1973-1977 yıllarını kapsayan 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1978 Ara Programıdır. Planda, ülkenin su, hava ve kıyı gibi belli başlı çevre sorunlarına dikkat çekilmekte ve bunların “bir bütün olarak, planlama sisteminin içinde incelenmesinin gereği” vurgulanmaktadır.³²⁸

Çevre sorunları Devlet Planlama Teşkilatı’nın koordinasyonu ile bakanlıklar ve diğer resmi kuruluşlar tarafından yapılacak çalışmalarla belirlenecek ve kurulacak merkezi bir örgüt tarafından çözümlenecektir. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Türkiye’nin çevre politikasının ilk esasları ortaya konmuştur. Bunlar:³²⁹

³²⁶ KELEŞ ve HAMAMCI, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.250

³²⁷ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.66

³²⁸ KELEŞ ve HAMAMCI, a.g.e. s.250

³²⁹ EGELİ, Gülün, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1996, s.89-90

- Türkiye'nin çevre sorunlarının belirlenmesi,
- Ekonomik gelişmeyi ve sanayileşmeyi engellemeksizin çevre politikalarının, oluşturulacak mevzuatla belirlenmesi ve uygulamaya aktarılması,
- Toplumun, çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik eğitimden geçirilmesi,
- Ankara'da yaşanan hava kirliliği sorununun yeniden gözden geçirilmesi,
- Tarım ilaçlarının sebep olduğu kirlenme,
- Su kirliliği.

Bu dönemde, Türkiye'de çevre sorunlarına gelir azlığı ve kaynakların yeterince kullanılmamasının neden olduğu varsayımı altında, çevre politikalarını belirleyen temel yaklaşım, çevre politikalarının sanayileşme ve gelişmeye zarar vermemesidir. Stockholm Konferansı'nın etkilerinin açıkça görüldüğü bu planda, "Çevre sorunlarını ileri sürerek gelişme çabalarının yavaşlatılmasını istemenin mümkün olmadığı" konusu özellikle vurgulanmaktadır.³³⁰ Yani planda, gelişmekte olan ülkelerdeki durumun Türkiye için de geçerliliği ile sanayileşme ve kalkınmaya zarar verebilecek çevre politikalarının kabul edilemezliği vurgulanmıştır. Daha sonra koordinasyon sağlayıcı bir merkezi kuruluşa olan gereksinimin tespiti yapılmış ve bu tespitlerden sonra planın temel ilkeleri belirlenmiştir. Bu ilkeler şunlardır:³³¹

- İnsan-çevre ilişkilerinde, rasyonel bir denge içinde sürdürülebilir bir toplum yapısına toplumsal ve ekonomik kalkınma ile ulaşılabilir.
- İleride kurulacak sanayi tesislerinin, çevreyi kirlenme derecelerinin önceden tahmin edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması.
- Çevre sorunlarını çözmeye çalışırken, kalkınmaya ayrılan fonların olumsuz yönde etkilenmemesine dikkat edilecektir.
- Çevre konusunda planlama kararları ile bakanlıklar arasındaki eşgüdüm DPT tarafından yapılacaktır.
- Ülkedeki çevre sorunlarının tespiti amacıyla bir yandan araştırma çalışmaları yapılırken, diğer yandan uluslararası çalışmalar izlenecektir.

³³⁰ MENGİ ve ALGAN, **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s.228

³³¹ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009 s.402

Bu plana ait dönem içinde çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan biri, Akdeniz'in kirlenmeye karşı korunmasını, deniz ortamı ve kıyı alanlarındaki bozulmanın önlenmesini, Akdeniz halkının yaşam şartlarını uzun dönemli hedefler çerçevesinde iyileştirmek için kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak üzere uluslararası düzeyde "Akdeniz Eylem Planı" adı altında 4 Şubat 1975 tarihinde oluşturulan girişime Türkiye'nin de katılmasıdır.³³²

Türkiye'de 3. BYKP ile birlikte, çevre sorunlarına yönelik politika belirleme yönünde ilk adımlar atılırken çevre örgütlenmesi ve çevre hukukunun oluşturulması yönünde tartışmalar başlamış ve çevre yönetimi kavramı gündeme gelmiştir. Ancak bu dönemde, çevre örgütlenmesinde yaşanan sorunlar ve kurumsal karmaşa ile yasa, yönetmelik ve uygulamalardan kaynaklanan yetki ve görev karmaşasının yaşandığı görülmektedir.³³³ Teknik düzeydeki yetersizlikler ve uygun çözüm yollarının bilinmemesi nedeniyle çevre sorunları tanımlanmış fakat çevresel standartlar belirlenememiş, toplumun bilinçlendirilmesinde de istenen düzeye gelinememiştir.³³⁴

Stockholm Konferansı'nda olduğu gibi bu plan dönemi politikalarında da öncelikli olarak, ekonomik gelişmenin benimsendiğini, sürdürülebilir gelişmenin gereği olan çevre ile ekonomik ve sosyal gelişme arasındaki dengeyi sağlayacak ilkelerin yer almadığı görülmektedir.³³⁵ Her ne kadar 3. BYKP'nda ayrı bir "Çevre" bölümü açılmış olsa da; bu plan temel ilke olarak, kalkınma ve sanayileşmeye zarar verecek politikaların benimsenmemesi gereğini vurgulamış bir plandır.

3.3.2.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

4. BYKP, çevre konusunda önleyici politikaların esas alınmasını kabul ederek, temel yaklaşım olarak sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde çevrenin de dikkate alınmasını öngörmektedir. Bu dönemde Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuş ve 1983 yılında da 2873 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yine bu kanunla beraber Milli Parklar Kanunu, Kültür ve Tabiat

³³² SENCAR, Pelin, a.g.e. s.112

³³³ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.47

³³⁴ EGELİ, Gülün, a.g.e. s.90

³³⁵ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.70

Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiş; Ankara'nın hava kirliliği, Haliç ve gemi yapım tezgâhlarının nakli ile ilgili projeler yine bu dönemde gündeme gelmiştir.³³⁶

Kaynakların yanlış kullanılmasıyla çevrenin tahrip edildiği, sanayide ve turizmde kalkınma hedefinin arkasına sığınarak doğal ve tarihi zenginliklerin tahrip edilmemesi gereği bu planda vurgulanmıştır. Ayrıca, sosyal refahın ve turizmde kalkınmanın, temiz bir çevre ile sağlanabileceğine dikkat çekilmiştir.³³⁷

Bu plan döneminde çevreye geniş yer ayrılmıştır ve çevre sorunlarının toplumsal değişim süreci ile birlikte çözüme kavuşturulması temel ilke olarak benimsenmiştir. Planın ikinci kısmının 3. Bölümünde "Kentleşme ve Belediyeler" başlığı altında "Çevre Sorunları"na yer verilmiştir. Bu başlık altında belirlenen çevre politikaları ise aşağıdaki gibidir:³³⁸

- Mevcut çevre sorunlarını giderici yaklaşımlarda, alternatif çözüm önerileri dikkate alınarak sosyo-ekonomik ve ekolojik yapıya en uygun çözümler seçilecektir. Çevre sorunlarını gidermeye yönelik önlemler yöresel ortamın özelliklerine göre yapılacaktır. İnsan sağlığı için yakın tehlike yaratan yörelerle ilgili çevre projeleri öncelikle uygulamaya konulacaktır.
- Ankara'nın hava kirliliğine çözüm getirici projeler hazırlanarak, yapılabiliği olanlar plan döneminde uygulamaya konulacaktır.
- İstanbul Haliç'in rehabilitasyonu ile İzmit Körfezi'nin çevre sorunları bakımından uluslararası işbirliği olanakları da dikkate alınarak, yeniden düzenlemelerine yönelik çalışmalara etkinlik kazandırılacaktır.
- Arazi kullanım planı olmayan durumlarda, yörelerin ekolojik özellikleri ve çevreyi koruma önlemleri dikkate alınacaktır.
- Yerel çevre politika ve uygulama kararlarının oluşumunda gerekli bilgi birikimini sağlamak üzere yerel yönetimle merkezi yönetim arasında iletişim ağı kurulacak, kararların yerel yönetimlere doğru kaydırılmasına ağırlık verilecektir.

³³⁶ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.50

³³⁷ EGELİ, Gülün, a.g.e. s.90

³³⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1973/plan4.pdf> s.297 (09.03.2011)

- Çevre sorunları konusunda çalışan vakıf, dernek ve benzeri gönüllü kuruluşların plan doğrultusundaki faaliyetleri desteklenecek ve özendirilecektir.
- Tarihi çevrenin ve önemli savaş alanlarının, kırsal ve kentsel dinence bölgelerinin saptanması, korunması ve ulusal tarihi arklar çerçevesinde iç ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi çalışmalarına hız verilecektir.
- Büyük kentlerin yoksun bulunduğu yeşil alanlar kısa sürede çoğaltılacak ve halkın hizmetine sunulacaktır.
- Uluslararası düzeydeki yasal, bilimsel ve teknolojik gelişmeler yakından izlenerek, bölgemizi ilgilendiren konularda etkin tutum takınılacaktır.

4. BYKP’nda uygulanan politikaların 3. BYKP politikalarından temel farkı, hem önleyici hem de onarıcı nitelikte olmasıdır. Ayrıca bu politikaların bir kısmı, bir önceki plan döneminde var olan politikalardan; bir kısmı ise, üzerinde ilk kez politika üretilen konulardan oluşmuştur. Yine bu planın çevre konusundaki temel ilkesinde, çevrenin sanayileşme, tarım ve kentleşme ile birlikte ele alınacağı belirtilmiş olmasına rağmen 4. BYKP’nın Temel Politikaları bölümünde çevre kavramına yer verilmemiştir.³³⁹

Plan, çevreye ilişkin yeni politikalara sahip olmakla birlikte, idari yapılanmadan ve mevzuat çalışmalarından içerikte hiç söz edilmemiş olması, planın en büyük eksikliği olarak görülmüş ve bu politikaların sadece devlet açısından çevreye verilen önemin arttığına bir göstergesi olduğu belirtilmiştir.³⁴⁰

Plan, düzenlenen bazı yasa ile yönetmelikler ve taraf olunan uluslararası anlaşmalar yoluyla uygulanmaya çalışılmıştır. Türkiye, 1982 yılında Birleşmiş Milletler Doğa Şartı’nı kabul etmiştir. Yine bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri, 1982 Anayasası’nın 56. Maddesinde çevre kavramının, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşın ödevidir” hükmü ile anayasal norm temelinde yer almış olmasıdır.³⁴¹

³³⁹ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. 75

³⁴⁰ EGELİ, Gülün, a.g.e. s.91

³⁴¹ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.114-115

4. BYKP'nın uygulandığı dönemde çevreye ilişkin kurumsal yapıda bazı gelişmeler gözlenmekle birlikte, politikaların beklenen sonucu vermediği ve Başbakanlık Çevre Örgütü'nün de beklenen eşgüdümü gerçekleştirmediği görülmektedir.³⁴²

3.3.3.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

5. BYKP dönemi, ülkede çevre ile ilgili konulara ilginin arttığı bir dönemdir. Bu planda çevre sorunları “Sosyal Hedef ve Politikalar” adlı bölümde ele alınmış ve ilk kez temiz bir çevre için izlenmesi gereken politikalara yer verilmiştir. Planın hazırlandığı dönemde çalışmalarına başlanan ve sürdürülebilir gelişme kavramının ilk kez açıkça tanımlandığı Ortak Geleceğimiz adlı raporun da etkisi ile planda çevre konusundaki temel yaklaşım; sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması, olası bir kirliliğin engellenmesi değil, kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabileceği en iyi şekilde kullanılması, korunması ve geliştirilmesi şeklinde belirlenmiştir.³⁴³ Bu bağlamda plan şu esasları kabul etmiştir.³⁴⁴

- Çevre sorunlarının bir bütünlük içinde ve koordineli olarak ele alınması.
- Doğal ve yapay çevredeki bozulmaların önlenmesi ve bu çevrelerin geliştirilmesi.
- İnsan sağlığı ve canlı varlıkların korunması amacıyla çevre kirliliğine yol açan faktörleri ortadan kaldıracı veya en aza indirici gerekli önlemlerin alınması.
- Kirlenme ve bozulmanın yoğun olduğu yerlere öncelik tanınarak gerekli program ve projelerin acilen yürürlüğe konması.

Sosyal Hedef ve Politikalar adlı bölümde yer alan “Çevre Sorunları” başlığı altında, çevre sorunlarının mevcut durumu ile ilgili saptamalar ile çevre konusundaki temel ilke ve politikalar belirlenmiştir. Bunlar aşağıdaki şekildedir.³⁴⁵

³⁴² ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.404

³⁴³ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.79

³⁴⁴ ERTÜRK, Hasan, a.g.e. s.404

³⁴⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf> s.171 (10.03.2011)

- Ülkemiz şehirleşme, erozyon ve tabii afetlerin sonucu olan çevre kirlenmeleri ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin getirdiği çevre sorunları ile karşı karşıyadır.
- Ülkemizde tabii kaynakların kullanımında ekolojik denge gözetilerek, bu kaynakların gelecek nesillerin de kullanabileceği şekilde korunması ve geliştirilmesine önem verilecektir.
- Arazi kullanımı ve yatırım kararlarında çevre sorunları planlama aşamasında teşhis edilecek ve ilgili mevzuatın gerektirdiği tedbirler alınacaktır. Havza boyutunda su kalitesinin değerlendirilmesine ve su kaynaklarının kullanımında rasyonel bir düzenlemeye önem verilecektir.
- Marmara denizi, Haliç, İzmit ve İzmit Körfezi gibi su kirlenmesinin aşırı olduğu yerlerde mevcut sanayiler tasfiye işlemlerinde gerekli tedbirleri alacaklardır.
- Yatırım projelendirme, ön izin, tesis izni, proje değerlendirme, üretim aşamalarında çevre faktörü sistematik olarak değerlendirilecek ve sanayi atıkları denetlenecektir.
- İçme ve kullanma suyunda insan sağlığının gerektirdiği şartların yerine getirilmesi sağlanacak, su kaynaklarının değişik kullanım amaçlarını göz önünde bulunduran alıcı ortam ve atık standartları düzenlenecektir.
- Başta Ankara olmak üzere hava kirliliğinin sağlık yönünden ciddi tehlike teşkil ettiği şehirlerde acil tedbirler alınacak, bu amaçla hava kirliliği kontrol istasyonları ağı geliştirilecek, iyi kalitede ve yeterli miktarda yakıt temin edilerek soruna köklü çözümler bulmak için yeni yakıt türleriyle ısınma proje çalışmaları yapılacaktır.
- Çevre alanında sürdürülmesi gerekli olan araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik tanınarak ilgili üniversite ve kuruluşlar desteklenecektir.

5. BYKP döneminde belirlenen bu ilke ve politikalar, uluslararası bazı düzenlemeleri kabul etmek ve ulusal düzeyde yeni oluşumları gerçekleştirmek suretiyle uygulamaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu dönem içerisinde göreve başlayan Akbulut Hükümeti programında, ekonomik gelişme ile çevre koruma arasındaki ilişkiye ve bu iki kavramın birbirlerini

desteklediği değinilerek ilk kez bir hükümet programında, sürdürülebilir gelişmenin ana teması yer almıştır. 1984 yılında, Başbakanlık Çevre Örgütü kaldırılarak yerine Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuş ve yerel yönetimlerin etkinliğinin artırılması amacı ile doğrudan mahalli çevre kuralları ile ilişkilendirilmiştir. Aynı yıl, “Kıyı Kanunu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ve “Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği” yürürlüğe girmiştir. 1986 yılında “Özel Çevre Koruma Bölgeleri Kurumu Başkanlığı” kurulmuştur. Bunların yanında “Hava Kalitesi Koruma Yönetmeliği” ve “Gürültü Kontrol Yönetmeliği” de çıkarılarak yürürlüğe konulmuştur.³⁴⁶

3.3.4. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

6. BYKP döneminde Türkiye’deki çevre politikalarının gelişimini etkileyen ulusal ve uluslararası anlamda birçok önemli gelişme yaşanmıştır. 1990 yılında Kıyı Kanunu yürürlüğe girmiş, aynı yıl Ozon Tabakasının Korunması ile ilgili Viyana Sözleşmesi ile Montreal Protokolü’ne katılmamız onaylanmış ve 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Türkiye 1992’de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’na (UNCED) katılmış ve Rio Deklarasyonu ile Biyolojik Çeşitlilik Anlaşmaları imzalanmış, Gündem 21 benimsenmiş, ancak İklim Değişikliği Anlaşması’na imza atılmamıştır. Bunların yanında 1992 yılında Karadeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi imzalanmış ve 1993 yılında Çevre Temizlik Vergisi, ÇED ve Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmelikleri yürürlüğe girmiştir.³⁴⁷

Türkiye’nin beş yıllık kalkınma planlarına ait çevre politikalarında sürdürülebilir kalkınma kavramına ilk kez bu plan döneminde yer verilmiştir. Bunun nedeni, kavramın küresel düzeyde yaygınlığını ve içeriğini kazandığı “Ortak Geleceğimiz (Brundtland)” adlı raporun yayınlanması ve bu rapora bağlı olarak küresel düzeyde yaşanan gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkisidir. Ortak Geleceğimiz raporunda yapılan sürdürülebilir kalkınma tanımı ile tam uyum içerisinde olan 6. BYKP’nin çevre konusundaki temel ilkesi ise; “İnsan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde

³⁴⁶ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.83

³⁴⁷ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.52

doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak” olarak belirlenmiştir.³⁴⁸ Ayrıca, çevre ile ekonomi arasındaki ilişki ilk kez bir kalkınma planında yer almıştır. “Kirliliğin Kaynağında Önlenmesi” ilkesi planda benimsenmiş ve olası çevre bozulmaları önceden tahmin edilerek, gerekli tedbirlerin kirlilik meydana gelmeden alınacağı belirtilmiştir.³⁴⁹

Planın “Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar” bölümünde “Çevre ve Yerleşme” başlığı altında belirtilen diğer ilke ve politikaları aşağıdaki şekildedir.³⁵⁰

- Çevre standartları tespit edilirken, uygulanabilir mevcut teknolojiler ve ülke şartları birlikte düşünülecek ve standartlar dinamik bir şekilde belirlenecektir.
- Çevre bilinci yaygınlaştırılacak, bütün planlama aşamalarında çevre boyutu göz önünde tutulacaktır. İmar yasası, çevresel etkileşim boyutu göz önünde tutularak yeniden gözden geçirilecektir.
- Deniz ortamında çevre koruma politikaları, öncelikle insan sağlığı açısından önemli bölgeler başta olmak üzere, su ortamı olarak kullanılan bölgelerle su ürünleri açısından önemli bölgeleri kapsamına alacaktır.
- Kıyı şeridinin faydalı ve ekonomik kullanımını düzenlemek amacıyla ve sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikli kamu yararını gözeten bir temel plan hazırlanacaktır.
- Kıta içi su kaynaklarının yönetiminde ve alıcı su ortamının düzenli olarak izlenmesinde kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanacak ve havza boyutunda idare kavramı geliştirilecektir.
- Çevre verilerinin bir merkezden yönlendirilerek toplanmasından, ilgili kamu kurumları sorumlu olacaktır.
- Çevre denetim izleme-sistemi gerekli etkinlik kazandırılarak tek merkezden koordine edilecektir.
- Arazilerin kabiliyetlerine uygun olarak planlı ve dengeli kullanımını sağlamak için toprak etüt ve haritalama işleri ulusal bir program dâhilinde ele alınacak, 1., 2. ve 3. sınıf tarım arazilerinin toprak sanayi, altyapı, iskan ve turizm amacıyla

³⁴⁸ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.118

³⁴⁹ EGELİ, Gülün, a.g.e. s.92

³⁵⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf> s.312-313 (10.03.2011)

kullanılması önlenecektir. Yol, su, elektrik, petrol, gaz ve boru hatlarının tarım dışı arazilerden geçirilmesine özen gösterilecektir.

- Yabani bitki genetik kaynaklarının tahribini önleyici tedbirler geliştirilecektir.
- Hava kalitesi ile ilgili gezici ölçümleme üniteleri ve bir referans ölçüm ünitesi kurulacak, illerde hava kalitesini etkileyen faktörler tespit edilerek, izlenecek parametreler ve alan sınırları belirlenecektir.
- Kimyasalların rasyonel kullanımının sağlanması ile çevreye olan zararları asgari düzeye indirilecektir.
- Çevreyi etkileyen kimyasalların yararlanma süreleri ve dönüştükleri diğer kimyasal maddeler açısından sistemli bir şekilde kontrol edilmeleri sağlanacaktır.
- Kimyasalların tanımlanması ve bildirimlerinin, uluslararası alanda benimsenmiş olan prensiplere göre yapılması sağlanacaktır.
- Yabancı ülke atık ve artıklarının Türkiye'ye girmesi önlenecek, ülke içindikilerin zararsız hale getirilmesi esas alınacaktır.
- İllerde çevre problemleri açısından risk değerlendirmesi yapılarak acil hal aksiyon planları hazırlanacaktır.
- Belediyelerin müşterek katı atık bertaraf etme yerleri oluşturmaları desteklenecek, düzenli çöp depolama sahaları için yer seçimi ve işletme esasları belirlenecektir.
- Hastane atıkları, ev ve sanayi atıklarından ayrı olarak bertaraf edilecek, nükleer tıp bölümlerinin sıvı artıkları için depolama tankları yaptırılacaktır.
- Sanayi kuruluşları, tatil köyleri ve sitelerin ortak arıtma tesisleri kurmaları için gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
- Arıtma konusundaki araştırmalar desteklenecek, özellikle biyoteknolojinin atık su arıtılmasında uygulanmasına ve bu konuda araştırma yapılmasına önem verilecektir.
- Enerji üretimi, iletilmesi, dönüştürümü ve kullanımında çevre faktörünü göz önüne alan ekonomik değerlendirme yapılacaktır.
- Enerji üretiminde çevre kirliliğini azaltmak için gerek mevcut, gerekse yeni kurulacak tesislerin özelliklerine uygun teknoloji transferi ve Araştırma – Geliştirme çalışmalarına ağırlık verilecektir.

- Yenilenebilir enerji kaynakları bakımından mevcut potansiyelden yararlanmak için Araştırma – Geliştirme programları oluşturulup desteklenecektir.
- Akışkan yataklarla yakma teknolojisi Araştırma – Geliştirme ve kullanım çalışmaları desteklenecektir.
- Petrol ürünlerinin kalitesinin iyileştirilmesi ile tüketimi sırasında ortaya çıkabilecek çevre kirliliğine karşı gereken tedbirler alınacaktır.
- Nükleer tesisler ve iyonlaştırıcı radyasyonla çalışan tesislere yönelik mevzuat geliştirilecektir.
- Büyük hidroelektrik santrallerin çevreyle ilgili ve sosyo-ekonomik dengede oluşturduğu önemli değişikliklerin boyutları belirlenecek ve etkilerini azaltacak tedbirler geliştirilecektir.
- Avrupa Toplulukları çevre politikalarına uyum için başlatılan çalışmalar sürdürülecektir.

6. BYKP'na ait çevre politikalarının önceki planlara ait çevre politikalarından ayıran en önemli ve temel özellik, yukarıda da belirtildiği gibi sürdürülebilir kalkınma kavramının Türkiye gündemine girmiş olması ve kavrama yönelik politikaların oluşturulmaya başlanmasıdır. Sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin temelini oluşturan, çevreyi korumanın, ekonomik gelişme ile çevre arasındaki ilişkinin iyi kurulması ile gerçekleştirilebileceği anlayışı, planın “Temel Amaç ve Politikaları” başlığı altında “Ekonomik ve sosyal Faaliyetlerin yürütülmesinde, beşeri ve doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunması esas alınacaktır” ilkesinde yer almıştır.³⁵¹

Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası düzeyde attığı önemli adımlardan biri 3-14 Haziran 1992 tarihinde Brezilya'nın başkenti Rio De Janerio'da yapılan “Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı”na katılımı olmuştur. Türkiye konferans sonrası ortaya çıkan beş belgeden “Rio Bildirgesi” ile “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi”ni imzalamış, Gündem 21'i onaylayarak imzalamış; “Orman Varlığının Korunmasına İlişkin Bildiri”yi de kabul etmiştir.³⁵²

³⁵¹ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.89

³⁵² SENCAR, Pelin, a.g.e. s.124

1993 yılında ise, sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasına yönelik önemli adımlardan biri olan “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (ÇED)” yürürlüğe girmiştir.

Plan döneminde, çevre ile ilgili uluslar arası anlaşmaların imzalanması ve görevde bulunan bazı hükümetlerin programlarında sürdürülebilir kalkınma kavramına ve bu kavrama yönelik çevre politikalarına yer vermesi ve plana ait ekonomik ve sosyal sektör politikalarının bir kısmında çevre kavramının bulunması çevrenin sürdürülebilirliği adına olumlu gelişmelerdir. Ancak, sürdürülebilir kalkınmanın temel ilke olarak kabul edildiği bu planda yer alan çevre politikalarının tarım, sanayi, madencilik, enerji, turizm ve kentleşme gibi sektörlerin politikaları ile tam olarak bütünleştirilemediği görülmektedir.³⁵³

3.3.5.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

7. BYKP çok daha gelişmiş bir anlayışla ve ülkede bir “çevre değişim projesi”nin hazırlanarak benimsenmesi yönteminden hareketle, sürdürülebilir kalkınmayı temel ilke olarak benimsemekte ve çevre konusundaki temel sorunu bir “yöntem sorunu” olarak ele almaktadır.³⁵⁴

Ekonomik, idari, hukuki, politik, sosyal ve kültürel araçları kullanarak doğal ve yapay çevre unsurlarının sürdürülebilir kullanımını sağlamak üzere yerel, bölgesel ve merkezi düzeyde politika ve stratejilere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

6. BYKP’nda benimsenen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına rağmen, bir yandan tüm ekonomik ve sosyal kararlarda çevre boyutunun dikkate alınmasında, öte yandan işlevsel ve dinamik bir çevre yönetimini oluşturacak örgütsel ve hukuksal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalınmıştır. Çevre yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdüm, işbirliği ve iş bölümü sağlanamamış, çevre finansman sistemi, çevresel veri ve bilgi altyapısı oluşturulamamış, hukuksal düzenlemelerde etken bir çevre yönetimine imkân verecek düzeye gelinememiştir.

³⁵³ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.98-99

³⁵⁴ MENGİ VE ALGAN, a.g.e. s.230

Planda üçüncü bölümde “Temel Yapısal Değişim Projeleri” başlığı altında yer alan “Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi” bölümünde yer alan çevre yönetimiyle ilgili amaçlar, ilkeler ve politikalar aşağıdaki gibidir.³⁵⁵

- Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel strateji olarak ele alınacaktır.
- Çevrenin korunması çağdaş anlamıyla ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi açılardan birbiriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir yaklaşımla ele alınacaktır.
- Kalkınma sürecinde kirlenmenin kaçınılmaz olduğunu öngören ve bu kirliliği artırmaya çalışan pasif yaklaşımlar yerine, alınacak önlemlerle kirlenmenin önüne geçme stratejilerine öncelik verilecektir. Çevreyi korumaya yönelik önlemlerin uygulanmasında çevreyi kirletenlerden kaynaklanacak haksız rekabeti önleyici düzenlemeler yapılacaktır.
- Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılacaktır. Çevrenin yönetiminde emret-yaptır yaklaşımıyla birlikte özendir-oluştur yaklaşımı esas alınacaktır.
- Uluslararası alanda küresel kirliliğin önlenmesine katılım faaliyetlerinde ortak sorumluluk-farklı pay ilkesi gözetilecektir.
- Her türlü atık ve artığın ülkemize girişi engellenecek, yurt içinde ortaya çıkan atıkların en aza indirilmesi, geri kazanılması ve yeniden değerlendirilmesi çalışmaları desteklenecektir.
- Etkin bir çevre yönetimi için Ulusal Çevre Stratejisi hazırlanacak, Çevre Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenecek, mevzuattaki karmaşıklık ve boşluklar giderilecektir.
- Çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması ilkesi doğrultusunda çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözülmesiyle doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında işbölümü ve işbirliğini sağlamaya yönelik mekanizmalar geliştirilecek, etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim

³⁵⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf> s.188-194 (10.03.2011)

sistemi kurulacaktır. Bu bağlamda yerel yönetimler bünyesinde çevre birimleri oluşturulacaktır.

- Çevre sorunlarının sınırlar aşırı özelliği dikkate alınarak uluslararası anlaşmazlık yaratacak konuların çözümü konusunda uzmanlaşmaya gidilecek, konu ile ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanmasına ve bilgi akışına önem verilecektir.
- Ulusal politikalar düzeyinde tanımlanan ve üzerinde uzlaşma sağlanan stratejiler, bölge ve ekolojik havza düzeyine indirgenecek, karar alma, izleme ve denetleme süreçlerinde yerel inisiyatiflerin belirleyiciliği sağlanacaktır.
- Çevresel risk değerlendirme ve yönetimini geliştirmek, çevre dostu teknolojileri benimsemek ve kullanmak, çevresel etki değerlendirme yöntemiyle her türlü faaliyetin çevresel etkilerini belirlemek ve olumsuz etkileri en aza indirmek için başta etkin işleyen bir çevre yönetim sistemi kurulması olmak üzere gerekli önlemler alınacaktır.
- Çevresel etki değerlendirme sistemi etkinleştirilecek; çevre izleme ve ölçüm altyapısı oluşturulacak; çevre envanterleri, istatistikleri, standartları, çevre dostu teknolojiler için gerekli araştırma-geliştirme, veri ve bilgi erişim sistemleri geliştirilecek; çevre ve kalkınma göstergeleri hazırlanarak karar alma süreçlerine dâhil edilecektir.
- Ülke, yöre, konu ve sektörler düzeyinde yapılacak olan çeşitli envanter ve araştırmaların çok boyutlu ve dinamik yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.
- Türkiye'nin uluslararası platformda layık olduğu konuma gelebilmesi için, çevre konusunun dünyada, ekonomik, sosyal, siyasi ve ticari ilişkilerde belirleyici bir rol oynadığının bilinci içinde politikalar geliştirilecek, çeşitli uluslararası kuruluşların çevre ve kalkınma ile ilgili faaliyetleri yakından izlenecektir.
- Çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların AB normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır.
- Türkiye'nin taraf olduğu ve bir dizi yükümlülük üstlendiği çevre ile ilgili sözleşmelerden kaynaklanan taahhütler değerlendirilecek, çevre amaçlı korumacı ticaret tedbirlerinden ekonominin olumsuz yönde etkilenmemesi için ayrıntılı çalışmalar yapılacaktır.

- Çevre politikalarına ticaret unsurlarının ve ticaret politikalarına da çevresel unsurların dâhil edilmesi için, çevre standartlarının harmonizasyonu, ekonomik araçların kullanılması ve ticaretin serbestleştirilmesinin çevre üzerindeki etkileri, atık yönetimi, ticaret tedbirlerinin çevre amaçlı kullanılması, üretim ve proses metotları ve teknoloji konusunda kapasitenin geliştirilmesi konularına önem verilecektir.
- Çevre finansman sistemi, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla uygun olarak yeniden düzenlenecek, Genel Bütçe'den çevre amaçlı yatırımlara ayrılan pay artırılabilecektir. Çevre amaçlı vergilerin ve fonların amaçları doğrultusunda kullanımı sağlanacak, çevre ile ilişkilendirilebilecek diğer fonlarda çevrenin korunması ve geliştirilmesine olanak verecek düzenlemeler yapılacaktır.
- Milli gelir hesaplarında çevrenin korunması ve geliştirilmesi boyutlarının içselleştirilmesi çalışmalarına başlanacaktır.
- Çevreye ayrılacak uluslararası finansman kaynaklarından yararlanmak üzere ulusal çevre öncelikleri doğrultusunda projeler hazırlanacak, bu kaynakların kullanımında karar verici düzeydeki kuruluşların kapasiteleri güçlendirilecektir.
- Çevre sorunlarının önlenmesi, çözümü ve geliştirilmesine yönelik çalışmalarda ulusal uzlaşma gerekmektedir. Bu uzlaşma çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması amacıyla dayandırılacaktır.
- Sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda çevre bilinci oluşturmak üzere örgün ve yaygın eğitimde düzenlemeler yapılacak, gönüllü kuruluşların faaliyetleri desteklenecektir.
- Bir sürü çevresel olumsuzluklara sebep olan Erozyon ile mücadele hızlandırılacak ve kapsamı yaygınlaştırılacaktır. Bu konuda devletin alacağı tedbirler yanında Gönüllü Kuruluşların aktif çalışmalarına destek verilecektir.
- Çevrenin korunmasına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları, hedef kitlenin ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilecek; çevrenin korunması yönünden taşıdığı stratejik öncelik göz önünde bulundurularak yaşam boyu eğitim ilkesi gözetilecektir.
- Çevre sorunlarına yol açmayacak tutum ve davranışların yaşamın her boyutuna dâhil edilmesi sağlanacak, çevrenin korunması kaygısı egemen değer yargılarına kazandırılacaktır.

- Çevre Kanunu ve diğer çevre mevzuatı ile denetim yapma ve gereken yaptırımları uygulama konusunda yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşların gerekli teknik donanım, altyapı ve nitelikli personel ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verilerek kirlilikle mücadele konusunda etkenlik sağlanacaktır.
- Her türlü hukuksal düzenlemede, çevre ile kalkınmanın uyumlaştırılmasına yönelik yaklaşımları engelleyen, önlemleri geciktiren ve etkisini azaltan yaptırımlar değiştirilecek; çevre sorunlarının önlenmesi ve çözümü ile doğrudan ve dolaylı ilgili hukuksal düzenlemelerin aralarındaki çelişkiler ve boşluklar giderilecektir.
- Çevre sorunlarının çözümünde etkili olan arıtma tesislerinin yapımını ve işletilmesini teşvik etmek amacıyla, dünya fiyatlarından enerji temin imkânları araştırılacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma ve kalkınmada çevre değerlerinin hesaba katılması, çevre politikalarının diğer politikalara entegre edilmesi, önleyicilik ilkesi ve karar verme süreçlerinde yerel kurum ve örgütlere yer verilmesi gibi konularda AB çevre politikasının temel öncelik ve ilkelerine uygun bir yaklaşım gösterilmesi, bu plandaki çevre politikalarının AB'nin çevre koruma politikası ile uyumunu göstermektedir.³⁵⁶

3.3.5.1.Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)

7. BYKP döneminde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nın eşgüdümünde, Çevre Bakanlığı'nın Teknik Desteğiyle ve Dünya Bankası'nın finansmanıyla 1998 yılında "Ulusal Çevre Stratejisi Eylem Planı" (UÇEP) bu amaçları gerçekleştirmek için hazırlanmıştır. UÇEP'in mevcut kalkınma planını, çevre ve kalkınmayı birbiriyle bütünleştirecek somut eylemlerle pekiştirecek bir belge olarak düşünülmüştür. 20 yıllık bir dönem için uygulanmak üzere planlanan UÇEP'in, hazırlık sürecinde belirlenmiş olan hedefleri aşağıdaki gibidir.³⁵⁷

³⁵⁶ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.56

³⁵⁷ MENGİ ve ALGAN, a.g.e. s.230-231

- Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi,
- Çevre bilinç ve duyarlılığının geliştirilmesi,
- Çevre yönetiminin iyileştirilmesi,
- Sürdürülebilir nitelikte bir ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme sağlanması,
- Ulusal çevre politikalarının 1992 Rio Bildirgesi ile Gündem 21 gibi uluslar arası belgelerde benimsenen yaklaşımlarla uyumlaştırılması temel hedeflerdir.

Türkiye’de çevrenin korunması ile ilgili olarak sistemin karşılaştığı sorunlar; “düzenleyici mekanizmalara aşırı bağımlılık, halkın katılımının sınırlılığı, çevre kuralları konusunda duyarlılığın düşük olması, çevre etmenlerinin planlamaya sınırlı ölçüde dâhil edilmesi, çevre yasalarının yaşama geçirilmesinde gerekli yaptırım gücünün sınırlılığı, eğitim sisteminde çevre konusunun az yer tutması” olarak sıralanmıştır.

UÇEP, sürdürülebilir kalkınmanın temini için, ekonomik ve toplumsal politikaların yanı sıra çevresel stratejilerin geliştirilmesi, çevreye yönelik yatırım kararlarında önceliklerin belirlenmesi, ilgili kuruluşlar arasında işbirliği ve paylaşımın temellerinin oluşturulması, yatırım kararlarına çevresel değerlerin entegrasyonunun sağlanması amacıyla rehber niteliğinde hazırlanmıştır.

UÇEP, çevre yönetim sisteminin geliştirilmesi, enformasyon-duyarlılık, çevre yatırımları başlıkları altında eylemler geliştirmiştir.

UÇEP’in uzun dönemli çevresel hedeflere katkıları ise;

- Etkili bir çevre yönetim sisteminin geliştirilmesi için bir dizi girişim önermektedir.
- Çevreyle ilgili enformasyonun ve duyarlılığın güçlendirilmesi gereğini vurgulamaktadır.
- Değişik alanlarda bir dizi yeni yatırım önerisi getirmektedir.
- Avrupa Birliğinin çevre standartlarının ve yönetmeliklerinin makul bir hızda benimsenmesine yönelik ilk basamakları oluşturmaktadır.

UÇEP'in Ulusal politikaya sağladığı katkılar ise;

- Çevre ile kalkınmayı birbiriyle bütünleştirecek somut eylemleri belirlemek.
- Beş Yıllık Kalkınma Planı için girdi sağlamak.
- Türkiye'nin Ulusal Gündem 21'i için temel taşlardan birini oluşturmak.
- Bölgesel ve daha kapsamlı uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin çevreye ilişkin durumunun yansıtılmasına katkıda bulunmak.

UÇEP'in uygulama stratejileri aşağıdaki gibidir.

- Çevrenin kalkınma planlarına entegre edilmesi,
- Demokratik ve katılımcı mekanizmaların kullanımı,
- Bilginin yaygınlaştırılması, halkın bilinçlilik ve duyarlılığının artırılması

UÇEP'in öncelikli eylem programı ve temel stratejileridir.³⁵⁸

Kalkınma ile çevre arasındaki dengeyi kurma çabasını güden ve Türkiye'deki çevre politikalarının oluşmasında önemli bir gelişme olan UÇEP, BM kalkınma programında altı çizilen yaklaşımlarla uyumlu şekilde meydana getirilerek gelecek yirmi yıllık sürede çevreyle ilgili bazı hedefleri belirlemiş ve 8. BYKP'na temel hazırlamıştır. Çevre politikalarının oluşturulmasının ötesinde UÇEP, bu politikaların uygulamaya konması için gerekli mekanizmaları ve eylem alanlarını ortaya koymuştur.³⁵⁹

UÇEP, henüz uygulama aşamasında olan bir plan olsa da, sürdürülebilir kalkınma ilkelerini benimsemiş bir ülke olarak Türkiye'nin uluslararası normlara ulaşmasında önemli bir adımını teşkil etmektedir. Dolayısıyla çevre stratejisi ve bu stratejinin uygulanmasındaki başarısı diğer ülkelerce de yakından izlenmekte olan Türkiye, hakkında hazırlanan her türlü uluslararası çevresel gelişme raporunda UÇEP ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir. UÇEP uygulamalarında elde edilecek başarı Türkiye'nin çevre yönetimindeki başarı düzeyini etkileyeceğinden bunun

³⁵⁸ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü, UÇEP Sunusu <http://www.undp.org.tr/gef/26Haziran/1A-UCEPSUNU1.ppt> (11.03.2011)

³⁵⁹ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.67

dolaylı ve direkt olumlu etkileri orta ve uzun dönem içinde tüm sektörlere yansiyacak ve ekonomiye olan katkısı hissedilir bir duruma gelecektir.³⁶⁰

3.3.5.2.Ulusal Gündem-21

Türkiye’de Rio Konferansı sonrası kabul edilen Gündem-21 Eylem Planı’nın uygulanabilmesi için 1996 yılında Ulusal Gündem-21 projesi başlatılmış ve proje belgesinin son halini bulması 2000 yılını bulmuştur.

Ulusal Gündem-21’in ana temasını, sürdürülebilir kalkınma için plan ve politikaların bütünleştirilmesi oluşturmaktadır.

Ulusal Gündem-21’in giriş bölümünde, “Çevre politikaları ve stratejilerinin, ülke gerçekleri dikkate alınarak, AB normları ve uluslararası standartlara uygun olması sağlanacaktır” ifadesi yer almakta; ayrıca, Rio Bildirgesi ve Gündem-21’in sürdürülebilir gelişmenin içeriğini oluşturduğu da ifade edilmektedir.³⁶¹

Ulusal Gündem 21 ulusal düzeyde, öncelikli ve kaçınılmaz olarak ele alınması gereken önemli ilgi ve sorun alanlarına işaret etmekte ve bu alanlarla ilgili çerçeve ilke ve yaklaşımları belirlenmeye gayret etmektedir.

Ulusal Gündem 21’in önemi; çevre sorununun soyut ya da bağımsız bir sorun olmadığını, mutlaka iktisadi ve toplumsal faaliyetlerle ve daha önemlisi gelişme politikaları ile birlikte ele alınması gerektiğini açık bir biçimde ortaya koymasından, hatta bütün toplumsal stratejinin bu gözlem üzerine yapılandırılması gerektiğini vurgulamasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye, Rio’da vermiş olduğu taahhülle, ülkemizin çevre ve kalkınma stratejisini bütüncül bir yapıya ulaştırmak amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının katkıları ve Bakanlığımızın koordinatörlüğünde 1996 yılında “Türkiye’de Ulusal Gündem 21’in Hazırlanması ve Uygulanması” Projesi çalışmaları başlatılmıştır.

³⁶⁰ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, UÇEP, Ulusal Çevre Stratejisi Eylem Planı, <http://www2.cevreorman.gov.tr/Ucep.html> (11.03.2011)

³⁶¹ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.128

Ulusal Gündem-21’de Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma konusundaki temel sorunları 22 başlık altında toplanmıştır.³⁶²

1. Karar alma süreçlerinde çevre ve kalkınmanın entegrasyonu,
2. Sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınma,
3. Sürdürülebilir kalkınma için sanayi ve enerji,
4. Çevre ve ticaret,
5. Nüfus ve sürdürülebilir kalkınma,
6. Sağlık,
7. Sürdürülebilir kentleşme ve yerleşme,
8. Doğal afetler ve sürdürülebilir kalkınma,
9. Tüketim kalıplarının değişmesi,
10. Yoksullukla mücadele,
11. Toprak kaynaklarının korunması ve yönetimi,
12. Tatlı su kaynakları yönetimi,
13. Kıyı bölgeleri ve denizlerin sürdürülebilir yönetimi,
14. Sürdürülebilir orman yönetimi ve biyolojik çeşitliliğin korunması,
15. Katı atık yönetimi,
16. Tehlikeli kimyasallar ve tehlikeli atıkların yönetimi,
17. Sürdürülebilir kalkınma ve çevre yönetiminde kadınların rolünün güçlendirilmesi,
18. Sürdürülebilir Kalkınma ve çevre yönetiminde çocuklar ve gençler,
19. Gönüllü kuruluşlar,
20. Sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunmasında yerel yönetimler,
21. Sürdürülebilir kalkınma sürecinde sendikalar, iş dünyası, bilim ve teknoloji ile çiftçiler,
22. Sürdürülebilir kalkınma ve özürülüler.

³⁶² SENCAR, Pelin, a.g.e. s.140

Ulusal Gündem-21'in hedefi, sektörlerin, toplumsal sorunların, doğal kaynakların ve katı atıkların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, bu yönetim biçiminin de geniş bir toplumsal uzlaşmayı ve katılımı gerektirmesidir.

Dünyayı 21. yüzyıla hazırlamayı amaçlayan Gündem 21, bu amaçla sosyal ve ekonomik alandaki yoksullukla mücadele ve tüketim biçimlerinin değiştirilmesi gibi eylemlerin yanı sıra doğal kaynakların korunup işletilmesi konusunda ayrıntılı öneriler sunmaktadır. Uygulanması durumunda en etkili eylem programı olarak görülen Gündem-21 sürdürülebilir kalkınmanın anahtarı olarak görülmektedir.³⁶³

3.3.5.3.Yerel Gündem-21

Gündem 21 içerisinde, “sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklıklar oluşturulması” konusuna verilen önem ve öncelik doğrultusunda, Gündem 21'in 28. Bölümü, “Gündem 21'in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümün temel dayanağı olarak, “Gündem 21'de ele alınan sorunların ve çözümlerin büyük bir bölümünün yerel düzeydeki faaliyetlere dayalı olması nedeniyle, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin katılımı ve işbirliği, belirleyici bir etken olacaktır” görüşü dile getirilmektedir.³⁶⁴ Bu bölümde getirilen ana hedef olarak, her ülkedeki yerel yönetimlerden, kendi belde halkları ile katılımcı bir süreci başlatmaları ve kendi kentleri için bir Yerel Gündem-21 oluşturmaları konusunda görüş birliği sağlanmaları beklenmektedir. Bu öncelikli hedefe ulaşılmasına yönelik faaliyetler kapsamında da, her yerel yönetimin, hemşerilerle, yerel kuruluşlar ve özel sektör kuruluşlarıyla diyalog içerisinde, kendi Yerel Gündem 21'lerini geliştirmeleri gerektiği belirtilmektedir.³⁶⁵

Küresel bir sürdürülebilir eylem planı olan Gündem-21'i imzalayan ülkelerin taahhütleri arasında; kendi ülkelerinde çok katılımlı toplantılarla Yerel Gündem-

³⁶³ YILDIRIM ve Göktürk, “Sürdürülebilir Kalkınma”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.458

³⁶⁴ EMREALP, Sadun, *Yerel Gündem-21 El Kitabı*, <http://www.kentkonseyleri.net/dl/yg21/YG21ElKitabi.pdf> (12.03.2011)

³⁶⁵ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.141-142

21'leri oluşturmak, daha sonra da yerel toplantılardan çıkan sonuçları dikkate alarak Ulusal Gündem-21'leri şekillendirmek ve hazırlamak yer almaktadır. Bu bağlamda Yerel Gündem-21, ortak bir gelecek vizyonuna yönelik yerel eylem planlaması sürecidir.³⁶⁶

Avrupa'daki Yerel Gündem-21 uygulamalarından elde edilen tecrübeler, 1996 yılında İstanbul'da toplanan Habitat-II Konferansı'nda yer almıştır. İstanbul "Kent Zirvesi", Rio'da başlatılan Yerel Gündem-21 hareketini, kamu, sivil toplum ve özel sektör ortaklığını teşvik ederek zenginleştirmiştir. Konferans sırasında Yerel Gündem-21 uygulamaları UNDP tarafından uluslar arası bir program olarak benimsenmiş ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu 85 ülkede Yerel Gündem 21 Projesi uygulamaya geçirilmiştir.³⁶⁷

Yerel gündem-21 uygulamalarında, kentin sürdürülebilir geleceğine yönelik olarak eylem planı geliştirilmesi için, kentteki tüm aktörlerle birlikte ortak bir vizyon ve perspektif geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle, katılımcılığın artırılması ve kapsamlı bir eylem planına örnek olabilecek daha küçük ölçekli eylem planları ve projeleri geliştirilmesi yolu tercih edilmektedir.³⁶⁸

3.3.6.Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Planda, çevre sorunlarını çözmek amacıyla mevzuatta ve kurumsal yapının oluşturulmasında ilerlemeler kaydedildiği, Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı'nın (UÇEP) hazırlandığı belirtilmiştir. Temiz bir çevreye yönelik toplumsal duyarlılığın arttığı fakat çevre yönetim sistemleri konusunda istenilen etkinlik düzeyine gelinemediği; hızlı kentleşme, başta kıyı alanları ve denizler olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki baskıları, atıkların miktarını ve diğer çevre sorunlarını arttırdığı belirtilmiştir.³⁶⁹

³⁶⁶ YILDIRIM ve Göktürk, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.459

³⁶⁷ YILDIRIM ve Göktürk, a.g.e. s.459-460

³⁶⁸ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.132.133

³⁶⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1969/plan8.pdf> s.187 (10.03.2011)

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda gelinen süreçte, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak ekonomik kalkınmaya imkân verecek, doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakacak yönde arzulanan nitelikte bir gelişme kaydedilemediği belirtilmiştir. Ayrıca, çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonunun sağlanamadığı ve etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sistemi kurulması konusunda mesafe kaydedilemediği ifade edilmiştir.³⁷⁰

Eğitim, kararlara katılım süreçleri ve yerleşme konularındaki eksiklikler, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve çevre sorunlarının çözümünde önemli engeller oluşturduğu belirtilmiştir. ÇED yönetmeliğinin uygulama sürecinde istenen başarıyı elde edemediği vurgulanmıştır.

Çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların, AB normları ve uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi çalışmalarına devam edildiği belirtilmiştir.³⁷¹

2001-2005 dönemini kapsayan 8. BYKP, buna ek olarak 2023 yılına dek olan dönemi de kapsayan temel hedefler içermiştir. Bu doğrultuda hazırlanan Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi zaman dilimini iki dönemde tanımlamıştır. Buna göre;

1. AB'ye tam üyelik sürecinde ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanması ve bilgi toplumuna dönüşerek, 2010'larda bölgesel güç olarak etkinliğinin daha da artması,
2. 2020'lerde de küresel düzeyde etkili bir dünya devleti olması hedeflenmiştir.³⁷²

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına temel teşkil eden unsurların yer aldığı Strateji'de, 2023 yılı itibarıyla beklenen önemli değişimler, sürdürülebilir kalkınmanın sektörlere entegrasyonu açısından incelendiğinde öne çıkan bazı hususlar şunlardır:

³⁷⁰ aynı, s.187

³⁷¹ aynı, s.188

³⁷² TALU, Nurhan, **Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu, Temmuz 2007**, <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/skdurumdegerlendirmeraporu.pdf> s.13 (12.03.2011)

- Dönem sonunda (2023) öne çıkan sektörlerin toplam katma değer içindeki paylarındaki sıraları itibariyle; tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin olacağı hedeflenmiştir.
- İstihdamda temel değişimin tarım ve hizmetler sektörlerinde değişeceği öngörülmüştür.
- 2000 yılında %30 olan kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının dönem sonunda yaklaşık %10 düzeyine gerilemesi öngörülmektedir.
- Kentsel nüfus payının dönem sonunda %90 düzeyine ulaşması beklenmektedir.
- Toplumsal hedeflere ulaşmada piyasaların ve devletin birbirlerini tamamlayıcı rol oynamaları esas alınmıştır. Bu çerçevede; devletin düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonları geliştirmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve ulusal öncelikler doğrultusunda sivil toplumun desteklenmesi öngörülmüştür.³⁷³

Planın çevre konusundaki temel ilkesi; insan sağlığını, ekonomik dengeyi, kültürel, tarihi ve estetik değerleri korumak suretiyle ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamaktır. 8. BYKP ile belirlenen ilkeler ve politikalar aşağıdaki gibidir.³⁷⁴

1. UÇEP kapsamında belirlenen öncelikli faaliyetler gözden geçirilerek uygulanması için başlıca ilgi grupları arasında eşgüdüm sağlanacak; çevre sorunlarının çözümüyle doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında işbölümü ve işbirliği sağlanmasına yönelik mekanizmalar geliştirilecek; çevre sorunlarına yönelik çözümlerde toplumsal uzlaşma ve katılıma önem verilecektir.
2. UÇEP güncelleştirilecek ve yasal bir çerçeveye kavuşturulacaktır. UÇEP uygulamalarının da sağlıklı bir şekilde izlenmesi amacıyla sürdürülebilir kalkınma göstergeleri geliştirilecektir.
3. Çevresel yönetim kapasitesi geliştirilecek, çevre yönetim araçlarının kullanımı etkin hale getirilecektir.

³⁷³ TALU, Nurhan, **Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu, Temmuz 2007**, <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/skdurumdegerlendirmeraporu.pdf> s.13 (12.03.2011)

³⁷⁴ Aynı, s.188-189

4. Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılacaktır.
5. Uzun dönemde çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve stratejilerin ülke gerçekleri de dikkate alınarak AB normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır.
6. Çevre ve kalkınma ile ilgili veri ve bilgi erişim sistemleri oluşturulacak, çevre izleme ve ölçüm altyapısı geliştirilecek, çevre envanterleri, istatistikler ve standartlara yönelik ihtiyaç duyulan düzenlemeler gerçekleştirilecektir.
7. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilecek; çevresel riskler en aza indirilecektir. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı amacıyla hazırlıkları tamamlanan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konacaktır. Korunan alanlar için yönetim planları ve uygulamasına yönelik eylem planları hazırlanacaktır.
8. Çölleşme ve erozyonla etkili mücadele amacıyla, ormancılığı, tarımı, hayvancılığı, yerleşmeyi, sanayii, su kaynaklarıyla ilgili faaliyetleri, alternatif geçim kaynaklarını ve kırsal altyapının geliştirilmesini entegre olarak ele alan, Ulusal Çölleşme Eylem Planı hazırlanacaktır.
9. Kamu kuruluşları başta olmak üzere, bütün sektörlerde çevreye duyarlılığın araştırılması ve kirliliğin önlenmesi için gerekli çalışmalar sürdürülecektir.
10. Hava kirliliğinin önlenmesi konusunda tüm sektörlerde emisyon faktörleri belirlenerek emisyon envanterleri çıkarılacaktır.
11. Sanayi politikalarının belirlenmesinde ve yeni sanayi yatırımlarında çevre dostu teknolojilere öncelik sağlanacak, yerel imalatçılar çevre dostu teknolojiler konusunda bilgilendirilecek ve teşvik edilecektir.
12. ÇED sürecinin daha etkin kılınması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.
13. Biyoteknolojik uygulamalardan kaynaklanabilecek olası biyogüvenlik risklerinin en aza indirilmesi için bütüncül bir yaklaşımla yasal, kurumsal ve uygulamaya ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.
14. Küresel iklim sisteminin korunması kapsamında ülkemizin üzerine düşen sorumlulukları çerçevesinde; artan nüfusun gereksinimleri temel alınarak ortak fakat farklılaştırılmış yükümlülükler ilkesi doğrultusunda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) sürecine katılmak üzere çalışmalar sürdürülecektir.

15. Ulaştırma, enerji, sanayi ve konutlardan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını kontrol etmek ve azaltmak amacıyla enerji verimliliğinin artırılması ve tasarruf sağlanması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.

Planda yer alan Hukuksal ve Kurumsal Düzenlemeler ise şunlardır.³⁷⁵

1. 2872 sayılı Çevre Kanunu ve Çevre Bakanlığı'nın Kuruluşu ve Görevleri Hakkında 443 sayılı KHK' da günün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlemeler yapılacaktır.
2. Biyogüvenlik Yasası çıkartılacak; Ulusal Biyogüvenlik Kurulu oluşturulacaktır.
3. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını temin etmek üzere gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır. Bu bağlamda, 6831 sayılı Orman Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununda ve çevreyle ilgili yönetmeliklerde gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

8. BYKP, ekonomik ve sosyal gelişme sektörlerine ait politikalar ile bütünleştirilmesi açısından incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

- Plan, enerji sektörünün tüm faaliyet alanlarında daha verimli, tasarruflu ve temiz çalışan üretim, nakil ve tüketim teknolojilerine önem ve öncelik verilmesini ilke olarak benimsemiştir.³⁷⁶ Ancak enerji sektörüne ait temel amaç, ilke ve politikalarda sorunun çözümüne yönelik herhangi bir politika oluşturulmamış; ayrıca, çevre konusuna yer verilmeden nükleer enerjinin gelişim planları üzerinde önemle durulacağı belirtilmiştir.³⁷⁷
- Plan, tarım sektöründe işletmelerin rekabet gücünün artırılması, kırsal alanlarda bölgesel gelişmişlik farklılıkları dikkate alınarak ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, çiftçilerin sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi gibi

³⁷⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1969/plan8.pdf> s.189 (10.03.2011)

³⁷⁶ TALU, Nurhan, **Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu, Temmuz 2007**, <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/skdurumdegerlendirmeraporu.pdf> s.13 (12.03.2011)

³⁷⁷ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.140-141

politikaların uygulandığı bir dönemdir.³⁷⁸ Ayrıca, tarımsal üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, gübre, ilaç ve sulama girdilerinde doğal kaynaklar ve çevre ile uyumlu kullanımların yaygınlaştırılacağı; ekolojik ürünlerin üretimlerinin özendirileceği de vurgulanmıştır.³⁷⁹

- Planda yer alan, “sanayinin çevre normlarına uygun olarak üretim yapması ve çevre koruma yatırımlarının desteklenmesi” ifadesi, yeni sanayi yatırımlarında çevre dostu teknolojilerin kullanılmasına yönelik çevre politikasını desteklemiştir.
- Planda turizm sektörüne ait politikalarda, turizm yatırımlarının doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi koruyucu, geliştirici olması gerektiği ve kamu eliyle yapılacak fiziki altyapının finansmanına kullanıcıların katılımının sağlanması vurgusu yapılmıştır.³⁸⁰

Planda, genel anlamda, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için gerekli olan sektörel bütünleşme anlayışını yansıtan bir politikanın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Bu durum Türkiye'nin küresel düzeydeki sürdürülebilir gelişme politikalarının da yönlendirmesiyle daha önceki yıllarda benimsemiş olduğu ulusal politikalarından bir tür geri gidiş olarak nitelendirilebilir.³⁸¹

Planda yer alan “Sosyal Refahın Arttırılması” ile ilgili politikalara Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının uygulanması açısından bakıldığında, en temel konunun gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele olduğu görülmektedir. Bu konu ekonomide istikrarın ve istihdamın artışı sağlanarak sürdürülebilir bir büyüme trendinin yakalanması ile yakından ilgili olduğu kadar, ülkenin çevre ve toplum politikalarıyla da önemli ölçüde bağlantılıdır.³⁸²

Planda başka bir önemli tespit ve çevresel sürdürülebilirlik açısından dikkati çeken önemli husus; çevre sorunlarının başlı başına bir gelişme eksenini olarak ele

³⁷⁸ TALU, Nurhan, a.g.e. s.14

³⁷⁹ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.140

³⁸⁰ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.141

³⁸¹ Mengi ve Algan, a.g.e. s.239

³⁸² TALU, Nurhan, a.g.e. s.14

alınmış olması ve bu bağlamda diğer gelişme eksenleri gibi makro politikaların uygulanmasında, çapraz kesen bir alan olarak kabul edilmesidir.³⁸³

3.3.6.1.Ulusal Rapor

Rio Konferansı'ndan 10 yıl sonra, 26 ağustos – 4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg Zirvesi ya da Rio+10), 8. BYKP dönemi içinde gerçekleşmiştir.

Türkiye, zirveye, ulusal öncelikleri ve uluslar arası gündemi değerlendirerek, Çevre Bakanlığı'nın eşgüdümü ile sivil toplum girişimlerinin destekleriyle, katılımcı ve çok ortaklı bir yaklaşımla hazırlanan “Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu” ile katılmıştır.³⁸⁴ Türkiye'nin sivil toplum kuruluşlarının eşgüdümüyle hazırladığı ulusal rapor aşağıdaki altı başlığı içermektedir.³⁸⁵

1. Yönetişim ve Sürdürülebilir Gelişme

Eşgüdüm: Uluslar arası Yerel Yönetimler Birliği – Doğu Akdeniz Ve Ortadoğu Bölge Örgütü (IULA-EMME)

2. Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Gelişme

Eşgüdüm: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV)

3. Sürdürülebilir Gelişmede İş Dünyası ve Sanayi

Eşgüdüm: Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO)

4. Sürdürülebilir Gelişmede Bilgi ve İletişim

Eşgüdüm: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TUBİTAK)

5. Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Sürdürülebilir Gelişme

Eşgüdüm: Türkiye Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV)

6. İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Gelişme

Eşgüdüm: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)

³⁸³ TALU, Nurhan, a.g.e. s.14

³⁸⁴ KILIÇOĞLU, Pınar, a.g.e. s.147

³⁸⁵ Mengi ve Algan, a.g.e. s.239

Raporda ayrıca, sürdürülebilir gelişme ilkelerinin önümüzdeki dönemde Türkiye’de hızlı ve etkili bir biçimde gelişmesine ve toplum tarafından kabul görmesine katkıda bulunacak bazı temel unsurlar yer almıştır. Bu unsurları üç başlık halinde açıklayabiliriz.

1. *Ekonomik Eksen*: Ekonomideki ve finans sektöründeki belirsizlik ve istikrarsızlığın giderilmesi, güven ortamının yaratılması, adil rekabet koşullarının korunması ve geliştirilmesi, yabancı sermaye girişinin hızlanması ve AB üyeliği konusunun açıklığa kavuşturulması.
2. *Çevre Eksen*: Altyapı ve atık giderme tesisi eksikliklerinin giderilmesi, temiz üretim teknolojilerinin, çevre dostu ve kaynakları tahrip etmeyen üretim ve tüketim kalıplarının, çevre yönetim ve kalite güvence sistemlerinin geliştirilmesi, ulusal enerji tasarrufunun ve talep istikrarının sağlanması.
3. *Toplumsal Eksen*: Kurumsal ve toplumsal sorumluluk girişimlerinin geliştirilmesi, yoksulluğun giderilmesi, işgücü ve genç nüfusun eğitim ve istihdam yapısının geliştirilmesi.³⁸⁶

3.3.7.Dokuzuncu (Yedi Yıllık) Kalkınma Planı (2007-2013)

Plan, AB üyelik sürecine katkı sağlamak üzere temel strateji dokümanı olarak ve AB mali takvimi dikkate alınarak hazırlanmıştır. Diğer planlardan farklı olarak bu plan yedi yıllıktır. Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanan planın vizyonu “istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” olarak belirlenmiştir.³⁸⁷

Plan, makro dengeleri gözeterek, sorunları önceliklendiren ve bu çerçevede strateji ve hedef belirleyen bir nitelikte hazırlanmış olup, kurumsal ve yapısal düzenlemeleri piyasaların daha etkin işleyişine imkân verecek şekilde düzenlemektedir. Plan’ı önceki planlardan ayıran önemli özellik; kalkınma politikalarını sektörel ayrımlarla değil, Türkiye'nin temel sorun alanlarını ele alarak belirlemesidir. Bu amaçla, Plan’da yer alan beş temel gelişme eksenini çerçevesinde

³⁸⁶ SENCAR, Pelin, a.g.e. s.150

³⁸⁷ ERTÜRK, Hasan, *Çevre Bilimleri*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.422-423

ekonomik ve sosyal sektörlere ait uygulanacak politikalar bu gelişme eksenlerinin altında ve çapraz ilişkiler dikkate alınarak tespit edilmiştir.³⁸⁸

Plan'ın 10 temel ilkesinden biri, “doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması esastır” ilkesidir.³⁸⁹

9. Planda mevcut durumla ilgili bazı tespitlerde bulunulmuştur. Bunlar “Plan Öncesi Dönemde Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler” bölümünde “Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi” başlığı altında şu şekilde toplanmıştır.³⁹⁰

- Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme süreci doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını üzerinde önemli bir baskı unsuru olmaya devam etmektedir. Çevrenin korunması ve üretim sürecinin olumsuz etkilenmemesi açısından doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını konusunda kurum ve kuruluşlar arasındaki görev ve yetki dağılımındaki belirsizlikler yeterince giderilememiştir.
- AB’ye uyum sürecinde, atık yönetimi, doğa koruma, gürültü ve çevresel etki değerlendirme konularında ilerleme sağlanmasına rağmen, çevre alanında hala çok sayıda düzenlemeye gereksinim bulunmaktadır. Ancak, uyumun gerektirdiği yüksek maliyetli yatırımların fazlalığı bu alanda özel sektörün katılımı da dahil yeni finansman yöntemleri arayışını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda mevzuat uyumunun sağlanması ve gerekli ilave yatırımların yapılabilmesi için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç vardır.
- Ülkemizdeki doğal bitki gen kaynağı ile biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği için Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve biyoteknoloji ürünlerinin kullanımı ve dolaşımı konusunda standartların oluşturulması ihtiyacı devam etmektedir.
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin (İDÇS) TBMM tarafından onaylanmasıyla ülkemiz, 24 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla İDÇS’ye taraf olmuştur.

³⁸⁸ TALU, Nurhan, a.g.e. s.15

³⁸⁹ ERTÜRK, Hasan, a.g.e. s.423

³⁹⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> s.28-29 (10.03.2011)

- Çevresel izleme, denetim ve raporlama sisteminin altyapısının geliştirilerek uygulamaların etkinleştirilmesi, ilgili kuruluşlar arasında bilgi akışının ve paylaşımının bütüncül bir sistemle sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.
- 2004 yılı itibarıyla, 3225 belediyenin 1911'inden derlenen istatistiklere göre, belediye sınırları içinde yaşayan nüfustan kanalizasyon hizmetlerinden yararlananların oranı yüzde 80'e, atık su arıtma tesislerinden yararlananların oranı yüzde 47'ye, içme ve kullanma suyundan yararlananların oranı yüzde 93'e, içme suyu arıtma tesisi hizmetlerinden yararlananların oranı ise yüzde 42'ye ulaşmıştır.

Bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere ülkemizde hala hızla süren nüfus artışı ve sanayileşme ile birlikte; çevre ile ilgili kurum ve kuruluşlar arasında görev ve yetki dağılımındaki belirsizliklerin sürüyor olması çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma stratejisinin uygulanabilmesinde önemli engeller olarak görülmektedir.³⁹¹

Plan'da, "Temel Amaçlar: Gelişme Eksenleri" başlığı altında "Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi" alt başlığında bazı amaçlar belirlenmiştir. Bunlar:³⁹²

- Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek, doğal kaynakların koruma ve kullanma koşulları belirlenecek ve bu kaynaklardan herkesin adil biçimde yararlanmasını sağlayacak şekilde çevre yönetim sistemleri oluşturulacaktır.
- Uluslararası yükümlülüklerin karşılanması, sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklı sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yerine getirilecektir.
- Tüm sektörlerde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirleten ve kullanan öder ilkelerini dikkate alan araçlar etkili bir biçimde kullanılacaktır. AB'ye uyum kapsamında çevre standartları ve yönetimini belirleyen hukuki düzenlemeler güncelleştirilirken ülke koşulları ve kamu yönetiminde etkinlik gözetilecektir.
- Çevre konusundaki düzenlemelerin etkili ve aflarla kesintiye uğratılmadan uygulanması sağlanacaktır.

³⁹¹ ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.424

³⁹² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> s.73-75 (10.03.2011)

- Çevresel altyapı yatırımlarının yapılmasında ve işletilmesinde ölçek ekonomisinin faydalarından yararlanmak için yerel yönetimler arasındaki işbirliği ve eşgüdüm geliştirilecek, bu kapsamda mahalli idare birliklerinin kurulması desteklenecektir.
- Çevre ve kalkınma ile ilgili sağlıklı ve entegre bilgi sistemleri oluşturulacak, izleme, denetim ve raporlama altyapısı geliştirilecektir.
- Ülkemizin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların araştırılması, korunması, değerlendirilmesi ve ekonomik değer kazandırılması çalışmaları hızlandırılacaktır.
- Biyogüvenlik ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konusundaki risklerin en aza indirilmesi için tarım, çevre ve teknoloji politikaları bütünleştirilmiş bir anlayışla değerlendirilecektir.
- Ülkemiz şartları çerçevesinde ilgili tarafların katılımıyla sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı hazırlanarak, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ilişkin yükümlülükler yerine getirilecektir.
- Tarım ve turizm başta olmak üzere, çevreye duyarlı sektörlerde ekolojik potansiyel değerlendirilecek, koruma-kullanma dengesi gözetilecektir.
- Sanayide çevre dostu tekniklerin uygulanmasıyla hammadde kullanımındaki etkinlik artırılarak daha verimli üretim gerçekleştirilecek ve atıklar azaltılacaktır.
- Kentsel altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde belediyelere verilecek mali ve teknik danışmanlık hizmetleri etkinleştirilecektir.
- Ülke genelinde çevre korumaya yönelik kentsel altyapı ihtiyacının belirlenmesi için belediyelerin içme suyu, kanalizasyon, atık su arıtma tesisi ve katı atık bertaraf tesisi gibi altyapı ihtiyaçlarını belirleyecek kentsel altyapı ana planı ve finansman stratejisi hazırlanacaktır.
- Su, atık su, katı atık gibi çevre korumaya yönelik altyapı tesislerinin yapılmasında, bakımında ve işletilmesinde ülke şartlarına en uygun sistem ve teknolojiler tercih edilecektir.
- Mevcut su sağlama tesislerinde kayıp ve kaçaklar azaltılarak ülke su kaynaklarının etkin kullanılması sağlanacaktır.

- Ülkemizde su kaynaklarının tahsisi, kullanılması, geliştirilmesi ve kirlenmeye karşı korunmasıyla ilgili hukuki düzenleme ve idari yapı oluşturulmasına yönelik olarak başlatılmış çalışmalar tamamlanacaktır.
- Yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeden korunması sağlanacak ve atık suların arıtıldıktan sonra tarım ve sanayide kullanılması teşvik edilecektir.
- Evsel nitelikli katı atık yönetiminde kaynakta ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak değerlendirilecek; yatırım ve işletme maliyetleri düşük ve ülke şartlarına en uygun katı atık bertaraf teknolojisi olan düzenli depolama yöntemi tercih edilecektir.
- Evsel nitelikli olmayan atıkların üretimi azaltılacak, atık türüne ve ülke koşullarına uygun toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf sistemleri oluşturulacaktır.
- Çevre yatırımlarının yapılması ve işletilmesinde özel sektörün katılımı dahil yeni finansman yöntemleri geliştirilecektir.
- Çevresel altyapı hizmetlerinin planlanması, projelendirilmesi, uygulanması ve işletilmesine ilişkin belediyelerin kapasiteleri geliştirilecektir.
- Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve kamuoyu bilgilendirme çalışmaları yapılacaktır.

Çevre alanında daha etkin bir sistemin oluşturulması için mevcut kurumsal yapının yeniden düzenlenmesi gerekliliği karşısında Çevre Özel İhtisas Komisyonu'nun hazırladığı rapor doğrultusunda bazı politikalar önerilmiş ve bunlar 9. Planda hedef ve ilkeler olarak benimsenmiştir. Bunlar; ekonomik ve toplumsal kararlarda çevresel değerlerin göz önünde bulundurulması, çevre bilincinin yaygınlaştırılması, karar alma süreçlerine ve yasaların yapımında özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve halkın aktif katılımının sağlanması, yasaların hayata geçirilmesinde şeffaf davranılması, çevreye karşı işlenen suçlarda af çıkarılmaması ve uluslararası çevre politikası kararlarının oluşmasına aktif katılımın sağlanmasıdır.³⁹³

³⁹³ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.60-61

Plan'da sürdürülebilir kalkınma stratejisi açısından politika oluşturma noktasında; hemen her sektör ve alanda ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, sorunlar uygulamadan kaynaklanmakta, uygulama faaliyetleri öngörülen politikaların zaman zaman tersine işlemektedir. Uygulamada öncelik bakımından; ekonomi, çevre ve toplumsal bileşenlerin çapraz ilişkileri göz ardı edilmeden yapılması, seçilen sektörlerin sürdürülebilir gelişmelerine imkân verecek ortak alanlar belirlenmesi öngörülmüştür.³⁹⁴

AB ile katılım müzakereleri 3 Ekim 2005'te başlamış ve açılan 35 başlıktan biri olan "Çevre" ile ilgili görüşmeler 2006 yılı içinde başlatılmıştır. AB'ye uyum çerçevesinde Türkiye'nin çevre ile ilgili yapması gerekenlerin maliyeti ortalama 70 milyar Euro olarak öngörülmüştür. Bu rakamın yüksek oluşu, kamu sektörünün tek başına bu yükün altından kalkamayacak oluşu, gerek ilgili kurum ve kuruluşlar arasındaki görev ve yetki dağılımındaki belirsizlikler gerekse mevzuat uyumu noktasındaki eksiklikleri giderebilmek için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyulduğu 9. Planda altı çizilen önemli konulardan biridir.³⁹⁵

³⁹⁴ TALU, Nurhan, a.g.e. s.16

³⁹⁵ BOZKURT, Yavuz, a.g.e. s.61

3.4.TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMA HARCAMALARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Çevresel harcamalar, üretim süreçleri ile mal ve hizmetlerin tüketiminden kaynaklanan kirliliğin önlenmesi, azaltılması ve giderilmesi amaçlı faaliyetler için yapılan harcamalardır. Kamu sektöründe, yönetim, izleme ve mevzuat uygulamaları için yapılan harcamalar da çevresel harcamalara dâhil edilmektedir.³⁹⁶

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), 1997 yılından itibaren öncelikle kamu sektörü ile başlayarak çevresel harcama istatistikleri ile ilgili veri derlemektedir. Kamu sektörü için veri kaynakları; belediyeler, il özel idareleri ve diğer kamu kurum ve kuruluşları olmaktadır. Çevresel harcamalar kapsamında cari harcamalar ve yatırım harcamaları ile ilgili veri derlenmektedir. Cari harcamalar, personel ödemeleri, sosyal güvenlik kurumlarına yapılan ödemeler, ekipman ve sarf malzemesi alımları, enerji kullanımı, hizmet alımlarını içerir. Yatırım harcamaları, makine-teçhizat alımları, bina ve bina dışı inşaatlar için yapılan harcamaları (Örneğin; arıtma tesisi inşaatı vb.) içerir.³⁹⁷

Çevre koruma harcamalarının kapsamını tanımlamak için, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (United Nations Economic Commission for Europe - UNECE) ve Eurostat tarafından hazırlanan Çevre Koruma Faaliyetleri Sınıflaması (Classification of Environmental Protection Activities - CEPA) kullanılmaktadır.³⁹⁸

³⁹⁶ Çevre İstatistikleri: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 8, http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=203 (15.04.2011)

³⁹⁷ Kamu Sektörü Çevresel Harcama İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/cevredagitimapp/cevreselharcama.zul> (15.04.2011)

³⁹⁸ Kamu Sektörü Çevresel Harcama İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/cevredagitimapp/cevreselharcama.zul> (15.04.2011)

Tablo 3,1. Çevresel Konulara Göre Kamu Kuruluşlarının Cari ve Yatırım Harcamaları - TL (1997-2009)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Toplam Çevresel Harcamalar	83.499.182	151.283.406	323.629.488	476.471.492	387.164.725	564.126.873
Cari Harcamalar Toplamı	20.897.679	35.940.992	85.401.410	121.575.210	161.625.342	163.515.453
Yatırım Harcamaları Toplamı	62.601.503	115.342.414	238.228.078	354.896.282	225.539.383	400.611.420
Dış Ortam Havasını ve İklimi Koruma	13.173.700	124.598	941.431	3.402.528	165.941	124.601
İçme ve Kullanma Suyu	32.559.142	73.386.664	115.011.615	160.989.670	198.235.584	195.682.552
Atık Su Yönetimi	11.676.838	34.218.043	59.391.713	143.470.479	7.211.726	171.367.542
Atık Yönetimi	150	376.515	66.081	2.104	175.004	113.228
Toprak ve Yeraltı Suyunu Koruma	138.617	-	726.000	539.101	92.308	849.178
Gürültü ve Vibrasyonun Azaltılması	-	-	3000	-	-	-
Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması	214.039	76.512	40.948	150	206.547	389.082
Araştırma ve Geliştirme	252.113	53.434	51.560	-	45.000	-
Enerji	3.100	-	-	-	-	-
Diğer Çevre Koruma Faaliyetleri ¹	4.094.362	5.331.566	58.438.445	42.904.241	19.407.273	32.085.237
Harcamaları Bölünemeyen Faaliyetler ²	489.442	1.775.082	3.557.285	3.588.009	-	-

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam Çevresel Harcamalar	792.783.921	859.120.016	896.136.028	858.481.820	1.026.694.782	1.113.810.253	1.140.205.239
Cari Harcamalar Toplamı	219.609.279	320.524.450	166.186.054	193.564.280	209.980.402	259.543.982	256.992.324
Yatırım Harcamaları Toplamı	573.174.642	538.595.566	729.949.974	664.917.540	816.714.380	854.266.271	883.212.915
Dış Ortam Havasını ve İklimi Koruma	-	-	222.213	4.435.331	2.524.943	371.499	271.205
İçme ve Kullanma Suyu	147.354.702	111.233.083	97.113.427	143.793.888	337.154.280	481.518.418	623.032.077
Atık Su Yönetimi	347.727.023	323.693.376	459.381.583	398.214.215	391.006.024	326.136.387	190.345.116
Atık Yönetimi	3.578.559	109.612	4.802.494	2.314.877	7.591.383	6.610.610	9.703.987
Toprak ve Yeraltı Suyunu Koruma	3.300.957	4.671.428	5.803.337	6.392.247	19.029.110	12.326.503	7.543.440
Gürültü ve Vibrasyonun Azaltılması	-	-	-	65.820	9.037	18.414	3.815
Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması	303.059	367.856	9.851.390	17.632.176	8.139.715	9.955.286	119.858.870
Araştırma ve Geliştirme	736.185	590.207	6.786.999	4.424.333	19.304.121	22.098.409	24.263.923
Enerji	-	41.300	140.784	8.580.605	8.857.056	7.523.590	328.700
Diğer Çevre Koruma Faaliyetleri ¹	67.737.422	65.169.954	-	-	-	-	-
Harcamaları Bölünemeyen Faaliyetler ²	2.436.735	32.718.750	312.033.801	272.628.328	233.079.113	247.251.137	164.854.106

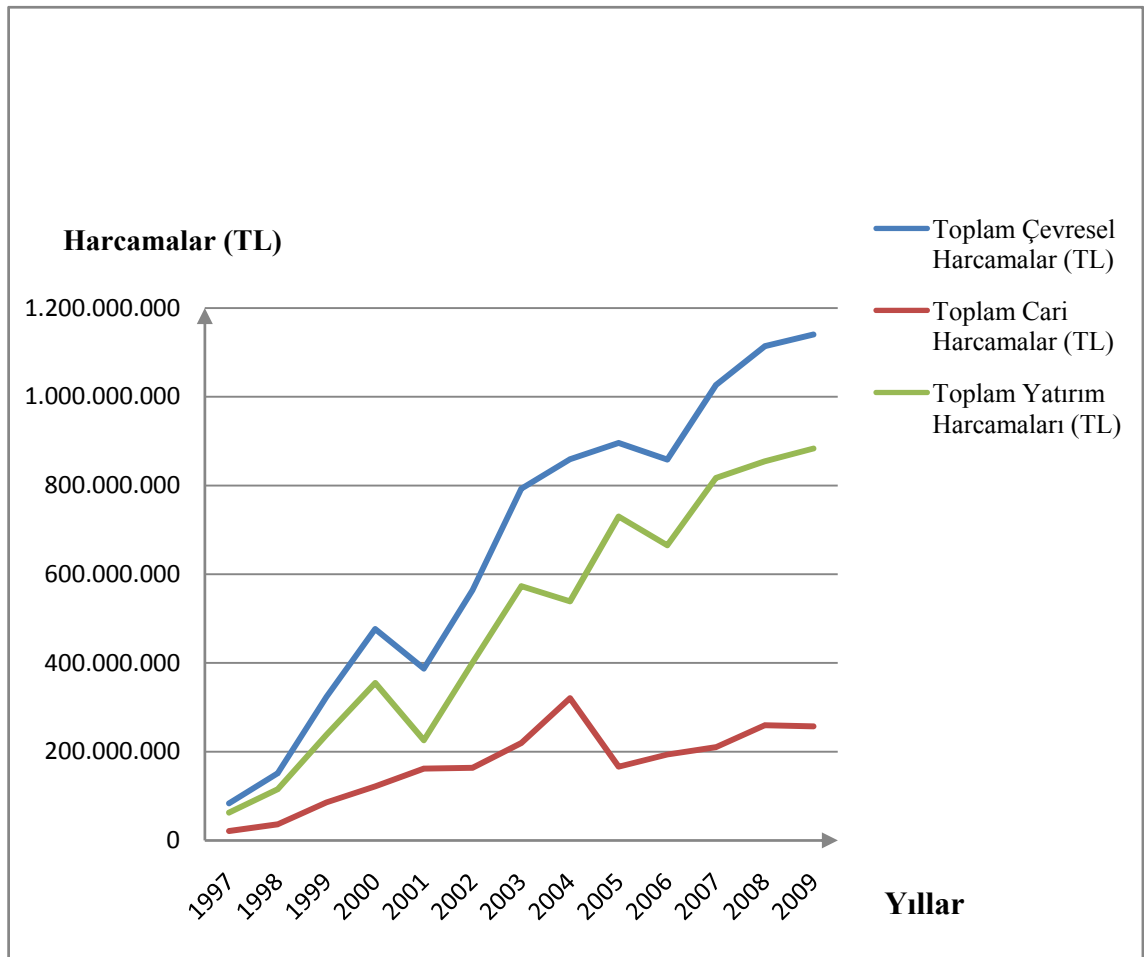
Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/cevredagitimapp/cevreselharcoma.zul>

(1) Diğer çevre koruma faaliyetleri; genel çevre yönetimi, eğitim vb. faaliyetleri kapsamaktadır.

(2) Harcamaları bölünemeyen faaliyetler başlığı altında, birden fazla çevresel konuyu içeren ve konulara göre harcamaların ayrılması mümkün olmayan faaliyetler yer almaktadır. Ağırlıklı olarak içme suyu, atık su ve katı atık konularını içeren faaliyetler bu bölüme dâhildir.

Yukarıda TÜİK verilerinden elde edilen Tablo:3,1. incelendiğinde toplam çevresel harcamalar 2001 ve 2006 yılları hariç artan seyir izlemiştir. Çevresel yatırımlar 2001, 2004 ve 2006 yıllarında bir önceki yıllara göre düşüş olsa da genel olarak artış eğiliminde olmuştur. 1997-2009 yılları arasında en fazla harcama 2.863.840.065 TL ile Atık Su Yönetimi konusunda olurken, İçme ve Kullanma Suyu harcamaları 2.717.065.102 TL ile ikinci sırada yer almıştır. Yine ardından en az harcamaların Gürültü ve Vibrasyonun azaltılması ve Enerji konularında olduğu görülmektedir.

Şekil: 3,1. Çevresel Konulara Göre Kamu Kuruluşlarının Cari ve Yatırım Harcamaları - TL (1997-2009)

Not: Şekil, Tablo:3,1'deki veriler dikkate alınarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil:3,1. incelendiğinde toplam çevresel harcamaların da 1997 yılından itibaren arttığı görülmektedir. 2001 yılında ekonomik kriz nedeniyle bir düşüş yaşansa da hem toplam çevresel harcamalarda hem de çevresel yatırım harcamalarında genel olarak bir artış gözlenmektedir.

Çevresel harcama istatistikleri ile ilgili veriler, kamu kuruluşlarından 1997 yılından itibaren, belediyelerden 2001 yılından itibaren, il özel idareleri ve mahalli idare birliklerinden ise 2005 yılından itibaren derlenmektedir. Bu bağlamda kamu sektörü çevresel harcamaları; belediyeler, il özel idareleri ve diğer kamu kuruluşlarına ait çevresel harcamaları kapsamaktadır.³⁹⁹ Aşağıda 2005-2009 yılları arası kamu sektörü toplam çevresel harcamaları ile ilgili veriler tablo halinde özetlenmiştir.

³⁹⁹ Çevre İstatistikleri: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 8,
http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=203 (15.04.2011)

Tablo 3.2. Kamu Sektörü Çevresel Harcamaları – TL (2005-2009)

	2005	2006	2007	2008	2009
Kamu Sektörü Toplam Çevresel Harcamalar	5.437.161.814	6.770.723.111	9.154.682.829	9.042.514.654	9.712.399.676
Cari Harcamalar Toplamı	3.399.936.921	3.859.695.757	4.741.328.128	5.546.210.654	6.480.742.573
Yatırım Harcamaları Toplamı	2.037.224.893	2.911.027.354	4.413.354.701	3.496.304.001	3.231.657.103
Dış Ortam Havasını ve İklimi Koruma	222.213	4.435.331	2.563.800	387.593	362.563
Su Hizmetleri	934.659.417	2.044.670.455	3.420.470.916	3.795.527.608	3.109.089.131
Atık Su Yönetimi Hizmetleri	948.227.586	1.413.498.981	1.686.564.726	1.211.158.002	1.572.623.943
Atık Yönetimi Hizmetleri	1.572.233.776	1.436.999.916	2.193.212.112	2.482.443.733	3.318.883.162
Toprak ve Yeraltı Suyunu Koruma	5.879.337	6.392.247	20.507.750	12.643.118	7.568.417
Gürültü ve Vibrasyonun Azaltılması	-	-	9.037	18.414	3.815
Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması	9.851.390	195.879.473	453.436.793	336.781.907	411.992.550
Enerji	140.784	8.580.605	8.857.056	7.527.590	328.700
Araştırma ve Geliştirme	6.786.999	29.891.149	20.333.480	22.557.840	26.236.279
Harcamaları Bölünemeyen Faaliyetler ¹	1.959.160.312	1.630.309.134	1.348.727.159	1.173.468.849	1.265.311.116

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/cevredagitimapp/cevreselharcoma.zul>

(1) Harcamaları bölünemeyen faaliyetler başlığı altında, birden fazla çevresel konuyu içeren ve harcamalarının konulara göre ayrıştırılması mümkün olmayan faaliyetler yer almaktadır.

Tablo:3,2. incelendiğinde Türkiye’de ekonomik büyümeye bağlı olarak çevresel harcamaların da arttığı görülmektedir. Kamu sektörü çevresel harcamaları 2006 yılında bir önceki yıla göre %24,5 artmış, 2007 yılında %35 artmış, 2008 yılında %1.2 azalmış ve 2009 yılında ise bir önceki yıla göre %7,4 artarak genel olarak artan bir eğilim sergilemiştir.

2005-2009 yılları arasında en çok kamu sektörü çevresel harcaması 13.304.417.527 TL ile su hizmetleri alanında olurken, atık yönetimi hizmetleri 11.003.772.699 TL ile ikinci sırada yer almaktadır. Enerji, Gürültü ve Vibrasyonun Azaltılması ve Dış Ortam Havası ve İklimi Koruma ise en az harcama yapılan alanlar olarak dikkat çekmektedir.

Cari harcamalar, 2005 yılında kamu sektörü toplam çevresel harcamaların %62,5’ini oluştururken bu oran sırasıyla 2006 yılında %57, 2007 yılında %52, 2008 yılında %61 ve 2009 yılında %66 olarak gerçekleşmiştir.

Yatırım harcamaları ise, 2005 yılında toplam kamu sektörü çevresel harcamaların %37,5’ini oluştururken, 2006 yılında %43, 2007 yılında %48, 2008 yılında %39 ve 2009 yılında %34 olarak gerçekleşmiştir.

Toplam kamu sektörü çevresel harcamaları ve çevresel yatırım harcamalarının GSYİH içindeki payları Tablo:3,3.’de gösterilmiştir.

Tablo: 3,3. Kamu Sektörü Çevresel Harcamalarının GSYİH* İçindeki Payları (2005-2009)

	2005	2006	2007	2008	2009
Kamu Sektörü Toplam Çevresel Harcamaları 000.000 TL	5.437	6.770	9.154	9.042	9.712
Değişim (%)	-	%24,5	%35,2	%-1,2	%7,4
GSYİH içindeki Payları (%)	%0,83	%0,89	%1,08	%0,95	%1,01
Yatırım Harcamaları Toplamı 000.000 TL	2.037	2.911	4.413	3.496	3.231
GSYİH içindeki Payları (%)	%0,31	%0,38	%0,52	%0,36	%0,34
Cari Harcamalar Toplamı 000.000 TL	3.400	3.860	4.741	5.546	6.480
GSYİH içindeki Payları (%)	%0,52	%0,50	%0,56	%0,58	%0,68
GSYİH Değişim Oranları (%)	16,1	16,9	11,2	12,7	0,2

*Üretim Yöntemiyle GSYİH – Cari Fiyatlarla - 1998 Bazlı

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=1> (20.04.2011)

Tablo:3,3. incelendiğinde, kamu sektörü toplam çevresel harcamalarının GSYİH içindeki payları 2005 yılında %0,83 iken, 2006 yılında %0,89, 2007 yılında %1,08, 2008 yılında %0,95 ve 2009 yılında %1,01 olarak gerçekleşmiştir.

Çevresel harcamaların 2006 yılında bir önceki yıla göre %24,5 ve 2007 yılında %35,2 arttığı görülmekte ancak; 2008 yılında %1,2'lik bir düşüş yaşanmakta, daha sonraki 2009 yılında ise tekrar %7,4 artmaktadır.

Tablo 3,4.'de Avrupa Birliği üyesi beş ülkenin ve Türkiye'nin toplam çevresel harcamaları 1997-2009 dönemi için Avro cinsinden verilmiştir. Bu dönem içinde Almanya, İngiltere ve Fransa'nın çevresel harcamalarının yaklaşık olarak 160 milyar Avro olduğu görülmektedir. İtalya ortalama 148 milyar avro, Belçika 25 milyar Avro toplam çevresel harcama gerçekleştirmişlerdir. Türkiye ise belirlenen dönemler arasında yaklaşık 6,5 milyar avro (4,2 milyar TL) çevresel harcama yapmıştır. Söz konusu değer Avrupa Birliği üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır.

Tablo 3,5.'de ise Avrupa birliği üyesi beş ülkenin ve Türkiye'nin 1998-2009 dönemi için toplam çevresel harcamalarının, toplam harcamalar içindeki payları yüzde olarak verilmiştir. Türkiye'nin 1999 ve 2000 yıllarında toplam harcamalar içinde, çevresel harcamaların %1'in üzerine çıktığı diğer yıllarda ise %1'in altında seyrettiği tablodan görülmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin çevresel harcamaları %1'in altına hiç düşmemiş hatta İngiltere 2006, 2007 ve 2009 yıllarında toplam harcamalar içindeki çevresel harcamaların payını %2'nin üzerine çıkarmıştır.

Tablo 3.6.'da seçilen Avrupa Birliği ülkelerinin ve Türkiye'nin toplam çevresel harcamalarının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla içindeki payları yüzde olarak verilmiştir. GSYİH içinde çevresel harcamalarda en büyük paya sahip ülkenin İtalya olduğu tablodan görülmektedir. Türkiye'nin 1999 Marmara depremi ve 2001 krizinin etkileriyle çevresel harcamalarını GSYİH'nın %0,2'lere kadar düşürdüğü görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi ülkelerin GSYİH yüzdelere yaklaştığı hatta bazı tarihlerde bu yüzdelere geçtiği tablodan izlenebilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta; ülkelerin çevresel harcamalarının artış hızının, milli gelir artış hızından düşük olması sonucunda harcama yüzdelere bazı yıllar önceki yıllara göre düştüğü görülmektedir.

Tablo:3.4. AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin Toplam Çevresel Harcamaları (Milyon Avro) (1997-2009)

Ülke/Zaman	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Belçika	1.449,2	1.499,4	1.622,7	1.867,5	1.947,8	1.972,4	1.845,1	1.954,0	2.010,7	1.902,2	1.894,2	2.061,7	2.148,8
Almanya	14.815,3	13.667,1	13.500,0	12.870,0	12.340,0	11.360,0	11.170,0	10.760,0	10.740,0	10.910,0	10.670,0	10.980,0	15.600,0
Fransa	7.939,8	8.189,8	8.522,0	9.961,0	10.772,0	11.497,0	12.467,0	13.670,0	14.578,0	15.497,0	16.443,0	16.396,0	16.604,0
İtalya	8.302,9	8.888,1	9.476,0	9.896,0	10.698,0	11.536,0	11.357,0	12.248,0	12.487,0	12.071,0	12.609,0	13.785,0	13.820,0
İngiltere	5.812,5	6.439,7	8.268,8	10.376,1	11.111,6	12.313,3	11.701,0	12.924,0	11.823,6	17.866,3	20.429,9	16.986,5	16.838,4
Türkiye*	363,1	408,9	599,4	768,5	300,2	328	453,1	469,5	563,7	464,1	600,5	523	530,4

Kaynak: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/environmental_accounts/data/database (10.08.2011)

*Türkiye için Avro cinsinden yapılan hesaplamalarda, hesaplanan yılın yılsonu döviz kuru dikkate alınmıştır.

Tablo:3,5. AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin Toplam Çevresel Harcamalarının Toplam Harcamalar içindeki payı (%) (1998-2009)

Zaman/ Ülke	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	0,97	1,15	1,02	0,48	0,49	0,56	0,61	0,61	0,48	0,50	0,49	0,42
Belçika	1,30	1,41	1,50	1,52	1,47	1,30	1,36	1,27	1,23	1,66	1,19	1,17
Almanya	1,46	1,40	1,38	1,23	1,10	1,06	1,03	1,02	1,03	1,01	1,01	1,36
Fransa	1,18	1,18	1,34	1,40	1,41	1,47	1,55	1,59	1,63	1,66	1,60	1,55
İtalya	1,66	1,74	1,80	1,78	1,88	1,76	1,84	1,81	1,67	1,70	1,80	1,75
İngiltere	1,25	1,51	1,66	1,68	1,75	1,69	1,70	1,46	2,07	2,26	1,97	2,09

Kaynak: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database (10.08.2011)

Aynı Sitedeki veriler kullanılarak tarafımda hesaplanmıştır.

Tablo:3.6. AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin Toplam Çevresel Harcamalarının GSYİH içindeki payları (%) (1997-2009)

Ülke/Zaman	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Belçika	0,42	0,53	0,55	0,59	0,62	0,63	0,58	0,58	0,52	0,52	0,48	:	:
Almanya	0,61	0,54	0,5	0,46	0,43	0,4	0,39	0,36	0,35	0,34	0,32	:	:
Fransa	0,51	0,5	0,53	0,53	0,55	0,58	0,54	0,54	0,56	0,56	0,57	0,62	:
İtalya	0,83	0,88	0,88	0,86	0,89	0,88	0,84	0,87	0,86	0,8	0,8	0,86	0,89
İngiltere	0,53	0,53	0,54	0,54	0,54	0,48	0,47	0,49	:	:	:	:	:
Türkiye	0,45	0,47	0,2	0,22	0,08	0,11	0,38	0,4	0,4	0,41	0,43	0,42	:

Kaynak: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/environmental_accounts/data/database (10.08.2011)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çevre, sadece doğal alanlarla sınırlı olmayıp, insanın içinde yaşadığı, etkileşimde bulunduğu, değiştirdiği veya değiştiremediği her yer olarak tanımlanabilir. İnsan ve çevre arasındaki ilişki çevrenin korunması ve yaşamın sürdürülebilirliği açısından önem kazanmış ve bu nedenle her zaman ilgi uyandırmıştır. Çevre birçok disiplininin ilgi alanına girmiş, her disiplin kendi içinde çalışmalar yapmıştır.

İkinci dünya savaşından sonra, ülkeler ekonomide devlet müdahaleciliğine, refah devleti politikalarına dayalı “Keynes’çi” uygulamalar sonucu yüksek büyüme hızına ulaşmışlar, istihdamda olumlu yönde gelişmeler yaşanmış ve ekonomide göreceli bir istikrar sağlanmıştır. Ancak 1970’lere gelindiğinde çevre kirliliğinin artması ve çevrenin artık kendini yenileyememe noktasına gelmesiyle çevre sorunları yerel ve ulusal düzeyde ve geniş katılımlarla ele alınmaya başlanmıştır.

Çözüm için, piyasa dışında kalmış olan çevrenin içselleştirilmesi, piyasa içine alınması, mülkiyet haklarının tesis edilmesi ve çevresel sübvansiyonların kaldırılması gibi bir dizi öneriler getirilmiştir. Bu öneriler yerel ve ulusal düzeyde çevre politikalarıyla uygulanmaya çalışılmış ve çevrenin ve doğal kaynakların korunmasıyla ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması temel ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmış, çevre koruma ve ekonomik büyüme arasında dengeyi sağlamada kullanılan bir olgu haline gelmiştir.

Dünyada, 1970’li yıllarda karşılaşılan çevresel kirliliğin getirdiği çevre sorunları nedeniyle artan çevre hareketlerinin kısa sürede organize bir eyleme dönüştüğü söylenebilir. Bu bağlamda, 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında İsveç’in başkenti Stockholm’de Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı) düzenlenmiş ve çevre sorunları uluslar arası düzeyde ele alınmıştır. Konferans, çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti gözeten, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler, sürdürülebilirlik düşüncesinin temel ilkelerini ortaya koymasından oldukça önemlidir.

Çevre koruma konusunda yapılan her yeni çalışma ile sürdürülebilirlik kavramı üzerinde daha fazla durulmuş ve bu süreç sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin kavramsallaşmasını ve geniş çapta düşünülmesini sağlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk olarak Dünya Koruma Stratejisi'nde (1980) kullanılmış ve sürdürülebilir bir topluma ulaşmak için çevre koruma ve geliştirme düşüncesinin birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. 1983 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan ve 1987 yılında Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu ile giderek büyüyen çevresel sorunlar karşısında, çevre koruma ve ekonomik kalkınma arasındaki dengenin kurulması ve gelişmenin sürdürülebilir olması, insanlığın çıkış yolu olarak kabul edilmiştir.

3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı) düzenlenmiş ve insanoğlunun sürdürülebilir kalkınma olgusunun merkezinde yer aldığı, her bireyin doğa ile uyumlu, sağlıklı ve verimli bir yaşam hakkı olduğu kabul edilmiştir. 1992 yılındaki Avrupa Birliği 5. Eylem Programı, "Sürdürülebilirliğe Doğru" olarak da bilinen çalışmada yerel yönetimleri bir hükümet ortağı olarak görmüş ve birçok politikanın başarılı olabilmesinin yerel yönetimlerin inisiyatifine bağlı olduğunu belirtmiştir.

13-19 Mart 1997 tarihleri arasında Rio +5 Forumu New York'ta düzenlenmiş ve forumda sürdürülebilir kalkınmayı yerel, ulusal ve küresel düzeyde hayata geçirecek strateji ve yönetim sistemleri üzerinde durulmuştur. 2002 yılında Rio +10 olarak da bilinen Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Johannesburg Konferansı) düzenlenmiş ve 1992 Rio Konferansının genel değerlendirmesi ve ülkelerin ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejisi hazırlama konusundaki son durumlarının değerlendirilmesi ve karşılaşılan sorunların tartışılması amacıyla toplanmıştır.

Dünyadaki bu gelişmelerle birlikte Türkiye'de de 1970'li yıllardan itibaren (3. BYKP) çevresel politikalar uygulamaya konmuştur. Çevresel politikalar DPT tarafından hazırlanan ve şuan dokuzuncusu (2007-2013) yürürlükte olan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında (son plan 7 yıllık) yer almaktadır.

Türkiye'de çevre politikalarının oluşması bakımından 3. BYKP ayrı bir öneme sahiptir. Planda "çevre sorunlarını ileri sürerek kalkınma çabalarının yavaşlatılmasını istemenin mümkün olmadığı" hususu vurgulanmıştır. 4. BYKP ile

çevre konularında yerel yönetimlerin yetkilendirilmesi konusu ilk kez gündeme gelmiş ve “çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesi” ilkesi de ilk defa ifade edilmiştir. 5. Planda (1985-1989) kirliliği önleyici politikalar uygulanmaya başlanmış; 6. Planda (1990-1994) ise sürdürülebilir kalkınma, planın temel amaç ve politikalarında yer almıştır. 6. Plana sürdürülebilir kalkınma ilkeleri açısından bakıldığında 1994 ekonomik krizinin etkileri ile birlikte AB uyum süreci ve Gümrük Birliği Anlaşmaları'nın yapıldığı dönemde şekillenmiş olması dikkat çekmektedir.

7. Plan (1996-2000), Türkiye'nin gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmasını sağlamak amacıyla hazırlanmış ve çevrenin korunması ve geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun yanında, ekonomik ve sosyal sektörlerin gelişme hedef ve politikalarında yapısal değişiklikler ilk defa daha kapsamlı olarak ele alınmıştır. 8. Planda (2001-2005) sürdürülebilir kalkınma kavramı çevre politikalarının temel ilkesini oluşturmuştur. Ayrıca, Uzun Vadeli Stratejinin (2001-2023) içeriğinde ekonomik ve sosyal dönüşümün çevre korumayla birlikte ele alınacağı belirtilmiştir. Yine planda çevre ile ilgili alınacak önlemlerin, ilk kez ekonominin rekabet gücünün artırılması ile ilişkilendirildiği dikkati çekmektedir.

9. Plan (2007) diğer planlardan farklı olarak yedi yıllık bir zaman dilimi için yapılmıştır. Planın on temel ilkesinin sürdürülebilir kalkınma ilkelerini içerdiği görülmektedir. Ayrıca planın bir diğer özelliği, kalkınma politikalarını, sektörel ayrımlarla değil, Türkiye'nin temel sorun alanlarını ele alarak belirlemesidir. Planda hemen her sektör ve alanda sürdürülebilir kalkınma bağlamında politika oluşturulmasına ve belli ölçüde başarı sağlanmasına rağmen uygulamadan kaynaklanan sorunların öngörülen politikaların zaman zaman aksamasına neden olduğu görülmektedir.

Genel olarak kalkınma planlarında çevre politikaları incelendiğinde, ilk başlarda var olan kirliliği giderici amaçlara dayalı politikalar dikkati çekmekte, daha sonraları ise önleyici politikalar uygulanmakta ve çevrenin ekonomi ile bütünleşmesine öncelik veren sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun politikaların uygulandığı görülmektedir.

Ayrıca, kalkınma planlarında uygulanan çevre politikalarının değişen ekonomik ve siyasal koşullar paralelinde çeşitli politik amaçların yer aldığı görülmektedir. Bu

durumda, kıt kaynaklarla bu denli amacın nasıl gerçekleştirileceği ve bunların nasıl koordine edileceği konusunun planlarda yer almaması dikkat çekmektedir.

Çevresel politikalar ile diğer ekonomi politikaları arasında uyumun sağlanması ve doğal kaynaklarla çevre koşullarının birlikte değerlendirilmesi son derece önemlidir. Çevresel kaynaklardan fedakârlık ederek, yüksek büyüme hedeflemek; kısa vadede olumlu gibi görünse de, uzun vadede sürdürülebilir kalkınma için olumsuzluk teşkil edecektir.

Çevresel yatırımlar sonucu üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, kısa vadede maliyetleri arttıran bir unsur olarak görünse de uzun vadede rekabet gücü açısından bir avantaj haline gelecektir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ve gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmak için çevre üzerinde var olan baskıların hafifletilmesi ve ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu nedenle bireylerin, firmaların, sivil ve resmi tüm kuruluşların çevre koruma konusunda üzerine düşeni yapmaları sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu konuda yapılabilecekler; sürdürülebilir kalkınma anlayışının bir hayat tarzı olarak kabul edilmesi, çevreye ilişkin uluslararası anlaşmalara taraf olunması, uluslararası sürdürülebilirlik göstergelerinin dikkate alınarak politika ve planlama yapılması, çevre ile ilgili endüstrilere önem verilmesi ve bunun için uygun ortamın yaratılması ve kirli atıkların ülkeden ülkeye transferinin engellenmesi olarak sıralanabilir. Ayrıca, çevre koruma konusunda gerekli hassasiyeti göstermeyen üretim birimlerine uygun biçimde tepkiler dile getirilmelidir.

Türkiye, genç ve dinamik nüfusu ve hızla büyüyen ekonomisi ile sahip olduğu doğal kaynakları sadece tüketilecek bir kaynak olarak görmeyip, yaşamın kendisi olarak ele almalı, bu sayede gelecek kuşakların refahını da gözetmeli, ayrıca, ekonomide rekabet edebilirliği sağlamalı ve insanların yaşam kalitelerini arttırmayı amaç edinmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- ACAR, Yalçın, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Dora Yayıncılık, Bursa, 2008
- AKDUR, Recep, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2005
- ALGAN, Nesrin ve DÜNDAR, Ayşe Kaya, **Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler**, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları (Sayı:8), Şenol Matbaacılık, Ankara, 2003
- ALTUĞ, Fevzi, **Çevre Sorunları**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1990
- BAL, Durmuş Ali, “Çevre Nedir?”, Mustafa Aydoğdu, Kudret Gezer (ed.), **Çevre Bilimi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006
- BAŞOL, K., ÖNDER, H. ve DURMAN, M., **Doğal Kaynakların ve Çevrenin Ekonomik Analizi**, Alfa Akademi Yayınları, Bursa, 2007
- BEZİRCİ, Pervin Dedeler, **AB Sürecinde Çevre (AB’de Çevresel Kamuoyu Bilinci ve Çevre Eğitimi)**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005
- BOZKURT, Yavuz, **Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikalarının Dönüşümü**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2010
- BURROWS, Paul, "Pigovian Taxes, Polluter Subsidies, Regulation and Size of a Polluting Industry", *The Canadian Journal of Economics*, 1979
- CARLTON, Dennis W. ve J. M. PERLOFF: **Modern Industrial Organization**, New York, USA, 1994
- COASE, Ronald H., "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, 1960, s.10
- ÇOKADAR, H., TÜRKOĞLU, A. ve GEZER, K., “Çevre Sorunları”, Mustafa Aydoğdu, Kudret Gezer (ed.), **Çevre Bilimi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006
- DAĞDEMİR, Özcan, **Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003
- DEĞİRMENDERELİ, Ali, “Çevrenin Korunmasında Özel ve Kamu Girişimi ya da Çevre Koruma Araçları”, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004
- DEMİR, Cengiz ve ÇEVİRGEN, Aydın, **Turizm ve Çevre Yönetimi - Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006
- DEVİRİM, Fevzi, **Kamu Maliyesine Giriş**, İlkem Ofset, İzmir, 2002
- DURMAZ, Burcu, **Avrupa Birliğinde Çevre Politikası Alanında Muhtemel Müzakere Sürecine Yönelik Gerekli Hazırlıkların Örneklerle Çalışılması (Uzmanlık Tezi)**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, Mayıs 2004

- EGELİ, Gülün, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, 1996
- ERDOĞAN, Nazmiye, **Çevre ve (Eko)turizm**, Erk Yayınları, Ankara, 2003
- ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009
- ERTÜRK, Hasan, **Çevre Bilimlerine Giriş**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1996
- FARREL, Alex ve MAURREN, Hart, “**What Does Sustainability Really Mean? The Search For Useful Indicators**”, *Environment*, 1998
- FINCO, A., NIJKAMP, P., “Pathways to Urban Sustainability”, *Journal of Environmental Policy & Planning*, 2001
- GIDDENS, Anthony, Sosyoloji, Çev. H.Özel, C.Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s48’den MARIN ve YILDIRIM, **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetmel Perspektifler**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004
- GOODLAND, Robert, “The Concept of Environmental Sustainability”, *Annual Review of Ecology and Systematics*, 1995
- GÖRMEZ, Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007
- GÜNEY, Emrullah, **Türkiye Çevre Sorunları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004
- HAMAMCI, Can, “Çevrenin Uluslararası Boyutları”, Ruşen Keleş (ed.), **İnsan Çevre Toplum**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997
- HAN, Ergül ve KAYA, Ayten Ayşe, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008
- İNCEDAYI, Deniz, **Çevre Tümdür – Çok Boyutlu Bir Olguya Bütüncü Bakış**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2002
- KAR, Muhsin ve TABAN, Muhsin, **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005
- KARAKAYA, Etem ve ÖZÇAĞ, Mustafa, “Çevre ve Kalkınma: Sürdürülebilir Kalkınma”, Muhsin Kar ve Sami Taban (ed.), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Ankara, 2005
- KEATING, Michail, **Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi**, UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Nisan, 2003
- KELEŞ, R., HAMAMCI, C. ve ÇOBAN, A., **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009
- KELEŞ, R. ve HAMAMCI, C., **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997
- KILIÇOĞLU, Pınar, **Türkiye’nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005
- KINACI, B., ALBUZ PEHLİVAN, N. ve SEYHAN, G., **Turizm ve Çevre (Çevre Koruma)**, Pegem Akademi, Ankara, 2011

- KIŞLALIOĞLU, Mine ve BERKES, Fikret, **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003
- KEATING, Michael, **Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi: Gündem 21 ve Diğer Rio Anlaşmalarının Popüler Metinleri**, UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Nisan 1993
- MCNUTT, Patrick. "**Public Goods and Club Goods**", **Encyclopedia of Law and Economics**, 1999, s.932
- MENGİ, Ayşegül ve ALGAN, Nesrin, **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003
- MENGİ, Ayşegül (ed.), **Çevre ve Politika - Başka Bir Dünya Özlemi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007
- MUTLU, Ahmet, **Ekoloji ve Yönetim: Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişmenin Karşılaştırılması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008
- NEMLİ, Esra, **Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004
- ÖZDİLEK, Hüseyin, Hava, Su ve Toprak Kirliliği, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004
- PARLAK, Bekir, Çevre-Ekoloji-Çevrebilim: Kavramsal Bir Tartışma, Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004
- SOFUOĞLU, Aysun ve Sait Cemil, "Hava Kirliliği ve Kontrolü", Özer Çınar (ed.), **Çevre Kirliliği ve Kontrolü**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008
- TÜRKMAN, Ayşe, **Yaşanabilir Bir Çevre İçin**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000
- UŞAK, Muhammet, "Çevre Nedir?", Mustafa Aydoğdu, Kudret Gezer (ed.), **Çevre Bilimi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006
- YIKILMAZ, Necla, **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2003
- YILDIRIM, Uğur, "Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004
- YILDIRIM, Uğur, GÖKTÜRK, İsmail, "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım (ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2004

İnternet:

- AĞCA, Barçın, **Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi**,
http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa (02.02.2011)
- BATAL, Salih, **Avrupa Birliği Çevre Politikalarının Temel Özellikleri**,
<http://www.mevzuatdergisi.com/2010/04a/06.htm> (27.02.2011)
- BAYKAL, Tan, **Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi**,
http://www.mku.edu.tr/image/sosyalbilimleri/file/sayi_onuc/27.pdf
 (02.04.2011)
- BAYKAL, Tan, **Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Merkezi Örgütlenmesi**,
<http://www.mevzuatdergisi.com/2010/03a/02.htm> (05.04.2011)
- BOZLOĞAN, Recep, **Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı**,
<http://www.iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/view/277/261>
 (15.02.2011)
- BOZLAĞAN, Recep, **Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesine Giriş**,
<http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDU2MDUxMDUw>
 (17.02.2011)
- BÜYÜKGÜNGÖR, Hanife, **Çevre Kirliliği ve Çevre Yönetimi**,
<http://www.toprakisveren.org.tr/2006-72-hanifebuyukgungor.pdf>
 (06.02.2011)
- ÇEVKO, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri,
<http://www.cevko.org.tr/cevko/getdoc/384ba9c7-4aa8-4543-99ae-1a024b0c2abf/CevreSehircilikBak-TeskilatGorevleri.aspx> (05.08.2011)
- ÇEVRE İSTATİSTİKLERİ: **Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 8**,
http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=203 (15.04.2011)
- ÇEVRE KANUNUNDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN,
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/27010.html> (03.04.2011)
- ÇEVRE VE KÜLTÜR DEĞERLERİNİ KORUMA VE TANITMA VAKFI,
<http://www.cekulvakfi.org.tr/icerik/icerik.asp?sayfaID=1> (11.04.2011)
- ÇEVRE YÖNETİMİ TANIMI VE AMAÇLARI,
<http://www.genbilim.com/content/view/6276/39/> (06.02.2011)
- DEMİR, Sırma, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/demirs/insanige.pdf> (01.03.2011)
- DENİZ TEMİZ DERNEĞİ (TURMEPA),
<http://www.turmepa.org.tr/hakkimizda/hedefler.aspx> (11.04.2011)

- DOĞA, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fa> (29.01.2011)
- DOĞAL HAYATI KORUMA DERNEĞİ,
http://www.turkcebilgi.com/do%C4%9Fal_hayat%C4%B1_koruma_derne%C4%9Fi/ansiklopedi (11.04.2011)
- EMREALP, Sadun, Yerel Gündem-21 El Kitabı,
<http://www.kentkonseyleri.net/dl/yg21/YG21EIKitabi.pdf> (12.03.2011)
- ER, Fevzi, **Çevre Maliyet İlişkisinin Ekonomik Sonuçları**,
<http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/cevre-maliyet-iliskisinin-ekonomik-sonuclari-4974.html> (03.02.2011)
- EUROPEAN COMMISSION, Eurostat,
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>
(10.08.2011)
- GREENPEACE, http://tr.wikipedia.org/wiki/Greenpeace#Temel_.C4.B0lkeleri
(11.04.2011)
- GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Coase Yaklaşımı**,
<http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum10.htm> (06.02.2011)
- GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Negatif Dışsallıklar**,
<http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/dissal5.htm> (06.02.2011)
- GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Pozitif Dışsallıklar**,
<http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/dissal5.htm> (06.02.2011)
- GÜNEŞ, İsmail, Kamu Maliyesi Web Sitesi: **Pareto Optimumu**,
<http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum10.htm> (06.02.2011)
- GÜZEL, Alper, **Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları**,
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf
(02.02.2011)
- İNSAN VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ,
http://www.mucizeler.com/bolumler/40_insanvecevrekirli.htm
- KAMU SEKTÖRÜ ÇEVRESEL HARCAMA İSTATİSTİKLERİ,
<http://www.tuik.gov.tr/cevredagitimapp/cevreselharcama.zul> (15.04.2011)
- KARABIÇAK, Mevlüt, **Çevre Sorunlarının Ekonomik Analizi ve Bu Sorunların Yerel Yönetimler Açısından Değerlendirilmesi**,
<http://www.yerelsiyaset.com/v4/sayfalar.php?goster=ayrinti&id=1074>
(02.02.2011)
- KENT KONSEYLERİ, **Gündem 21**,
<http://www.la21turkey.net/index.php?pages=topic&op=cat&cid=101&tid=259>
(15.02.2011)
- KYOTO PROTOKOLÜ, http://tr.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protokol%C3%BC
(02.02.2011)

- MAMEDOW, Nizami, **Toplum ve Doğanın Karşılıklı Etkileşimi: Sosyal Ekoloji**,
<http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/21-3.pdf> (02.02.2011)
- MAZI, Fikret, TAN, Mehmet, **Nüfus Artışı, Kaynak Tüketimi ve Çevre**,
<http://www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/02.htm> (05.02.2011)
- O' CONNOR, Martin: “**Sustainable Development: Some Starting Points**”,
 Merlin's Forest/La Forêt de Brocéliande, Versaille,2002,
http://broceliande.c3ed.uvsq.fr/DD/DDpres/Sust_dev.pdf, (15.02.2011)
- PALLEMAERTS, Marc, **Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?**, Çev. Bülent Duru,
<http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/durustockholm.pdf> (22.02.2011)
- SARIKAYA, Hasan Z., **Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları**, http://www.skatmk.itu.edu.tr/e-Dergi/14_1_1-10.pdf
 (03.02.2011)
- SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA, “AB Türkiye Görünüm”,
<http://www.avrupa.info.tr/Files/GORUNUM12-web.pdf> (23.02.2011)
- TALU, Nurhan, **Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu**, Temmuz 2007,
<http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/skdurumdegerlendirmeraporu.pdf> (12.03.2011)
- T.C. 5393 Sayılı Belediye Kanunu,
<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5393&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (07.04.2011)
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf> (10.03.2011)
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf> (10.03.2011)
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> (10.03.2011)
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1973/plan4.pdf>
 (09.03.2011)
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1969/plan8.pdf>
 (10.03.2011)
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf> (10.03.2011)
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, **2006 Yılı İl Durum Raporu**,
http://www2.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/bursaicd2006.PDF (05.02.2011)
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, **Bakanlık Görevleri**,
<http://www.cevreorman.gov.tr/COB/Bakanlik/BakanlikKurulusu.aspx?sflang=tr> (04.04.2011)

- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, **ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü, UÇEP Sunusu**, <http://www.undp.org.tr/gef/26Haziran/1A-UCEPSUNU1.ppt> (11.03.2011)
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Dış İlişkiler ve AB Dairesi Başkanlığı, **Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi**, http://did.cevreorman.gov.tr/did/Files/Birimler/UluslararasıKuruluslarIliskiler/TurkiyeninTarafOlduguSozlesmeler/IklimDegisikligi/Turkce/iklim_degisikligi.pdf (25.02.2011)
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, **Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı**, <http://www.ockkb.estep.com.tr/TR/Icerik.ASP?ID=122> (05.04.2011)
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, **UÇEP, Ulusal Çevre Stratejisi Eylem Planı**, <http://www2.cevreorman.gov.tr/Ucep.html> (11.03.2011)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=bakanlik&bn=200&hn=236&nm=378&id=378> (05.04.2011)
- TOPRAK, Düriye, **Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar**, http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/PDF/yil2_sayi4_08.pdf (03.02.2011)
- TOZAR, Türker, **İnsan Çevresi Konferansı**, <http://www.genbilim.com/content/view/1286/84/> (02.02.2011)
- TUĞCU, Cansel, **Çevre Ekonomisine Teorik Bir Yaklaşım: Sürdürülebilirlik Kavramının Üretim Fonksiyonuna Dahil Edilebilirliği**, <http://www.belgeler.com/indir?id=chp&key=8112d7bc3b81e4cc4a5008b643795bb5> (05.02.2011)
- TURGUT, Nükhet, **Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2776.pdf> (02.02.2011)
- TÜRKİYE ÇEVRE KORUMA VE YEŞİLLENDİRME VAKFI, <http://www.turcek.org.tr/pages.php?page=hakkimizda&id=54&item=0,54> (11.04.2011)
- TÜRKİYE ÇEVRE VAKFI: YAPISI VE HİZMETLERİ, <http://www.cevre.org.tr/> (11.04.2011)

Tezler:

- DİLAVER, Damla, **Yapı Ürünlerinin Çevre ile İlişkisi Kapsamında Çevre Dostu Üretimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005, <http://www.belgeler.com/indir?id=yi7&key=b48034da53d0ec5fcb7b6ac15882f73c> (27.02.2011)

- EŞ, Abdülhamit, **Sürdürülebilirlik ve Firma Düzeyinde Sürdürülebilirlik Performans Ölçümü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2008
<http://www.belgeler.com/indir?id=190w&key=300846c7be8f0536a0aa0eb6d055b094> (20.02.2011)
- GÜÇLÜ, Alper, **Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'nin Çevre Politikaları**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007
<http://www.belgeler.com/indir?id=141w&key=d2e557a8d21d98d2a43f4fae80a74e1c> (20.02.2011)
- MUTLU, Ahmet, **Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006,
<http://www.belgeler.com/indir?id=t9f&key=645b442ca4a6b7de3a84580ad1398c30> (03.03.2011)
- SENCAR, Pelin, **Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2007 <http://193.255.140.18/Tez/0059225/METIN.pdf> (04.02.2011)
- YAYAN, İsmail, **Kobilerin Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Yönetimi Bağlamında Yükümlülükleri ve Malatya Organize Sanayi Bölgesinde Uygulama**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2007,
<http://www.belgeler.com/indir?id=15g7&key=2aad341a8345ee87a8a62c06aeb67bd> (03.04.2011)
- YÜKSEL, Cihan, **Dışsalıklarda Kamusal Çözümler – Türkiye Uygulaması**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2006,
<http://www.belgeler.com/indir?id=134r&key=bbf223b7b3f7897a45acb4dcef482a6c> (07.02.2011)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Kazım SARIÇOBAN

Doğum Yeri: Milas

Doğum Yılı: 1983

Medeni Hali: Bekâr

Eğitim Durumu:

Lise: 1997-2000

Lisans: 2003-2007

Yüksek Lisans: 2008-2011

Yabancı Dil ve Düzeyi

1.İngilizce – KPDS: 74 (C)